

**BARIŞA KARŞI SAVAŞ, SAVAŞA KARŞI SANAT
BAĞLAMINDA SANATSAL ÜRETİMLER (FRANSIZ
İHTİLALİNDEN GÜNÜMÜZE)**

Burhan GÜNDOĞDU

**Yüksek Lisans Tezi
Resim Anasanat Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Cemile Didem ÖZİŞİK
2018
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
RESİM ANASANAT DALI
RESİM SANAT DALI

Burhan GÜNDOĞDU

BARIŞA KARŞI SAVAŞ, SAVAŞA KARŞI SANAT BAĞLAMINDA
SANATSAL ÜRETİMLER (FRANSIZ İHTİLALİNDEN
GÜNÜMÜZE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Cemile Didem ÖZİŞİK

ERZURUM – 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
RESİMLER DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞIN FELAKETLERİ: FRANSIZ DEVRİMİ

1.1. KAVRAMSAL OLARAK SAVAŞ VE OLUŞUMSAL İLİŞKİLERİ.....	2
1.2. SAVAŞ VE SANAT İLİŞKİSİ.....	4
1.3. FRANSIZ DEVRİMİ	5
1.3.1. Fransız İşgali ve İspanya Bağımsızlık Savaşı (1808).....	7
1.3.2. Saraydan Sokağa Çevrilen Gözler: Francisco Goya	8
1.3.3. Temmuz Devrimi ve Eugène Delacroix (1830)	11

İKİNCİ BÖLÜM

YIKILAN İMPARATORLUKLAR : BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

2.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI (28 TEMMUZ 1914).....	14
2.1.1. Birinci Dünya Savaşı ve Sanata olan Etkisi	15
2.1.2. Alman Devrimi (Kasım Devrimi -1918-1919).....	17
2.1.2.1. Ludwing Meider.....	18
2.1.2.2. Otto DIX	20
2.1.2.3. Max BECKMANN	21
2.2. Birinci Dünya Savaşı Süresince Yapılmış Diğer Eserler.....	23
2.2.1. Kathe KOLLWITZ (Anne ve Ölü Çocuk- 1903).....	23
2.2.2. Umberto BOCCİONİ (Mızraklı Süvarilerin Taarruzu- 1915)	25

2.2.3. Arthur ŞEGAL (Savaş Karşıtı - 1915)	26
2.2.4. Christoper WILLIAMS (Mametz Wood, Bölünme Saldırısı -1916)	27
2.2.5. Fernand LEGER (Kağıt Oyuncuları - 1917)	28
2.2.6. George GROSZ , Patlama, 1917	30
2.2.7. Dada Hareketi ve Marcel Duchamp	31
2.2.8. George Bellows (Dinant'taki Katliam – Barikat 1918)	33
2.2.8.1. (Dinant'taki Katliam, 1918).....	33
2.2.8.2. Barikat (1918)	34
2.2.9. Paul Nash – (Hücum Ateşi, 1918).....	35
2.2.10. Richard Wynne Christopher Nevinson (Savaş hasadı, 1918)	36
2.2.11. Kerr Eby, (Nereye gideriz -1919).....	37
2.2.12. John Singer Sargent (Gaz – 1919).....	39
2.2.13. Percy Wyndham Levis – (Bombalanmış Batarya ,1919)	39
2.2.14. Roger de la Fresnaye (Topçular 1919)	40
2.3. İSPANYA İÇ SAVAŞI	41
2.3.1. Pablo PİCASSO (Guernica - 1937).....	42
2.3.2. Joan Miro (Orakçı - 1937).....	43
2.3.3. Salvador dali (Haşlanmış Fasulyeli Yumuşak Yapı 1936)	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİ SÜPER GÜÇ: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

3.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI (1939-1945).....	47
3.1.1. İkinci Dünya Savaşı ve Sanata Olan Etkisi	49
3.1.2. John Steuart Curry , (Geçit Töreni -1938)	49
3.1.3. Paul Nash – (Ölü Deniz, 1940)	50
3.1.4. Boris Artzybasheff – Modern Savaş Makinaları (1941)	51
3.1.5. Max Ernst, (II. Yağmurdan Sonra Avrupa, 1940-42)	53

3.1.6. Salvador Dali (Savaşın Yüzü - 1941).....	54
3.1.7. Alexander Alexandrovich Deineka -Sivostopol Savunması (1942)	55
3.1.8. Thomas Lea (İki Dünya Savaşı - 1944)	56
3.1.9. Renato Guttuso (Gott mit uns (Tanrı Bizimle) - 1944).....	57
3.1.10. George Baselitz (Boşa Geçen Büyük Gece- 1962-63).....	59
3.2. KORE SAVAŞI (1950-53).....	61
3.2.1. Pablo PICASSO, (Kore’de Katliam- 1951)	62
3.3. VIETNAM SAVAŞI (1955-1975)	63
3.3.1. Leon Gloup, (Vietnam II, 1972-74)	65
3.3.2. Nancy Spero (Savaş Serisi- 196 -70)	66
3.4. BİRİNCİ KÖRFEZ KRİZİ.....	67
3.4.1. İran – Irak Savaşı (1980-1988).....	67
3.4.1.1. Maggi Hambling (Körfez Kadınlar Savaşa Hazırlanıyor- 1986).....	68
3.4.2. Kuveyt’in İşgali (1990-91).....	70
3.4.2.1. Edward (Ted) Zuber (Körfez Savaşı resimleri -1990)	71
3.5. BOSNA SAVAŞI (1992 - 1995).....	74
3.5.1. Peter Howson (Sırp ve Müslüman –Parçalanmış bir Bosnalı hasadı 1994).76	
3.5.1.1. Sırp ve Müslüman	76
3.5.1.2. Parçalanmış bir Bosnalı hasadı (1994).....	77
3.5.2. Mersad Berber, (Srebrenica 8 – 2005)	78
3.6. İKİNCİ KÖRFEZ KRİZİ	80
3.6.1. Irak Savaşı ve İşgal (2003 -2011)	80
3.6.1.1. Fernando BOTERO – (Ebu Gureyb Hapishanesi, 2003).....	81
3.7. SURİYE SAVAŞI (2011 -)	84
3.7.1. Tammam Azzam (Özgürlük Anıtı)	84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE VE TÜRK SANATÇILARINDAN ÖRNEKLER

4.1. ÇANAKKALE SAVAŞI (18 Mart 1915 – 16)	88
4.1.1. Sami Yetik (1878 – 1945)	89
4.1.1.1. Milli Mücadele (1917)	90
4.1.1.2. Cephane Taşıyan Köylüler (1917)	91
4.1.1.3. Doğu Cephesinden Dönüş (1917)	92
4.1.2. Mehmet Ruhi Arel (1880-1931).....	93
4.1.2.1. Askerler (1915)	93
4.1.2.2. Çanakkale Zaferi Triptiği (1917)	94
4.1.3. Ali Cemal (1880 – 1939).....	96
4.1.3.1. Biraz Su/Yaralı Düşman Askerine Yardım Eden Türk Askeri (1917) .	96
4.1.4. Diyarbakırlı Tahsin (Tahsin SİRET , 1874 -1937)	97
4.1.4.1. Çanakkale Boğazı'nda Bouvet'in Batması (1917).....	98
4.1.5. Hikmet Onat (1882 – 1977)	99
4.1.5.1. Siperde Mektup Okuyan Askerler (1917).....	100
4.1.6. İbrahim Çallı (1882 – 1960).....	101
4.1.6.1. Türk Topçuları, 1917	102
4.1.7. Namık İsmail (1890 – 1935)	103
4.1.7.1. Topçular / Son Mermi 1917	104
4.1.8. Ercüment Kalmık (1908- 1971)	105
4.2. KURTULUŞ SAVAŞI	106
4.2.1. Hüseyin Avni Lifij (1886 – 1927).....	107
4.2.1.1. Karagün ve Akgün (1923).....	108
4.2.2. İbrahim Çallı (1882-1960)	110
4.2.2.1. Zeybekler (1925).....	110
4.2.3. Halil Dikmen (1906 – 1964)	111

4.2.3.1. İstiklal Savaşı'nda Mermi Taşıyan Kadınlar(1933).....	112
4.2.4. Ali Avni Çelebi (1904 – 1993).....	113
4.2.4.1. Silah Arkadaşları (Yaralı Asker -1932)	113
4.2.5. Ahmet Zeki Kocamemi (1900 – 1959)	114
4.2.5.1. Mekkare Erleri(1935).....	116
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA.....	119
İNTERNET KAYNAKÇASI.....	127
ÖZGEÇMİŞ.....	129

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****BARIŞA KARŞI SAVAŞ, SAVAŞA KARŞI SANAT BAĞLAMINDA
SANATSAL ÜRETİMLER (FRANSIZ İHTİLALİNDEN GÜNÜMÜZE)****Burhan GÜNDOĞDU****Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Cemile Didem ÖZİŞİK****2018, Sayfa: 145****Jüri: Doç. Nevin AYDUSLU****Dr.Öğr.Üyesi Mustafa IŞIK****Dr. Öğr. Üyesi Cemile Didem ÖZİŞİK**

Sanat tarihi boyunca birçok sanatçı, savaşlar karşısında tepkisini en iyi bildiği şekliyle, yani sanat dili ile dile getirmiş ve böylece kendisini bir anlamda rehabilite etmeye ya da fikirlerini aktarmaya çalışmıştır. Bu sanatsal üretimler, aynı zamanda içinde bulunduğu toplumun yaşadığı travmaların birer yansıması olarak tarihi birer belge niteliğinde çeşitli kaynaklarda yer edinmiştir. Böylece bir çok anlamda bilgi verici özelliğe sahip olması özelliği ile de oldukça önem kazanmıştır.

Söz konusu çalışmada sanatçıların yaşanan savaşlar karşısındaki tepkileri incelenmiş ve sonrasında bu tepkilerini eserleri aracılığıyla nasıl dile getirdikleri araştırılmıştır. Modernleşmenin ilk adımı sayılan Fransız ihtilali ile başlayıp günümüze dek yaşanan savaşlar ve isyanlar konu dahilinde incelenmiş ve bu süreçlerde sanatçıların savaş sürecine etkileri ve izlenimleri araştırmanın temel konusunu oluşturmuştur. Birinci bölümde savaş kavramından bahsedilmiş ikinci bölümde de Fransız ihtilalinden günümüze gerçekleşen savaşlar ve ressamların rolleri ile ortaya koyduğu eserler incelenmiştir. Üçüncü bölümde Modernizmden günümüze Türk dünyasındaki savaşlar ve Türk ressamların savaş sürecindeki rolleri araştırılmış son bölümde de Çağdaş sanatta savaş konulu resimler irdelenmiştir.

Anahtar Kelimler: Savaş ve Sanat, Güncel Sanat, Türk Resmi, Dada, Fransız İhtilali

ABSTRACT

MASTER THESIS

**THE ARTISTIC PRODUCTIONS WITHIN THE CONTEXT OF WAR
AGAINST PEACE, ART AGAINST WAR (FROM THE FRENCH
REVOLUTION TO THE PRESENT)**

Burhan GÜNDOĞDU

Advisor: Assist. Prof. Dr. Cemile Didem ÖZİŞİK

2018, 145 Pages

Jury: Assoc. Prof. Nevin AYDUSLU

Assist. Prof. Dr. Mustafa IŞIK

Assist. Prof. Dr. Cemile Didem ÖZİŞİK

Artists are important personalities that actively play a role in every aspect of life. Throughout the history of art, many artists have expressed their reaction to the wars in the way they know best, in the language of art, and tried to rehabilitate themselves in a way or to convey their ideas. They have been the leading figures who have shaped the society and been respected by them. These artistic productions have appeared a reflection of the traumas experienced by the society and taken place in various sources as historical documents. Thus, it has gained importance with its feature of giving information in many sense.

This study focuses on the reactions of the artists against the wars and how they expressed these reactions through their works. The wars and rebellions that started with the French Revolution, which is generally regarded as the first step of modernization, have been examined and the effects and impressions of the artists on the war process form the main subject of the study. In the first chapter, the concept of war is mentioned. In the second chapter, the wars and paintings from the French Revolution to the present have been examined. In the third chapter, the wars in the Turkish world and the roles of Turkish painters in the war period have been researched and in the last chapter, the pictures on the theme of war in contemporary art have been analyzed.

Key Words: War and Art, Contemporary Art, Turkish Painting, Dada, French Revolution

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Francisco GOYA, “3 Mayıs 1808”, 1814, T.ü.y.b, 268 cm x 347 cm, Prado Müzesi.....	8
Resim 2. Francisco Goya, “Savaşın Yıkımları”, Gravür, ...	9
Resim 3. Francisco Goya, “Savaşın Yıkımları”, Gravür, ...	10
Resim 4. Francisco Goya, “Savaşın Yıkımları”, Gravür, ...	10
Resim 5. Eguine Delacroix, “Halka Yol Gösteren Özgürlük”, 1830, 275x 35cm , Louvre Müzesi	11
Resim 6. Ludwig Meider, “Devrim-Halka Yol Gösteren Özgürlük”,1913, T,ü,y,b, Genehmigung des Jüdischen Müzesi Frankfurt.....	19
Resim 7. Otto DIX “Yaralı Asker”, Gravür, 1916,.....	21
Resim 8. Max BECKMANN, “Gece”, 1918, T,ü,y,b, 133x154 cm, Kunstsammlung Nordhein – Westfalen, Düsseldorf.....	22
Resim 9. Kathe KOLLWITHZ, “Anne ve Ölü Çocuk”, Aside yedirme , 1903,42,5x28.6 cm	24
Resim 10. Umberto Boccioni, “Mızraklı Süvarilerin Taarruzu”,1915, Suluboya ve kolaj, 32x50cm., Jucker, Milano	25
Resim 11. Arthut Şegal, “Savaş Karşıtı”, 1915,15x 22 cm, Londra, Richard Nathanson’un izniyle	27
Resim 12. Christopher Williams , “Mametz Wood (Bölünme Saldırısı)” -1916, T,ü,y,b, National Museum, Londra	28
Resim 13. Fernand Leger , “Kağıt Oyuncuları”, 1917,T,ü,y,b, ,129x193 cm., Kröller-Müller Müzesi, Otterlo.	29
Resim 14. George Grosz, “Patlama”, 1917, Pano üzerine yağlıboya, 47.8x68.2 cm., Modern Sanatlar Müzesi, New York.	30
Resim 15. Marcel Duchamp, “Pisüar (Çeşme)”, 1917, Hazır Nesne,.....	32
Resim 16. George Bellows, “Dinant’taki Katliam”, 1918, T,ü,y,b.	34
Resim 17. George Bellows, “Barikat”, 1918, T,ü,y,b.	35
Resim 18. Paul Nash, “Hücum Ateşi”, 1918, T,ü,y,b.	36
Resim 19. Richard Wynne Christopher Nevinston, “Savaş hasadı”, 1918, T,ü,y,b, ...	37
Resim 20. Kerry Eby, “Nereye Gideriz”, 1919, Litografî, 18x23 cm, Nationality Galerî, Washington	38
Resim 21. John Singer Sargent, “Gaz” ,1919, T,ü,y,b, 90x240 cm, İmparatorluk Müzesi, Londra.....	39
Resim 22. Percy Wyndham Levis, “Bombalanmış Batarya” ,1919, T,ü,y,b, 152,5x317,5 cm, İmparatorluk savaş müzesi, Londra	40
Resim 23. Roger de la Fresnaye ,”Topçular” ,1919, T,ü,y,b, 130.2 x 159.4 cm, Newyork Metropolitan Müzesi.....	41
Resim 24. Pablo Picasso, “Guernica”, 1937, T,ü,y,b, 349 cm x 777 cm, Kraliçe Sofia Ulusal Sanat Müzesi	43

Resim 25. Joan Miro “Orakçı Tablosunda çalışırken” 1937.....	44
Resim 26. Salvador dali, “Haşlanmış Fasulyeli Yumuşak Yapı (İç Savaş Öngörüsü)”, 1936, T.ü.y.b.....	46
Resim 27. John Steuart Curry , “ Geçit Töreni”, 1939, T.ü,y,b , Cummer Müzesi	50
Resim 28. Paul Nash, “Ölü Deniz”, 1940, T.ü,y,b.....	51
Resim 29. Boris Artzybasheff , “Modern Savaş Makinaları”, 1941, İlüstrasyon, ...	52
Resim 30. Max Ernst, “2. Yağmurdan sonra Avrupa”, 1940-42, T.ü,y,b,.....	53
Resim 31. Salvador Dali, “Savaşın Yüzü”, 1941, T.ü,y,b, ...	54
Resim 32. Alexander Alexandrovich Deineka “Sivostopol Savunması”, 1942, 200 x 400 cm, T.ü,y,b, Devlet Rus Müzesi, St. Petersburg, Rusya	55
Resim 33. Thomas Lea, “İki Dünya Savaşı” 1944, İkinci Dünya Savaşı Yaşam Koleksiyonu, ABD Ordu Askeri Tarihi Merkezi, Fort Belvoir, Virginia	56
Resim 34. Renato Guttuso, “Tanrı Bizimle Serisi”, 1944, Suluboya	58
Resim 35 Renato Guttuso, “Tanrı Bizimle Serisi”, 1944, Suluboya	58
Resim 36 Renato Guttuso, “Tanrı Bizimle Serisi”, 1944, Suluboya	59
Resim 37. George Baselitz. “Boşa geçen büyük gece”, 1962, T.ü.y.b	60
Resim 38. Pablo PÍCASSO, “Korede Katliam”, 1951, 110 x 210 cm, Picasso Müzesi, Paris	62
Resim 39. Terry Fox. “Yaprak dökülmesi” ; 1970, Performans, Power Plant Gallery, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley, ...	64
Resim 40. Leon Golub, “Vietnam 2”, 1972,74,Canvas,akrilik, (Building Tate Koleksiyonu,.....	66
Resim 41. Nancy Spero, “Savaş Serisi”, 1966-70, Karışık teknik,.....	67
Resim 42. Maggi Hambling ,”Körfez Kadınlar Savaşa Hazırlanıyor”1986, T.ü,y,b, 122 x 145 cm	69
Resim 43. Edward (Ted) Zuber, “Körfez Savaşı resimleri – “İsimsiz””, 1990-91, Kanada savaş müzesi	72
Resim 44. Edward (Ted) Zuber, “Körfez Savaşı resimleri – “Doha’da uzun bir gün””, 1990-91, Kanada savaş müzesi	73
Resim 45. Edward (Ted) Zuber, “Körfez Savaşı resimleri – Gece Nöbeti”, 1990-91, Kanada savaş müzesi	73
Resim 46. Edward (Ted) Zuber, “Körfez Savaşı resimleri –“En Yüksek”, 1990, Kanada savaş müzesi	74
Resim 47. Peter Howson, “Sırp ve Müslüman”, 1994, T.ü,y,b, İmparatorluk Savaşı Müzesi,Çiçekler Doğu Galerisi, Londra	76
Resim 48. Peter Howson, “Parçalanmış bir Bosnalı hasadı” , 1994, T.ü,y,b, Nottingham Şehir Müzeleri ve Galerileri	78
Resim 49. Mersad Berber, “Srebrenica 8”, 2005 Karışık teknik, 134x196 cm	78
Resim 50. Fernando Botero, “Ebu Gureyb Hapishanesi”, 2003, T.ü,y,b,.....	82
Resim 51. Fernando Botero, “Ebu Gureyb Hapishanesi”, 2003, T.ü,y,b,.....	83
Resim 52. Fernando Botero, “Ebu Gureyb Hapishanesi”, 2003, T.ü,y,b,.....	83
Resim 53. Tammam Azzam, “Statue of Liberty (Özgürlük Anıtı)”, 2012	85
Resim 54. Tammam Azzam, “Freedom Graffiti” Syrian Museum Series	86
Resim 55. Sami Yetik, “Milli Mücadele”, 1917, T.ü.y.b, 106x175 cm.....	91
Resim 56. Sami Yetik, “Cephane Taşıyan Köylüler”,1917, T.ü,y,b.....	91

Resim 57. Sami Yetik, Doğu Cephesinden Dönüş, 1917, T,ü,y,b.....	92
Resim 58. Mehmet Ruhi Arel, “Askerler”, 1915, T,ü,y,b,.....	94
Resim 59. Mehmet Ruhi Arel, “Çanakkale Zaferi Triptiği” , 1917, T,ü,y,b	95
Resim 60. Ali Cemal, “Biraz Su/Yaralı Düşman Askerine Yardım Eden Türk Askeri”, 1917, T,ü,y,b.....	97
Resim 61 Diyarbakırlı Tahsin, “Çanakkale Boğazı'nda Bouvet'in Batması”,1917, T,ü,y,b, İstanbul Deniz Müzesi koleksiyonu.....	99
Resim 62. Hikmet Onat, “Siperde Mektup Okuyan Askerler”,1917, T,ü,y,b,.....	101
Resim 63. İbrahim Çallı, “Türk Topçuları”, 1917, T,ü,y,b, ...	103
Resim 64. Namık İsmail,“Topçular” / Son Mermi. 1917 205 x 145 cm. T,ü,y,b, Ankara Resim ve Heykel Müzesi	104
Resim 65.ERCÜMENT KALMIK, “Çanakkale Savaşı”,1945, T,ü,y,b, 192x162 cm, 2. K.K.K, Gelibolu, Çanakkale	105
Resim 66. Hüseyin Avni Lifij, “Karagün”, 1923, T,ü,y,b, ...	109
Resim 67. Hüseyin Avni Lifij, “Akgün”, 1923, T,ü,y,b, ...	110
Resim 68. İbrahim Çallı, “Zeybekler”, 1925, T,ü,y,b,.....	111
Resim 69. Halil Dikmen, İstiklal Savaşı'nda Mermi Taşıyan Kadınlar,1933, T,ü,y,b, 112	
Resim 70. Ali Avni Çelebi, “Silah Arkadaşları (Yaralı Asker)”, 1932, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi	114
Resim 71. Zeki Kocamemi, “Mekkare Erleri”, 1935, T,ü,y,b,123 x 195,5 cm. M.Ü.İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu	117

ÖNSÖZ

Geçmişten günümüze insanlığın varoluşundan bu yana toplumumuzun en büyük sorunlarından biri savaşlar olmuştur. İlk insandan bu yana süregelen mücadele ve savaş ruhu tüm çağlarda insanlığı tesiri altına almış ve bu uğurda nice insanlar helak olmuş ya da büyük kayıplar vermiştir. Hayatımızın her alanında karşılaşacağımız ve bir şeyleri savunma adına yapacağımız mücadeleler de bir nevi savaş niteliği taşımaktadır. Hemen her insan bu savaşlardan bir şekilde etkilenmiş ve hayatını ona göre şekillendirmiştir. Bir takım sorunlara karşı tavır ve takıntılar belirleyen insanoğlu bu anlayış çerçevesinde hayatına yön vermiştir.

Ele alınan savaş konusu ve ressamların bu savaşlar sürecindeki tutumları kapsamındaki bu çalışmada süreçler içerisinde birer insan olarak ressamların katkıları yada etkileri gözlemlenmiştir. Durumlardan ve yaşanan olaylardan etkilenen ressamlar elbette bu olaylara farklı bir bakış açısıyla bakmış ve kendi gözlemleri çerçevesinde bunlara tarz ve yorumlarıyla yeni bir boyut kazandırmışlardır. Çeşitli sorunlar yumağından ustaca yararlanabilmiş ve bu sorunlar içerisinden kendilerine pay çıkarıp, anı farklı bir üslupla şekillendirmişlerdir. Hangi coğrafyada yaşanırsa yaşansın savaşın yıkıcılığı karşında çoğu sanatçı genel bir olumsuz tepkiden sözetsede bu yıkımı gerekli görenler hatta bunun içerisinde olmaya çalışan sanatçılar da olmuştur. Bazen yaşam için, bazen özgürlük için, kimi zamanda vatan duygusu için verilen mücadelelerde yer alan bu sanatçılar kendi gözlemlerini tuvallere aktarmış ve gelecek nesillere bu özel anları etkileyici bir biçimde aktarmıştır. Bazen tarihi belge niteliğinde eser üretmek adına savaşa katılanlar, bazen gereklilik vazgeçilmez olduğu için savaşa katılanlar, bazen de savaşa katılmadığı halde bu anlayış çerçevesinde eser üretme gerekliliğini kendinde bulmuş sanatçılar ortaya çıkmıştır. Her ne şekilde olursa olsun, güçler çatışması olarak bizi sürekli kendi içine çeken ve insanlığın varolduğu günden beri sürekli karşımıza çıkan bir çok savaş meydana gelmiştir ve maalesef karşımıza çıkmayada devam edecektir. Önemli olan bu savaşlar vuku bulduğunda insanların bu savaş sürecinde ne şekilde davranacağı ve kendini nasıl ifade edebileceğidir. Temennimiz savaşız bir dünyanın egemen olduğu bir hayatın sürekli varolmasıdır.

Araştırma süreci boyunca bilgi ve deneyimleriyle bana her türlü desteği sağlayan; katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen, yakın ilgi ve yardımları ile doğrulara yönlendiren değerli Hocam Dr.ęt. Üyesi Cemile Didem ZİŐIK’a, bu süreç boyunca desteklerini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teőekkür eder őükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

Her insan yaşamı boyunca çeşitli sorunlar yaşar. Bu sorunlara bağlı olarak kişiliğinde, tavırlarında ve yaşantısında süregelen değişiklikler meydana gelir. Bu değişiklikler hayatının her aşamasında onu sorunlar yumağıyla buluşturur. Problemlerin sürekli yaşandığı bir insan zihni, rahatsızlık yaratır ve bu hayatının her evresine olumsuzluk olarak yansır. Asıl sorunların yaşandığı en büyük toplumsal sorunların başında gelen savaşlar vuku bulduğu sırada hayati riskler artmaya ve içinden çıkılmaz bir hale gelmeye başlar. Bu temel sorunlar içerisinde yer alan insanoğlu elbette kendine has bir anlayışla tepkilerini ortaya koyar. Süregelen toplumsal sorunlardan olan savaşlar süresince ressamlar da tepkilerini sanat yoluyla dile getirmiştir.

Sanat tarihi boyunca birçok sanatçı savaşlar karşısında tepkisini en iyi bildiği şekliyle yani sanat dili ile dile getirmiş ve kendisini bu anlamda rahatlatmaya veyahut fikirler vermeye çalışmıştır. Savaş sırasında sanat dili ve teknik bilgiler bir araya gelince sıra dışı eserler ortaya çıkmış ve bu anlamda ressamlar tarihe birer başyapıt kazandırmışlardır. Hemen her ressam savaş sırasında yaşadığı duyguları tuval yüzeyine yansittikten sonra o anı ölümsüzleştirerek gelecek kuşaklara aktarmıştır. Bu anlamda savaşlarda bulunan ressamlar ve onların ele aldığı çalışmalar tarihi birer belge olarak çeşitli kaynaklarda yer edinmiş ve bir çok anlamda bilgi verici özelliğe sahip olduğu için değerli görülmüştür.

Yapılan araştırmalar neticesinde farklı kişiliklere sahip ressamların farklı türden eserlerle yaşanan her olayı aktarmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Teknik olarak farklı malzeme ve yöntemler kullanılsa da aynı duyguları tüm çalışmalarda görmek mümkündür. Fransız İhtilali'nden günümüze, farklı sanatsal üsluplarla, yokluk, açlık, çaresizlik, işkence, zulüm, yok oluş ve kaybedişin gözlemlendiği savaşın tüm yönleri, en çarpıcı örnekleri ile birer sanat eserine dönüşmüştür. Bu anlamda bu tez, barışa karşı savaşan güçler ve savaşa karşı direnen sanatçılar ve eserlerini, günümüze kadar uzanan örnekleriyle bir araya getirerek, savaş ve sanat konusunda genel bir bellek oluşturmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞIN FELAKETLERİ: FRANSIZ DEVRİMİ

1.1. KAVRAMSAL OLARAK SAVAŞ VE OLUŞUMSAL İLİŞKİLERİ

Savaş terimi; dönemsel olarak felsefi, siyasi, hukuki, sosyolojik, askerî vb. farklı bakış açılarına göre çok çeşitli şekillerde betimlenmiş olmasına karşın, üzerinde uzlaşılmış uluslararası bir tanım bulunmamaktadır (Varlık, 2003:115). Zaten böyle bir tanımlama yapmakta bir fayda sağlamayacaktır. Savaş, en basit anlamıyla kuvvet yoluyla mücadele demektir.

“Savaş, insanlığın tarihi kadar eski bir geçmişe dayanır. Yapılan incelemeler, aşağı yukarı altı bin yıldan beri insanların örgütlenmiş bir biçimde birbirleriyle savaştığını ortaya koyar. Burada önemli olan şey ise şu; İnsanlar, uluslar, devletler birbirleriyle neden savaşıyorlar? Bunlar arasındaki sorunlar barış yoluyla çözüme kavuşturulamaz mı?” (Daver, 1992:125)

Bu konuda farklı görüşler mevcuttur. Savaşın vücut bulmasından önce gelişen ve bu olguyu şekillendiren en önemli unsurda politikadır. Politikalar olumlu sonuçlanınca genelde barış kaçınılmazdır. Olumsuz durumlar ise savaşı doğurur.

Savaşlar bazen çok basit ve gereksiz nedenlerle ve ortaya çıkıp önüne geçilemez sonuçlar doğururken bazen de gerekli hale gelmiştir.

“İlk topluluklardan bu yana en iyisini, en güzelini, en ihtişamlısını elde etme arzusu insanları sürekli karşı karşıya getirerek bir çatışma sürecine sokmuştur. İlk insandan bu yana var olagelen ihtiyaçların sürekli olarak artmasına karşın kaynakların yetersizliği bir çok durumda kişileri karşı karşıya getirmiş ve bu sürekli olarak kırııcı, yıkıcı sonuçlara sebebiyet vermiştir. Savaşın ebedteki türlü nedenleri vardır. İnsanın kendi ülkesini, ulusal egemenliğini, inandığı değerleri ve özgürlüğünü koruma ihtiyacı, haksızlığa uğranılması vb. daha birçok kişisel ve toplumsal nedenler en başta gelir. İşin aslı düşünüldüğünde belki de asıl neden insanın kendisidir.” (Demirtaş, 1991:42)

İnsanoğlu tarihin her evresinde bu tarz çekişmelere sebep olmuştur. Bu durum ilk insanla birlikte başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Oysa insanoğlu kendini bulabilse ve kendine hükmedebilseydi belki de sebep olduğu savaşları azaltmak daha çok mümkün olacaktı.

İlk insan olan Hz Adem'in çocukları Habil ile Kabil evlenme çağına geldiklerinde henüz Allah'ın kardeşler ile evlenmeyi yasak kılması söz konusu değildi. Evlilik çağına gelen erkek kardeşlerin kız kardeşleriyle evlenmeleri gündeme gelince Habil'e diğerinden daha güzel olan bir kız kardeş denk düşmüştü. Bu nedenle Kabil bu durumu kabullenmeyip itiraz etmişti. Bu konuda çözüm bulmaya çalışan Hz Adem ile Hz Havva çocuklarının Allah'a kurban vermesi gerektiğini dile getirmişler. En güzel kurbanı sunan güzel olan kızla evlenme hakkına sahip olacaktı.

“Habil kurban için koyunlarından en güzelini seçmişti. Yüce Allah'a ancak böyle iyi bir kurbanı takdim edebilirdi. Kabil ise uzun süre düşünüp taşındıktan sonra, kurban olarak bir tutam buğday takdim etmeyi uygun görmüştü.”
(www.peygamberlerinhayati.blogspot.com)

Bu hadise Kutsal Kitabımız Kur-an'da Şöyle geçer.

“Onlara Adem' in iki oğlunun gerçek olan haberini oku: Onlar (Allah'a) yaklaştıracak birer kurban sunmuşlardı. Onlardan birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen) Demişti ki: "Seni mutlaka öldüreceğim." (Öbürü de:) "Allah, ancak korkup-sakınanlardan kabul eder." (Maide Suresi 27. Ayet)

“O dönemde kurbanın kabul edildiğinin göstergesi, gökten inen bir ateşin onu yok etmesiydi. Kabul edilemeyen kurbanı ise yırtıcı hayvanlar yerd. Kâbil, tarım ürünlerinin en kötüsünden az bir miktar takdim etti. Bu arada o, kurbanın Allah nezdinde kabul edilip edilmemesinin önemli olmadığını ve kız kardeşinin Hâbil'le asla evlenemeyeceğini düşünüyordu. Hâbil ise sürüsünün en iyilerinden besili bir koç, süt ile yağ takdim etti.”
(Öztürk, 2004:151)

“Her iki kardeş takdimelerini bir dağın tepesine koymuşlar. Derken semadan bir ateş inerek Habil'in takdimelerini yutmuş fakat Kâbil'in takdimelerine dokunmamıştır. Bu durum karşısında Kâbil buna çok öfkelenmiş ve sonunda kardeşini öldürmeye karar vermiştir.” (Öztürk, 2004:151) Rivayetlere göre: Kabil, o gece hiç uyumadı. Gece boyunca hep Habil'i nasıl öldüreceğini tasarlayıp durdu. Ertesi gün Habil koyunları otlatırken Kabil bir taş alıp Habil'in kafasına vurarak onu öldürdü.” Bu kıssada Kur-an'da şu şekilde geçiyor.

“Sonunda nefsi ona kardeşini öldürmeyi (tahrik edip zevkli göstererek) kolaylaştırdı; böylece onu öldürdü, bu yüzden hüsrana uğrayanlardan oldu.” (Maide Suresi 30. Ayet)

Daha ilk insanların yaratıldığı andan itibaren toplumu etkisi altına alan hırs, tutku ve en güçlü olma arzusu yüzünden tarih boyunca nice savaşlar ortaya çıkmış, nice imparatorluklar devrilmiş, nice saltanatlar sona ermiştir. Bu öldürme tutkusunun giderek artmış olması yüzünden günümüze değin binlerce savaş meydana gelmiştir. Bu savaşlar çeşitlilik gösterse de hepsinin tek amacı üstünlük kurma ve en güçlüsü olma arzusundan kaynaklanmaktadır. Yaşanılan onca büyük ve küçük savaşlardan sonra bile insanoğlu bundan ders çıkarmamış, aksine gittikçe daha çok benimsemiş bir görünüm sergilemiştir.

1.2. SAVAŞ VE SANAT İLİŞKİSİ

Her dönemde yaşanan toplumsal olayları kendi dönemi içerisinde değerlendirmek elbette en doğrusudur. Yaşanılan toplum, kültür ve yaşam tarzındaki farklılıklar yer yer bile değişiklik gösterdiğinden uluslar arasındaki farklılıkların olması kaçınılmazdır. Bu nedenle her savaş ortamını farklı bir bakış açısıyla değerlendirmek, o ana ilişkin izlenimlerde bulunmak ve yaşantıları incelemek gerekmektedir. Toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenen ve fikirleri önemsenen sanatçılarda elbette bu tarz toplumsal olaylara kayıtsız kalmamış ve kendi sanat anlayışına yakın bir şekilde kendi sanatıyla icra etmeye çalışmıştır. Elbette ki bu konuda en büyük paya sahip olanlar şüphesiz ressamlardır. Geçmiş yıllardan günümüze teknolojinin sürekli olarak gelişim göstermesi bu resimlerde farklı malzeme ve teçhizatların kullanılmasında önemli etken olmuştur. Nitekim ilk insanlar arasındaki küçük çatışmaları bile bazen deri üzerine bazen mağara duvarlarına resmeden yine kendi döneminin içerisinde yeteneği ile ön plana çıkan ressamlardır.

Her çağda farklı bir buluşun olması resim sanatına olan etkileri gözler önüne sermiştir. Tuvalin olmadığı dönemler de duvara yapılan resimlere fresk denilmiştir. Toprakten elde edilen boyalarla yapılan resimler Rönesans’la birlikte yağlı boya eşliğinde tuvale dönüşmüş modern çağda malzemeler çeşitlenmiş hazır nesneler kullanılmış çağdaş sanat anlayışında malzemenin sınır tanımayan genişliğiyle çeşitli teknikler ortaya çıkmıştır. Malzeme sürekli değişim içerisinde olmasına rağmen insan ruhu ve insanın

yaşadığı sıkıntılar, duyduğu acılar, etkilendikleri şeyler pek değişmemiştir. Mağara insanından tutunda Antik çağa oradan Rönesans’a hatta günümüze kadar tüm ressamalar aynı duyguları yaşayarak resmetmiştir. Resim sanatında ressamaları dönemin yaşandığı sıkıntılar ile birlikte anlamak ve yargılamak gerekir. Bu nedenle geçmişten günümüze savaş konulu bir çok resim yapılmış ama her birinin kullandığı obje yada malzeme farklılık arz etmiş olmasına karşın aynı duygular çerçevesinde birleşmemize ve aynı acıları hissetmemize sebep olmuşlardır.

Dünya üzerinde insanı etkisi altında bırakan çeşitli savaşlar meydana gelmiştir. Bazen güç için bazen toprak için bazen aşk için çoğu da hırs uğruna meydana gelen bu savaşlar toplumları derinden etkilemiş, bir çok kayıplar verilmiş bir çok yeni devletlerin ve medeniyetlerin kurulmasına pek çoğununda yıkılmasına neden olmuştur. Eski çağlarda henüz makineleşmenin olmadığı ve teknolojik cihazların icat edilmediği dönemlerde bu tür savaşları resmetmek ve gelecek kuşaklara aktarmak için ressamalar savaşlarda çizimler yapmıştır. Savaş içerisinde bizzat görev alanların yanı sıra bazıları da savaş sonrası yaşananları aktarmak için kendini sorumlu hissetmiş ve kendi sanat anlayışına uygun bir şekilde resmetmiştir. Bu tür resimler sayesinde geçmişini daha iyi anlama fırsatımız olmaktadır. Fransız ihtilalinden sonra bir çok anlamda gelişme sağlanmış özellikle fotoğraf makinelerinin icadıyla savaşta olup bitenler kaydedilmiş ve bu konuda resamlara daha az iş düşmüştür. İşte bundan sonra ressamalar sadece yaşananları direkt yansıtmak yerine olaya duygu yönünden vurgu yapmaya başlamış ve daha çok göze değil de duyguya hitap eden resimlere ağırlık vermişlerdir. Sanatçılar arasında savaşa kedi isteği doğrultusunda katılan ve savaşı destekleyenler olduğu gibi savaş karşıtı eserler veren, protesto amaçlı çalışmalar üreten sanatçılar da bulunmaktadır. Bazı savaşlar var ki bir çağ kapatıp yeni bir çağın başlamasına sebep olmuştur. Bu sayede yeni akımlar ortaya çıkmış yeni resim anlayışları ve tarzlar meydana gelmiştir.

1.3. FRANSIZ DEVRİMİ

“1789’ da Fransa’da başlayan siyasi ayaklanmanın adı olan “Fransız Devrimi”nin nedenleri üzerinde tarihçiler birleşememekte, bazıları bu olayı “Aydınlık Çağı”nın bir entelektüel hareketi olarak görürken, bazıları ezilen sınıfların feodal zulme karşı ayaklanması olarak telakki etmektedir. Nasıl algılanırsa algılandığı Hobsbawm’a göre

“Fransız Devrimi, tarihin kaydettiği en büyük toplumsal devinimlerden biridir. Fransız İhtilali zamanındaki diğer olaylara göre daha kökten ve daha derin sonuçları meydana getiren bir harekettir.

“Fransız İhtilali’nin, alttan ve tabandan yani bizzat “toplum”dan gelerek yukarıyı yani “devlet”i hedef aldığı kabul edilmekle ihtilalin gerçek bir devrim olduğundan bahsedilmesine karşın, devrimin bir “burjuva” devrimi olduğu da ortak bir kanıdır” (Arslan, 2016:2).

“Dönemin kralı XVI. Louis’in yönetiminde adalet ve özgürlükten bahsetmek çok zordu. XVI. Louis kitapları yaktıran, halkın açlıktan kırıldığı yıllarda kraliçe Marie-Antoinette’in ziyafetleri ile ün salan biriydi. Halkın mutlak yönetime olan güvenini yitirmesi ve bu yönetime karşı geliştirilen demokrasi ve özgürlük bilinci etkili bir siyasal eyleme dönüştü. Halk kendi arasında bir meclis oluşturdu ve yapılan bu haksızlıklara ve gereksiz harcamalara karşı bir tepki göstermeye başladı.” (Gülmez, 2017:169)

Abdullah Arslan’a göre Locke, Montesquieu, J. J. Rousseau gibi düşünürlerin fikirleriyle de devrimin düşünsel altyapısı hazırlandı.

“Fransız Devrimi, ironik olarak, ne köylü sınıfının ne de değişik burjuvaların değil, soylu sınıfın ayaklanması ile başladı. Üst sınıfın ayaklanmasının doğrudan nedeni Fransa’nın feci mali durumundan kaynaklanıyordu. En yıkıcı olanları, monarşinin 1733 ve 1783 yılları arasındaki dört büyük savaş için yaptığı, toplamı yaklaşık dört milyar lirayı bulan ve o dönem için muazzam bir miktar olan harcama ile ruhban sınıfının, soylu sınıfın ve soylu unvanı verilmiş görevlilerin sahip oldukları vergi muafiyeti nedeniyle borçları denetim altına alma çabalarının çoğunlukla başarısız olmasıydı.” (Bookchin, 2010:75)

Halkın bir çok kesiminden tepkiler ve destekler gittikçe yükseliyordu. Sonuç itibariyle devrim gerçekleşti ve yeni yönetim ile birlikte Fransa’da yeni gelişmeler ortaya çıktı ve bir çok anlamda ilerleme kaydedildi. Çok uluslu devletlerin parçalanmasına yerine ulusal devletlerin kurulmasına yol açtı. Monarşilerin yıkılmasına ve yerine cumhuriyetçi ve demokratik rejimlerin oluşmasına neden oldu. Hürriyet hakkı milliyetçilik, insan hakları gibi kavramlar oluşmaya başladı ve tüm dünyaya yayıldı.

1.3.1. Fransız İşgali ve İspanya Bağımsızlık Savaşı (1808)

İspanya 19. yüzyıl başında yeni orta sınıftan gelen siyasi değişim talepleriyle karşı karşıya kalmıştı. Tedirgin olan Kral da reformla mutlak monarşi arasında kararsızlık içerisindeydi. Özgürlük ve eşitlik gibi yeni idealler şiddetli tartışmalara yol açmıştı.

“Napolyon orduları İspanya’yı 1808 yılında işgal ettiğinde, İspanyol burjuvası ve aydınlar, Fransa’nın İspanyol halkının ihtiyaç duyduğu reformları getireceğine inanmışlardı. Goya bir cumhuriyetçi olarak bu gelişmeyi, ilk başlarda olumlu bulmuştu; çünkü ülke Monarşi ile yönetiliyordu ve Fransa İspanya’ya göre çoğu reformları gerçekleştirmiş durumdaydı. Ancak; bu umutlar, savaşın daha başlarında hüsrana dönüştü. Napolyon askerleri, masum insanları katletmeye başlamış ve ülke bir kaosa sürüklenmişti” (Arslan ve Karaaslan, 2006:50).

İspanya diğer ülkeler gibi güçlü bir ülke değildi, hatta Napolyon burayı çok rahat bir şekilde ele geçireceğinin düşünmüştü fakat İspanyolların güçlü halk direnişi karşısında epey bir zorlanmış hatta çoğu kez umutsuzluğa bile sürüklenmişti. Zorlu bir direniş gücüyle karşılaşan Napolyon zorda olsa İspanyayı işgal etmişti fakat bu sanıldığı gibi çok kolay olmamıştı. İspanyol halkının güçlü direnişi tarihte önemli bir yere sahip olmuş ve asırlarca unutulmamıştı.

Napolyon dönemi bütün Avrupa ülkelerinde derin yaraların açılmasına neden olan bir dönemdi. Moskova’dan Lizbon’a kadar her yer istilaların yarattığı girdaba kapılmış, askeri facialara yol açılmış, insanların hayatı mahvolmuş, kıtlık başlamıştı. (BBC, 2016) Tabi bu durum beraberinde idamlar, işkenceler ve ölümleri de getirmişti.

“Ressam Goya ilk başlarda Fransızlar hakkında kararsız bir tutum sergilemişti. Çünkü kendisi bir liberaldi ve Fransız devriminin altında yatan birçok görüşü onaylıyor olması muhtemeldi. Tüm bunlara rağmen gerçek çok farklıydı ve Napolyon gittiği her yere kan ve gözyaşı götürüyordu. Sonuç tam bir hüsrandı. Goya bir ressam olarak bir çok kez İspanyolların Fransızlara karşı direnişi resmetmişti fakat bu defa yapacağı resim bambaşkaydı ve tam anlamıyla olayın gerçek bir şahidiydi...”
(www.nazlisenol.wordpress.com)

1.3.2. Saraydan Sokağa Çevrilen Gözler: Francisco Goya

Resim 1. Francisco GOYA, “3 Mayıs 1808”, 1814, T.ü.y.b, 268 cm x 347 cm, Prado Müzesi

Fransızların İspanya’yı işgalini anlatan bu resimde Goya’nın gözünden Fransa’dan beklenen aydınlanmanın, demokratikleşme arzusunun bir askeri savaşa dönüşme hikayesini anlatılıyor. Fransız işgaline karşı İspanyolların direnişi sonucunda Fransızların isyancıları toplayıp bir meydanda idam etmesini anlatan bu eser bizim yaşadığımızı etkili bir şekilde görmemizi sağlıyor.

“Resimde idam mangalarının adeta ruhsuz birer makinelere dönüşmesi, çaresiz ve suçsuz İspanyolların bu durumu kabullenışı resmedilmiştir. Goya’nın Çarmıha gerilmiş İsa figürünün andırırçasına ellerini iki tarafa açan figürü merkeze koyması bu sahneyi daha da anlamlı ve etkili hale getirmiştir. Sağ elinde yer alan (stigmata) işaret, onun şehitliğini ve kutsal bir figür olmasını temsil eder.” (Farting, 2014:270)

Beyaz elbiseyle saflığın ve masumiyetin simgesi haline gelen figür, İspanyolların düştüğü durumun temsiliyetinin bir göstergesidir. İdam mangası ise zorba ve bir o kadar da soğukkanlı bir şekilde kendi temsil ettiği misyona uygun olarak resmedilmiş ve kıyıma hazır vaziyettedir. “Arkada bulunan şehir silüetiyle öldürülen insanların arasında ise bir tepe bulunmaktadır. İnsanların tepenin arkasına getirilerek öldürülmesinden, yaşanan trajedinin gizli yapıldığı anlaşılmaktadır. Figürlerin portreleri incelendiğinde endişe ve

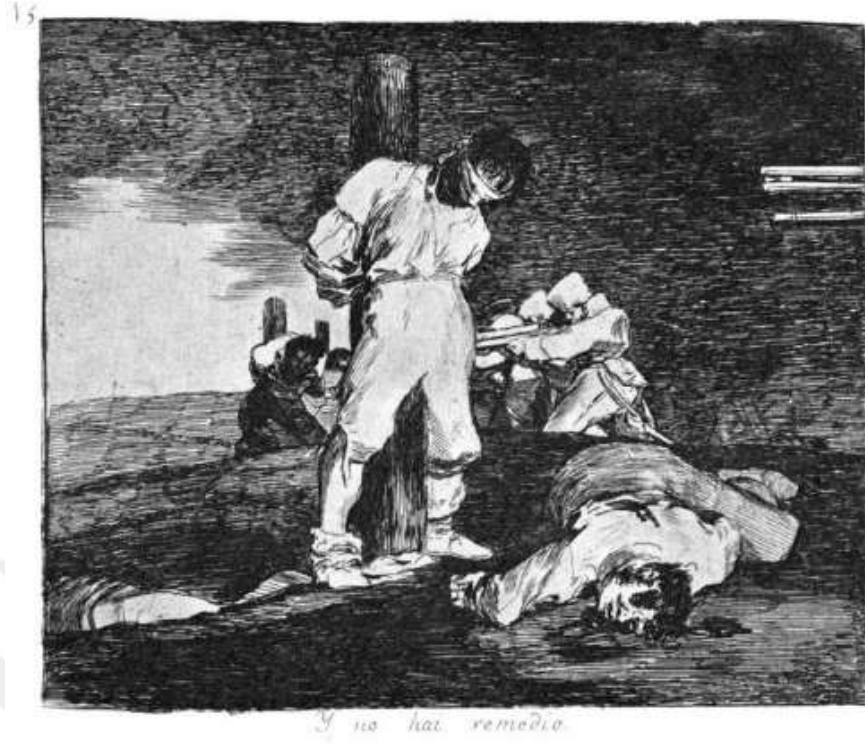
korku dolu ifadelerin daha fazla yer aldığı, bu yüzden olayın beklenmeyen ani bir infaz kararı olduğu düşünülmektedir” (Kahraman, 2006:232).

“Goya bu resmi yaptığında 68 yaşında bir saray ressamıydı. Şimdiye kadar hep Kralın ve ailesinin portrelerini resmediyordu fakat bu defa durum çok başkaydı. Ülke tehdit altında ve insanları her gün acı ve ölümle boğuşuyordu. Savaşın yıkımları adını verdiği bir dizi gravür resimde yapan ressam asıl resim için adeta kayıt topluyordu.” (BBC, 2016)

Bu gravürlerden örnekler şu şekildedir.

Resim 2. Francisco Goya, “Savaşın Yıkımları”, Gravür,

Resim 3. Francisco Goya, "Savaşın Yıkımları", Gravür,

Resim 4. Francisco Goya, "Savaşın Yıkımları", Gravür,

Ressam Goya yapmış olduğu gravür resimlerin ardından, Kral 7. Ferdinand' tan bir resim yapmak için bir miktar para ister. Kendisi süregelen işgal sırasında bir çok sıkıntılar çekmişti ve bu yüzden hiç parası yoktu. Kral onun bu talebini kabul etti ve ondan bir yerine iki resim yapmasını istedi. Goya almış olduğu para sözü sayesinde borçlanarak 2

Mayıs 1808 ve 3 Mayıs 1808 adında iki farklı sıralı resim yapar. Fakat Kral ressama herhangi bir ödeme yapmadığı gibi tablolarını da ondan gizler. Ressam Goya yaşanan bu sıkıntıların ardından Madrid de bir ev kiralayıp evden hiç çıkmayacak derecede aşırı uç ve şiddet içeren resimler yapmaya başlar. Bu durum onu olumsuz etkiler. Zaten sıkıntılar içerisinde olan Goya daha fazla sorun yaşamaya başlar ve bu durum psikolojik olarak onu daha çok etkiler. Kara resimler diye adlandırılan bir dizi gravür resmi yapar. Bu resimler onun ne kadar kötü bir durumda olduğunun açık bir göstergesidir. Tüm bunların ardından sanatçının hayatı 16 Nisan 1828 yılında son bulur.

1.3.3. Temmuz Devrimi ve Eugène Delacroix (1830)

Resim 5. Eugène Delacroix, “Halka Yol Gösteren Özgürlük”, 1830, 275x 35cm , Louvre Müzesi

“Fransız İhtilalini çağrıştıran bu resim aslında bildiğimiz 1789 tarihli Fransız ihtilalinin çok sonrasında, 1830 yılındaki Temmuz Devrimi’ni konu almaktadır. Buna İkinci Fransız İhtilali de denmektedir. 1830’da ayaklanan Paris halkı Fransız Kral X. Charles’ı devirip yerine kuzeni Louis Philippe’in çıkmasını sağlamıştır.” (<http://www.sanatabasla.com>)

Delacroix bu resmi 32 yaşındayken yapmıştı. O da bu olayları bizzat yaşayanlardan biriydi. Hatta yeğenine yazdığı bir mektupta “ Üç gündür burada top ateşi ile tüfek

mermileri arasında yaşıyoruz. Benim gibi sıradan bir yayanın vurulup ölme ihtimali, süpürge sopalarına tutturdıkları demir parçalarıyla düşman üstüne yürüyen eğreti kahramanların vurulup ölme ihtimalinden hiç te farklı değil. (BBC, 216) Demiştir. Üç Silahşörler'in yazarı Alexandre Dumas'ta aynı yıllarda yaşamış bir yazardı. Delacroix'i bu savaşta görmüş ve şöyle yazmıştı.

“27 Temmuz günü Kahrol Köprüsü yakınlarında Delacroix'i gördüm. Devrim zamanı ortalıkta görülen bir grup adamı seyrediyordu. Adamlar kaldırımında bıçaklarını biliyordu. Delacroix korkmuş görünüyordu. Orası kesin ama Notredaimme' in tepesinde bayrağımızın dalgalandığını görünce kendini tutamadı. Bir saniye önce dehşetle seyrettiği adamlarla bir ağızdan şarkılar söylemeye başladı.” (BBC, 2016)

Delacroix devrimi bizzat yaşayan bir ressam olarak “Halkım için savaşmadım ama en azından bunun bir resmini yapabilirim.” Demiş ve bu harika eseri ortaya çıkarmak için kolları sıvamıştı. Üç ay gibi kısa bir sürede bu resmi bitirmişti.

“Piramit şeklindeki kompozisyonun en önünde yer alan kadın figürü, üstüne düşen ışık sayesinde tüm resme hâkimdir. Ayrıca renk ve ton değerlerinin kullanımı bayrağın dolgun ve parlak rengini ortaya çıkarmaya yönelik olduğu söylenebilir. Barok resminde kullanılan sert gölge ve ışık zıtlığı yaklaşımı tekrar ele alınmıştır. Özgürlüğü simgeleyen kadın figürü, yıkılmış bir barikatın üstünde yükselir. Feminin olmaktan uzak, kaslı, yarı çıplaktır. Çevresinde isyan eden halk, ayaklarının altında ise ölmüş kişiler bulunmaktadır.” (Şenol, 2016:163)

“Özgürlük figürü üzerindeki sarı renkli klasik yunan dönemi giysilerini andıran elbiseyle adeta bir tanrıça gibi resmin tam ortasında yükselmektedir. Fakat, zarif hatlar yerine güçlü kuvvetli bir bedene sahip olan Özgürlük figürü, açıkta kalan göğüsleri ve alışılmadık şekilde kıllarla kaplı koltuk altı ile klasik dönem tanrıça figürlerinden tamamen farklı bir imaj oluşturmaktadır. Tanrıçadan çok sıradan bir insanın günlük yaşamındaki gibidir.” (<http://www.sanatabasla.com>)

Bu yönüyle ressam onu halkın içinden gelen biri olarak resmetmiş ve buda olayı daha anlamlı bir hale getirmiştir. Halkın kendi mücadelesinde yine halktan birinin sıradan yaşantısıyla verdiği mücadeleyi anlatan önemli bir çalışma olmuştur. Kadın figürünün toplumdaki yerinde dikkat çekilmesi de ayrıca önemlidir. Erkek egemen toplumun içinden özgürce fırlayan ve insanları bir amaca doğru yönelten özgürlük figürü topluma önderlik etmiş ve onları ayakta tutmuştur. Bu kalabalık yığının hemen iki kenarında yer alan ölümlerden, sol taraftaki yarı çıplak olan beden, özgürlük ve sosyal eşitliğin konulması

uğruna feda edilenleri simgelerken, sağ kenardaki ölü asker ise yenik düşen despot X. Charles'ın hükümdarlığını temsil etmektedir. Her iki figürün de üzerinde kırmızı, beyaz ve mavi renklerin yer aldığını görmek mümkündür. Sonuç olarak bu karmaşadan özgürlüğün önemi yükselerek belirgin bir şekilde vücut bulmuştur. Yaşanılan onca sıkıntıların ardından özgürlüğün dimdik bir şekilde göğe yükselmesi etkileyici olmuştur.

Tablonun diğer kısımlarında yer alan figürler halkın farklı sınıflarını temsil eder. Soldaki beyaz gömlekli, eski türden şapka takan figür bir işçiyi andırmaktadır. Elindeki kılıcı, üzerindeki önlüğü içinde bulunduğu alt sınıfın belirgin özellikleridir. Onun yanında yer alan silindir şapkalı düzgün giyinimli figürün ise burjuvaziden olduğu çok bellidir. Pantolonu, ceket, kırmızı renkli kemeri ve papyonu ile şehirli bir burjuvazi insanı olduğunu hissettirmektedir.

Bu devrimin zaferle sonuçlanması bir sürü sivil insanın hayatını kaybetmesine neden oldu. Delacroix resmini 1831'deki bir sergide ilk defa sergiledi. İşlemiş olduğu figürler ve temalar olağanın dışındaydı ve bu çok net bir şekilde ortadaydı. Eleştirmenler tarafından tablosu bir çok eleştiri almış olmalıydı. Burjuvaziye göre ayak takımından insanların yardımıyla devrimin özgürlüğe ulaşmasının bilinmesi pekte onlara keyif vermezdi ve bu şekilde hatıralarda kalmak istemeyecekleri açıktı. Bir çok farklı kaynağa göre; yetkililer resmi sessiz sedasız bir şekilde ressamı iade etti. Ressam tabloyu uzun bir süre teyzesinin evinde sakladı. 1855' teki bir sergiye katılmak istese de resmin fazla kışkırtıcı olması gerekçesiyle reddedildi. Fakat İmparator böyle bir eserin gizli kalmasını istemeyerek sergiye dahil etti. 1874 'te Delacroix'in ölümünden 11 yıl sonra tablo Louvre müzesine alındı ve ressam en büyük ressamlar arasına dahil edildi. (Bbc, 2016)

İKİNCİ BÖLÜM

YIKILAN İMPARATORLUKLAR : BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

2.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI (28 TEMMUZ 1914)

“19. yüzyılda kendini gösteren hızlı sanayileşme, Avrupa’yı dünyanın; sermaye, sanayi ve üretim merkezi haline getirmişti. Fransız İhtilâl’ inin Avrupa’da yarattığı milliyetçilik akımı, bu kıtadaki kuvvetler dengesini büyük ölçüde değiştirerek, yeni “ulus-devletlerin” ortaya çıkmasına yol açtı. Almanya ve İtalya, yeni kuvvetler dengesinin iki önemli güç unsuru olarak ortaya çıktı. Özellikle Alman Birliği’nin kurulması sırasında şekillenen Alman-Fransız uyuşmazlığı Birinci Dünya Savaşına yol açan gelişmelerin temelini oluşturmaktadır.” (Ülman, 1972:124)

“Bu savaş, 1 Ağustos 1914’te, Almanya’nın Rusya’ya savaş ilan etmesiyle başlayan, daha sonra Büyük Savaş olarak isimlendirilecek olan bir gurup savaştan sadece ilki idi. Avusturya – Macaristan, Sırbistan arasındaki mücadele ile onu takiben Fransa - Almanya arasındaki savaş arasında pek mantıklı bir bağlantı yoktu. Viyana’nın Alsace ‘tan ya da bir Fransız’ın bir Sırplı’ nın kaderiyle ne alıp veremediği olabilirdi. Üstüne bir de İngiliz’lerin savaşa katılması Manş’ ın her iki yakasındakilerce de garip karşılanmıştı. Bu iş sadece bir başlangıçtı. Sırada Japonya, Türkiye, Çin ve daha bir çokları vardı. Savaşa katılanların listesi dünyadaki belli başlı her ülkeyi kapsayacak kadar genişleyecekti.” (Yener, 1976:5)

“1890’da amcasının ölümü üzerine Almanya İmparatoru olarak tahta geçen II. Willhelm, güçlü bir donanma oluşturmak üzere hazırlıklara girişti. Hamburg’da kurulan tersanelerde büyük gemiler inşa ederek denizlerdeki İngiliz egemenliğini tehdit etmeye yöneldi. Osmanlı Devleti ile ilişkilerini geliştirerek, “doğuya doğru atılım” politikasını uygulamaya girişti. Almanya’nın Osmanlı devleti ile yakınlaşması, İngiliz sömürgelerini ciddi şekilde tehdit altına alınması anlamına geliyordu. Bu durumu gören İngiltere, Almanya’nın artık durdurulması gerektiğini düşündüğünden, Rusya ve Fransa arasındaki pürüzleri ortadan kaldırarak bir ittifak oluşturmayı temel siyaset olarak benimsedi.” (Sabis, 1990:78)

Dönemin Osmanlı Padişahı Sultan Abdulhamid’in uygulamaya çalıştığı denge politikası aslında Osmanlı devletini açıkça rekabet çatışmasına hazır hale getirmişti. Bu yaşananlardan sonra Avrupa’da bir bloklaşma oluştu ve devletler kendilerine yakın diğer devletlerle birlik haline gelerek farklı çıkar doğrultusunda ama aynı safta savaşa

girmeye hazırlanıyorlardı. Bloklar arasında gittikçe artan bir silahlanma yarışı söz konusu idi. Bu giderek gerginliği arttırdı ve en sonunda bir

“Sırp milliyetçisinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahtına suikast düzenleyerek öldürmesi bu ülkenin Sırbistan’a saldırmasına, Sırbistan’la anlaşmış olan Rusya’nın Avusturya-Macaristan’a savaş açmasına, Avusturya’ya garanti vermiş olan Almanya’nın Rusya’ya ve bunun üzerine Fransa ile İngiltere’nin de Almanya’ya savaş açmasına yol açtı.” (www.ait.hacettepe.edu.tr/)

Bloklardaki ülkelerin birbirlerine destek için giriştiği bu savaş gittikçe daha çok büyüdü ve çıkarları doğrultusunda hareket etmek isteyen diğer ülkelerde savaşa dahil oldu. Örneğin başlarda tarafsız olan fakat Almanya’nın savaş yükünü azaltma çabası ve Osmanlı Devleti’nin Almanya’nın savaşı kazanacağına olan inancı yüzünden İttifak grubuna dahil olurken İtalya çıkarları doğrultusunda İtilaf grubunun safına geçmiştir.

Avrupa merkezli başlamasına rağmen tüm dünyayı etkisi altına alan ve neredeyse tüm devletlerin az çok etkilendiği bir savaş haline gelmiştir. Milyonlarca insan hayatını kaybetmiş nice imparatorluklar sona ermiş ve nice yıllar insanları etkisi altına almıştır. Bu savaşta elbette bir çok ressam yer almış, yer almasa bile çok fazla etkilenme söz konusu olmuştur. 1918 yılına kadar devam eden Birinci dünya savaşı imparatorlukların yıkılarak yeni devletlerin kurulmasına yeni akımların ortaya çıkmasına ve yeni bir sömürge anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

2.1.1. Birinci Dünya Savaşı ve Sanata olan Etkisi

Savaşların etkin olduğu bu dönemlerde başarılı olma ve en etkin güç olma arzusu içerisindeki devletler, ülkelerindeki insanları savaş için seferber etmek amacıyla birtakım yollara başvurmuşlardır. Savaşa ilişkin gazete haberleri, milli duyguları besleyen çeşitli yazılar, afişler bile bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla kullanılmıştır. Özellikle gazete ve medya aracılığıyla yoğun bir şekilde vatan, millet gibi milli duyguların insanlar arasında yaygınlaştırılmasına özen gösterilmiştir.

Savaş esnasında sık kullanılan propaganda ürünlerinden bir tanesi de propaganda afişleri olmuştur. Görsel sanatlar içinde ele alınabilecek olan bu afişlerden, savaşa katılan hemen hemen tüm devletler üretmiş ve olabildiğince yaymışlardır. Bu afişlerin temel amaçları orduya asker toplamak, halkın cesaretini artırmak, gerekli yardımları toplamak,

kadınların savaş için gönüllü olmalarını sağlayabilmek, çocukların mücadeleye manevi destek vermesi, ihtiyaçlar için bağış toplanması, düşman askerlerinin moralini bozmak şeklinde çeşitlilik arz etmiştir (Aktaş, 2012:63). Savaşta devletler sadece kendi toplumuna yönelik bir algı operasyonu yapmamışlardır. Bunun yanında düşmanlar içinde bir şeyler düşünülmüştü elbette. Düşmanı kötölemek, acizliğinden bahsedip halkına moral vermek, onları öldürmek için çeşitli oyunlar düzenlemekte birer stratejik çabalardı. Bu tür olayların meydana gelmesi söz konusu olduğunda elbette sanatçılara büyük roller düşüyordu.

Savaşın öncesinde sanatçılar kendi işleriyle oldukça alakalı bir biçimde gelişim göstermişler ve bu anlamda çeşitli akımlar ortaya çıkmış ve yeni sanatsal söylemler gündeme gelmiştir. Eleştiriler, yeni tarz ve yöntemler, farklı sanat anlayışları ile ressamlar kendine meşgale bulmuş ve bu anlamda kendini geliştirirken savaşın patladığı yıllar ile birlikte bir durgunluk dönemine girilmiştir.

“Savaşın başlamasıyla birlikte birçok sanatçı ve aydın askere çağırılarak, savaşta taraf olma durumunda bırakılmışlardır. Max Beckmann, Ernst Barlach, Oskar Kokoscha, Franz Marc, George Grosz ve Otto Dix gibi dönemin önemli Alman sanatçıları ise savaşı büyük bir istekle karşılamışlardır...” (Arslan ve Karaaslan, 2006:45)

Her insan gibi ressamalarda savaşlardan etkilendi ve bu doğrultuda çeşitli eserler ortaya koymaya çalıştı. Savaşta yaşanan vahşeti, duyguyu ve insani ilişkileri bir şekilde kendi sanat anlayışlarına göre yansıtan bir çok ressam oldu. Yaşanılanlar elbette tarihte yazılı kaynaklara konu oldu ve dünya var oldukça sürekli yazılıp çizilecektir. Yazı dilinden farklı olarak sanat dili ve görsel eserler hem izlenmesi ve hem de o anların hissedilmesi açısından önemli birer araç olarak tarih sahnesinde yerini aldı. Bu anlamda birinci dünya savaşı süresi ve sonrasında yapılmış olan eserlere bakarak bazı şeyleri daha iyi anlamak mümkün olacaktır. Sanatçılar şüphesiz toplum tarafından benimsenen ve önemsenen insanlardır. Yaptıkları ile fikirleri ve yaşam tarzlarıyla insanlar üzerinde derin etkiler bırakabilen önemli kişiliklerdir. Toplum her zaman bu tarz eserler ile tarih arasında bir bağ kurmuş ve bu nedenle resamlara karşı olan ilgi ve alaka farklı bir düzeye ulaşmıştır.

Savaşı istekle karşılayanların yanı sıra savaş karşıtı eserler üreten ve savaşı kesin bir şekilde eleştiren ve istemeyen sanatçılarda olmuştur ki bu sanatçılar Dada Hareketini

başlatmış ve savaş karşıtı resimler üretmeye başlamışlardır. Her ne olursa olsun sanat hayatımızın her alanında yer almış gerek savaşta gerekse barışta daima bizleri kendi içerisine çeken eserleriyle ruhumuzu ele geçirmiş ve bizi uzun süre etkisi altına almıştır.

2.1.2. Alman Devrimi (Kasım Devrimi -1918-1919)

1918 Ekim ayının sonlarında, kanlı Birinci Dünya Savaşının son yıllarına gelindiğinde Almanya'nın Kiel ve Wilhelmshaven şehirlerinde bulunan açık deniz filosunun çalışanları, yaşanan savaş sonucunda ağır kayıplar veren Alman Ordusuna ait subayların emirlerine itaat etmeyi reddettiler ve

“4 Kasım'da bahriyeliler gemilerin cephaneliklerine girdi ve elde silahlarla Kiel sokaklarına çıktı. Alternatif bir gücün olmamasından ötürü, yetkililer onlara karşı sıradan askeri birlikleri yolladı; tahmin edileceği gibi askerler bahriyeli yoldaşlarına ateş açmayı reddetmekle kalmadı, onların safına geçti. Bahriyeliler cezaevine zorla girip yoldaşlarını kurtarıırken, Kiel işçileri genel greve gitti ve kent çok geçmeden işçi ve bahriyeliler konseyinin eline geçti. Kentteki hükümet yetkilileri panik içerisinde kaçtılar.” (Bookchin, 2010:29)

Tüm bu yaşananlar Alman devriminin başlamasına neden olmuştu.

Birinci dünya Savaşı, bombalar yağdıran savaş uçaklarının, uçak gemilerinin ve devasa miktarlarda zehirli gazların kullanıldığı ilk savaştı. Bu nedenle bir çok insan hayatını kaybetmiş ve geri kalanlarda oldukça öfkeli bir hale bürünmüştü. Kıyı şeridinde başlayan işçilerin başkaldırısı kısa sürede bütün ülkeye yayılmıştı. Bu isyan karşısında çok az kişi direnişe geçmişti. Devrim tüm insanlar arasında sevinçle karşılandı.

“Bir görgü tanığı o günleri şöyle hatırlıyordu: “Her yerde kızıl bayraklar dalgalanıyor, iliklerde kızıl şeritler ışıltıyor, yüzler gülüyordu.” 9 Kasım sabahı protestolar başkente ulaşmıştı: Kenar mahallelerden başlayan devasa protesto gösterileri, Berlin'in merkezine akıyordu. Göstericilerin önünden geçtiği kışlaların birçoğundaki askerler de onlara katılıyordu. Sayıları giderek artan göstericiler, öğlen olduğunda şehir merkezine ulaşmıştı. Halk güvenlik güçlerinin bulunduğu binalara girip onları silahsızlandırmış ve karşılaşılacak küçük bir direnişi de öğlene kadar bastırmıştı” (Bois ve Wilde, Paragraf 3, 2017)

“Hareketin basıncı altında Şansölye Prens Max von Baden, hemen aynı günde gerekli izni ve yetkiyi beklemeden II. Wilhelm'in imparatorluk ve Prusya tahtlarından çekildiğini ilan etti. Kısa bir süre sonra da makamını SPD başkanı Friedrich Ebert'e devretti. Ebert, SPD'

nin başka iki üyesi ve Bağımsız Sosyal Demokrat Parti'nin üç üyesiyle birlikte "Halk Temsilcileri Konseyi" adı verilen yeni hükümeti kurdu." (Bois ve Wilde, 2015:Paragraf 5)

Tüm bu yaşananlardan sonra Almanya savaşı kaybetmiş devrim yanlıları hükümeti düşürmüş ve monarşi yerini demokrasiye bırakmıştı. "Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkması savaşa katılan sanatçı ve çevrelerince üzüntüyle karşılanmış hatta bu üzüntü resim sanatında yeni bir akımın başlamasını sağlamıştır. Ekspresyonizm diye adlandırılan bu yeni akım Alman sanatçıları arasında yayılmış ve dışavurumcu bir anlayışla tezahür etmiştir. Resimlerde öfke, nefret, kin ve korku hakim olmaya başlamıştı.

Tüm bu duygular savaşa, yaşadıkları dünyaya ve her şeye karşı gösterilen tepkiler yığımından oluşuyordu. Dışavurumcu anlayışta duygular resim yoluyla tuvale yansıtılıyor, şiddet, öfke ve bazen de psikolojik sorunlar bu şekilde aktarılmaya çalışılıyordu. Zıt renklerin oluşturduğu kontrast, fırça darbelerinin etkisi, sert çizgiler bu yönde tuvalerde tepkilerin açığa çıkarıldığı farklı bir anlayışı ortaya koyuyordu. Bu sanat anlayışı genel itibari ile savaşa duyulan bir tepkinin sonucunda ortaya çıkmıştı.

2.1.2.1. Ludwig Meider

"Ludwing Meider, 1919 yılında yurttaşı olduğu sanatçılara devrime katılmaları için bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride: "Bizler özgür ve bilgeyiz, alaylara kılavuzluk eden bayraklar gibi gürbüz kardeşlerimizin önünde dalgalanmalıyız. Ressamlar, şairler... Bu haklı dava uğruna biz savaşımayalım da kim savaşsın? Dünyanın şuuru tüm gücüyle kalbimizde atıyor hala. Şimdi işçi sınıfı özgürleşmelidir. Aynı zamanda sanatçılar ve şairler de özgürleşmelidir. İnsan saygınlığı, sevgisi, eşitliliği ve adaleti için geleceğin insanlığının kalelerine gidelim. Evet, biz hepimiz eşitiz " (Akalin, 2013:358). İfadelerini kullanmıştır

"Meider, Delacroix'in imgelerine açık göndermeler de bulunmakla birlikte, devrimi bir felaket olarak yorumlamıştır. Devrim tablosu, yaşanan dönemin şiddet kültürünü anlatmaktadır." (Özcan, 2013:22) Her ne kadar insanları bu devrime sürüklese de bunun ne denli çılgınca ve felaket getirecek bir şeyler olduğunu da tablosunda aktarmıştır. Aynı zamanda tablosunda kendini de bir figür olarak işlemiştir. Resmin sol at kısmında kendi yüzünü resmettiği figürde, yaşanan olayın ne denli korkunç bir hal aldığı gözlerinden okunmaktadır.

Resim 6. Ludwig Meider, “Devrim-Halka Yol Gösteren Özgürlük”,1913, T,ü,y,b, Genehmigung des Jüdischen Müzesi Frankfurt

“Ludwig Meider, “Devrim-Barikatlarda Çarpışma” adlı tablosunda, bulundukları ortamın şiddetli değişkenliğini anlatmaktadır. Sanatçı kendi sözleriyle düşüncelerini “Gece gündüz, kıyamet günü, dünyanın sonu ve kafataslarından oluşan darağaçları ile ilgili saplantılarımı tuvale aktarıyorum; dünyayı sarsacak büyük fırtına o günlerde dişlerini göstermeye başlamıştı ve korkudan titreyerek fırçayı tutan elime parlak, sarı gölgesini düşürmekteydi.” (Özcan, 2013:22)

diyerek aktarmaktadır. “Meider’in sanatının politik yaklaşımı öznel tepkilerini mümkün olduğunca özgün aktarma amacıyla yatmaktadır.” (Akalin, 2013:157)

“Eguin Delacroix’in tablosundan etkilenen ressam, Fransız devrimini ele alan Halka Yol Gösteren Özgürlük resmini, Alman Devrimini konu alan kendi resmine uyarlamış ve birbirine yakın olan konuyu farklı tarz ve figürlerle ele almıştır. Delacroix’ in tablosunda özgürlüğü temsil eden figür bir kadın figürü iken Ludwing Meider’ in özgürlüğü temsil eden figürü erkek bir işçidir. Bu tabloda işçilere tanınması gereken özgürlüğe vurgu yapılmıştır. Alman devrimi özü itibari ile işçi sınıfına özgürlük alanında bazı hakların verilmesi esasını da barındırır.” (Akalin, 2013:157)

Bu tablonun merkezinde yer alan ve kahraman olarak resimde işlenen figür yoksul işçi sınıfının temsilciliğini üstlenmiştir. Teknik ve üslup olarak genişçe ve kabaca fırça darbeleri kullanan ressam dışavurumcu bir anlatımla durumu renklerin dilinde kullanarak aktarmış ve bu anlamda etkin bir vurgulama yapmıştır. Arka kısımda devrimin

getirdiği yıkım sonucunda kentin içinde yükselen dumanlar arasında kirli elbise el ve yüzleriyle işçi sınıfını temsil eden insan yığınları resmin dramatik yönüne katkıda bulunan önemli figürlerdir.

2.1.2.2. Otto DIX

1891 yılında doğan Ressam Otto Dix Birinci Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katılan askerlerdendir. Hollanda, Fransa, Polonya ve Rusya cephelerinde savaştı. Uzun yıllar askerlik yapmış ve zaman zaman hayati önem taşıyan çeşitli yaralar almıştır. Yaşadığı bu olaylar sanatçının ruhsal ve psikolojik durumunda önemli etkiler bırakmıştır. Zor şartlara rağmen savaş bittiğinde ayakta kalabilmiş ve yaşamını sürdürmüştü. Uzun zaman sonra savaş yıllarından bahsederken şunları dile getirmişti:

“Gerçeği seven bir kişi olarak her şeyi görmeliydim. Kendim için hayatın bütün derinliklerine dalmalıydim. Bu yüzden savaşa katıldım, bu yüzden ilk saflarda gönüllü olarak çarpıştım” (Beykal, 2005:40)

“Savaş çok korkunç bir şey ama görkemli bir yanı da yok değil. Bunu ne pahasına olursa olsun kaçırmamalıydım. İnsanlara ilişkin bir şeyler öğrenmek istiyorsan onları eziyet altındayken görmeyi gerekir. Yaşamın en berbat yüzünü kendi gözlerimle görmeliydim; işte bu yüzden savaşa gittim, bu yüzden gönüllü oldum. (Wolf, 2005:36)

Bu savaş anıları onu etkilemiş ve çalışmalarında yer bulmuştur.

“Eserlerinde çağdaş Alman toplumuna bazı eleştiriler getirmişti. Konu olarak genelde vahşet, ölüm, savaş, fahişe kadınlar ve yaşlılık duygularını ele almıştır. Özellikle savaşın çirkin ve kirli yüzünü eserlerinde çokça ele almıştır. Savaş karşısında tepki göstermeyen Almanları eleştirecek bir şekilde resimler yapmış, çalışmalarında siperde ölmüş ve iskeletleri kurtlanmış askerlerin resimlerini çizmiş” (Akalin, 2013:160).

ve izleyiciye bu şekilde sunmuştur. Yaşanılan gerçekleri görmezden gelmeye çalışan toplumu sanat dili vasıtasıyla uyurabileceğini düşünmüş ve buna yönelik çalışmalara imza atmıştır. Kendisi de savaşa gönüllü olarak katılan fakat daha sonra savaşta yaşadıkları yüzünden bunun ne denli korkunç bir şey olduğunu vurgulayan ve bu anlamda insanları uyarmaya çalışan bir sanatçı olmuştur. “Dix daha önce kimse tarafından görülmemiş olan savaş temasını, Der Krieg (1924) başlığı ile 10’ar baskıdan oluşan 5 portfolyoda 50 adet baskı serisinde toplamıştır. Bu portfolyoda yer alan baskılarında Dix, cephedeki ve sivil hayattaki izole olayları ve günlük rutini ele almıştır.” (Zencirci, 2017:33)

Resim 7. Otto DİX “Yaralı Asker”, Gravür, 1916,

Yaralı Asker adlı gravür çalışmasında da savaşın şiddetini gözler önüne sermiştir. Aşırı şekilde korku ve acı içerisinde kıvranan askerin yaşadıkları yüzünden okunmaktadır. Savaşın içerisinde yaralı bir şekilde hayatta kalmaya çalışan ve korku içerisinde olan bu asker savaşın ne denli şiddetli olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ressamın yine savaş esnasında gönüllü olarak savaştığı dikkate alınırsa böyle bir olayın şahidi olmuş olması kaçınılmazdır. Kasvet dolu bir anı bu şekilde resmeden ressam bizi adeta savaşın içerisine alır götürür. Figürün sol eli bükülmüş şapkası düşmüş, elbiseleri yırtılmış ve yere uzanarak belki de kurşunlardan uzaklaşmaya gayret ediyor şekilde resmedilmiştir.

2.1.2.3. Max BECKMANN

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle gönüllü olarak savaşa katılan ressam Beckmann, savaş sırasında hastane ve sağlık hizmetlerinde görev aldı. Fakat bir süre sonra savaş ortamının verdiği stresli ve zorlu koşulları içerisinde sinir krizi geçirdi. Bir yıl sonra terhis edildi ve 1917 yılında tekrar resim yapmaya başladı. Artık çok daha farklı türden resimler yapmaya başlamıştı ve alman dışavurumculuğun etkisine girmeye başlamıştı.

Resim 8. Max BECKMANN, “Gece”, 1918, T.ü,y,b, 133x154 cm, Kunstsammlung Nordrhein – Westfalen, Düsseldorf

“Gece” adlı eserin teması, Beckmann’ ın resmi yapmaya başladığı sırada, problemler yumağıyla boğuşan Alman halkına değil, Birinci Dünya Savaşında çaresizlik ve savaş ortamının getirdiği yaşam koşullarının zorluğu yüzünden acılar çekmiş başka ülkelerin insanlarına da hitap ediyordu.

Eser, görsel anlamdaki etkileyici gücünü bir çadırı andıran yerin iç kısımdaki görüntüsünden almıştır. Buradaki resimde konu, asıl itibari ile dışarıdan gelen milis güçleri tarafından evdeki hane halkının zalim bir şekilde taciz edilmesinden ileri gelmektedir. Savaşın getirdiği koşullar yüzünden vergi almaya gelen üç tahsildar , pek az mülkü olan fakir bir ailenin yaşadığı eve zorla girmiş ve olanlar olmuştur. Resmin sol üst köşesinde, bir erkek elleri bağlanarak acımasızca asılmıştır.

“Tablonun ön kısmında bacaklarını iki yana açmış halde duran, elleri bağlı ve giysilerinin bir kısmı çıkarılmış kadın, tecavüze uğradıktan sonraki yarı çıplak haliyle işlenmiştir. Ailenin küçük kız çocukları, zalim vergi tahsildarlarına yalvarmaktadırlar. Müdahale edecek gücü olmayan aile büyükleri sol arka planda dua ederek ağlar bir vaziyette işlenmiştir” (Thompson, 2014:83).

Resimde ton karşıtlıkları net ve keskin bir şekilde belirtilmiştir. Acı ve korku içerisinde hiç bir şey yapamayan hane halkı tedirgindir ama ellerinden gelen pek bir şey yoktur.

“Bu tablo bir katliam sahnesi olarak yorumlanabileceği gibi, kötülük görmüş kişilerin kurtarıldığı ve Hristiyan iyilikseverliğinin dile getirildiği bir sahne olarak da yorumlanabilir... Mekânı oldukça sıkı ve gerilimli bir biçimde işlemesi onu ruhsal bir gerginlikle yüklemesine yardımcı olmaktadır”(Eczacıbaşı, 2018:197).

“Uzuvlar gerilmiş, döndürülmüş ve garip bir şekilde bükülmüştür ancak yine de bütün halindedir. Anatomileri de biraz detaylıdır; kıvrımlı kaslar, tendonlar gelecek şekilde birbirine tutunmuştur; yüzeydeki damarlar bir görünüp bir kaybolmaktadır; ayak ve el parmakları kıvrılmış, bükülmüştür. Çizim tekniği keskin, açılı, kesikli, hatta kırıkandır. Beckmann’ ın dünyası, sadece, bireyin kendini parçalanmadan bir arada tutması üstüne kuruludur” (Thompson, 2014:83).

2.2. Birinci Dünya Savaşı Süresince Yapılmış Diğer Eserler

2.2.1. Kathe KOLLWITZ (Anne ve Ölü Çocuk- 1903)

“Alman kadın grafik sanatçısı ve heykeltarihi. Sosyal adaletsizliği ve savaş konu alan yapıtlarıyla tanınır. İşçilerin zor yaşam koşullarından etkilenerek bu koşulları eleştiren çalışmalar yapmaya başlamıştır. Ezilen insanları konu alan ilk yapıtlarından Köylülerin Savaşı ve Dokumacıların Ayaklanması adlı çalışmaları duygusal gücünün en yetkin ifadeleridir. Yaşamın trajik yanları üzerinde yoğunlaşan sanatçı, 1914'te oğlunu savaşta kaybettikten sonra birçok yapıtında ana-çocuk temasını işlemiştir.” (Eczacıbaşı, 2018:892)

Oğlu Peter' ın kaybı sosyalist ve pasifist politik sempatiğine katkıda bulundu. Kathe, sanatın o dönemin toplumsal koşullarını yansıtmaya gerektiğine ve 1920' ler de savaş temalarıyla ilgili endişelerini yansıtan bir dizi eser üretti. Yoksulluk, işçi sınıfının hayatı ve sıradan kadınların yaşamlarını konu alan bir çok eser meydana getirdi. “İkinci dünya savaşı yıllarına gelindiğinde diğer oğlunu da Rus cephesinde kaybetti. 1943 yılında Kathe' nin evi İngilizlerin bombardımanı sonrasında tahrip edildi ve Berlin'den Dresden yakınlarındaki Moritzburg' a tahliye edildi.” (www.dw.com)

Çok sayıda gravür resim yapan sanatçı, hassasiyet duyduğu olaylara karşı sanatıyla en iyi şekilde tepki vermeye ve bunları olabildiğince insanlara anlatmaya çalışıyordu. Birçok isyan, savaş ve bunlara bağlı olarak ölümler gören sanatçı, yaşadığı bu olayları sanatına etkileyici bir şekilde yansıtmıştır. Kendine has bir tavrı ve çizgisel etkileri olan ressam,

geniş siyah lekeler ve koyu alanlar ile kontrast yaparak figürlerini daha çarpıcı hale getirip sunan önemli bir sanatçıdır.

“İşçilerin zor yaşam koşullarından etkilenerek bu koşulları eleştiren çalışmalar yapmaya başlamıştı. Ezilen insanları konu alan ilk yapıtlarından olan Dokumacıların Ayaklanması (1894-98) ve Köylülerin Savaşı (1902-08) adlı resimleri duygusal gücünün ifadeye dönüşmüş en etkili çalışmaları arasındadır.” (Eczacıbaşı, 2018:892)

Resim 9. Kathe KOLLWITZ, “Anne ve Ölü Çocuk”, Aside yedirme , 1903,42,5x28.6 cm

“Kollwitz, sanatıyla yaşadığı toplumu etkilemeye çalışmış ve Alman halkının yaşadığı tarihi olaylara dayalı seri halinde eserler üreterek, yaşadığı döneme baskı resimleri ile sembolik göndermeler yapmıştır. Ayrıca, sanatçının çalıştığı konular arasında kendi iç dünyasıyla yüzleştiği otoportreleri önemli bir yer tutar. Ancak bu konular kimi zaman eserlerinin tepki görmesine yol açmıştır. Örneğin konuların yıkıcı bulan imparator II. Wilhelm, Kollwitz’in Berlin Salon Sergisi’nde altın madalya almasını engellemiştir.” (Fırıncı, 2006:147)

Anne ve Ölü Çocuk adlı gravür çalışmasını çocuğunun ölümünden çok önceleri yapmış olsa da savaşın yıkıcılığını ve getirdiği ölümü anlatmış olması açısından önemlidir. Sanki yaşananları hissedencesine duygu dolu bir şekilde resmettiği bu an insanı hayrete düşürecek türdendir. Hayatı savaşlarla mücadele içerisinde geçen

sanatçının seriler halinde oluşturduğu çalışmaları içerisinde bu eser önemli bir şekilde ön plana çıkmıştır. Birinci dünya savaşından önce kendi dönemi içerisinde yaşadığı iç savaşı ve sonrasında yaşanan acıları yansıtmaya çalıştığı bu eser onun en önemli eserlerindendir. Bir çok gravür de kendi acılarını yansıtmak adına kendi portresini kullandığı görülmektedir. Yine Birinci Dünya Savaşı'nda kendi oğlunu kaybetmesi onu daha çok savaş karşıtı eserler yapmaya yöneltmiş ve bu uğurda da yaşamının sonuna kadar mücadele etmiştir.

2.2.2. Umberto BOCCIONI (Mızraklı Süvarilerin Taarruzu- 1915)

20. Yüzyılın başlarında teknolojinin ilerlemesi, makineleşmenin artması herşeyde olduğu gibi sanatta da farklılıkları ortaya çıkarmış ve bu farklılıklardan yola çıkan sanatçılar Fütürizm adını verdikleri yeni bir akımın ilk temellerini atmışlardır.

“20 Ocak 1909'da “Le Figaro” gazetesinde yayımlanan Fütürist Manifesto'da Filippo Tommaso Marinetti enerji, hız ve dinamizm üzerine kurulu modern hayatı kutsarken, durağan olan ve geçmişte kalan değerleri küçümsemektedir. Bu akım sanayi toplumunun getirmiş olduğu teknoloji hayranlığıyla birlikte insanı makineye tabi kılmaktadır. ... Umberto Boccioni, Gino Severini, Giacomo Balla, Luigi Russolo gibi isimler bu yenilikçi fikirden etkilenecek akıma dâhil olmuştur.” (Nihan, Şahin, ve Kayalıoğlu, 2016:54)

Resim 10. Umberto Boccioni, “Mızraklı Süvarilerin Taarruzu”,1915, Suluboya ve kolaj, 32x50cm., Jucker, Milano

“Fütüristleri etkisi hızla tüm Avrupa’ya yayıldı. Sürat ve hızla değişen çağdaş yaşam konularına odaklanan felsefeleri özellikle Rus avangart sanatçıları tarafından benimsendi... 1914’te grup içinde yaşanan anlaşmazlıklar ve 1916’da ... Boccioni’nin ölmesi İtalyan Fütürizminin gelişmesine ket vurdu.” (Farting, 2014:397)

“Birinci Dünya Savaşı’na girilmesiyle Fütüristlerin masumca düşünceleri alt üst olmuş ve yücelttikleri makineli tüfeğin yıkıcı etkisi ortaya çıkmıştır. Bunun getirdiği yıkım gerçeklerin anlaşılmasını sağlamış ve masum duygularla söylenen sözlerin değeri artık kalmamıştır... Fütürist sanatçılar bu zamana kadar savundukları ve övdükleri hız, makineleşme gibi kavram ve olayların, olumsuz unsurların kötü yönlerini göz ardı ettiklerini sonradan fark etmişlerdir.” (Nihan, Şahin ve Kayalıoğlu, 2016:54)

Teknolojinin ve hızın sadece olumlu yönlerinin farkında olan ve olumsuz yönlerini göremeyen bu anlayış zamanla gerçek amacına ulaşmış ve olumlu yönlerinden çok olumsuz yönlerin ağır basması onları hüsrana uğratmıştır.

Umberto Boccioni’ nin Mızraklı Süvarilerin Taarruzu adlı eseri Rusya ile Avusturya Macaristan ordularının karşılaşmasını konu alan önemli bir eserdir. Sanatçı fütürist akıma konu olan özellikleri, çok etkili bir şekilde kullanmış ve savaşın getireceği yıkımı gözler önüne sermiştir. Büyük bir karmaşa içerisinde karşı karşıya gelen bu iki düşman grubun bir sonraki zaman diliminde ne denli kanlı bir mücadele ile savaşıp birbirlerine üstün gelmeye çalışacaklarını bize bildirmektedir. Kan, vahşet ve yaralanan askerleri göstermek yerine o ana ramak kala yaşanan bir zaman dilimini bize göstererek harekete ve robotik makineleşmeye dikkat çekmek istemiştir.

2.2.3. Arthur ŞEGAL (Savaş Karşısı - 1915)

“Savaşın ulusal yaşantıyı güçlendirip pekiştireceğinden kuşku duyanlar çokça azdı. Yine de bu kan dökücü çatışmayı kapitalist düzenin ve ona bağlı yönetimlerle toplumsal yapıların başarısızlığının bir kanıtı olarak gören bazı kimseler de yok değildi. Kısa ve keskin bir çekişme olarak başlayan savaş, yıllarca süren utanç verici bir yıkıma dönüşünce, bunların sayısı daha da arttı...” (Lynton, 2004:123)

Arthur Şegal’ de bunlardan biriydi. Kendisi de savaşı benimsemeyen ve onun yıkımını ve getireceği kaosu bilenlerden biriydi. Bir sanatçı olarak duruma kayıtsız kalmamalı ve tepkisini de kendi bakış açısıyla ortaya koymalıydı. Savaşın çetin olduğu yıllarda Ahşap oyma tekniğiyle bir resim yaptı. Gelişigüzel yapıldığı görülen bu çalışma

da sanatçı dönemin şartlarına vurgu yapmış, elinde tüfek ve süngüleriyle bir süvariye doğru ateş eden, onlara saldıran askerleri resmetmiştir. Çalışmada siyah alanlara ağırlık vermesi aslında savaşın kasvetini vurgulamasındandır. Belli belirsiz savaşan askerlerin bir karanlığa sürüklenişini andıran bu çalışma tam anlamıyla bir savaş karşıtlığını temsil eder.

Resim 11. Arthut Şegal, “Savaş Karşıtı”, 1915, 15x 22 cm, Londra, Richard Nathanson’un izniyle

2.2.4. Christoper WILLIAMS (Mametz Wood, Bölünme Saldırısı -1916)

“Birinci Dünya Savaşı’nın en kanlı çarpışmalarından biri. 1916 yılının 21 Şubat sabahı, saat 7.15’de, Fransız ordusunu hazırlıksız yakalayan Alman ordusunun, Fransa’nın Verdun kentindeki Caures ormanını ateş altına almasıyla muharebe başladı. Verdun, 300 gün süren ve her iki taraftan da 300 bin askerin yaşamını yitirdiği, savaş tarihin en kanlı muharebelerinden biri olarak kayıtlara geçti.” (Evren, 2018:32)

“Başlangıçta Fransız birliklerinde dağılma belirtileri ortaya çıkmışsa da Mareşal Petain yeni yollar açtırarak cepheyi sürekli olarak desteklemiştir. Fransız topçu bataryalarının sürekli ve etkili ateşi, Alman ilerlemesini güçleştirmiş, sonunda ise durdurulmasında önemli unsur olmuştur.” (www.wikiwand.com/tr)

“Savaşa iki tarafın müttefikleri de katıldı. İngilizler, 19 bin 240 asker kaybetti. Verdun, tarihte İngilizlerin Fransızlara yardım ettiği birçok savaştan biridir. İngiltere Başbakanlarından David Lloyd George’un, “Anlaşılan o ki, siz Almanlarla başa çıkamayacaksınız, biz yine Fransa’ya yardıma, hatta kurtarmaya gideceğiz” şeklindeki sözleri Fransa’da kırılganlık yaratmıştır.” (Evren, 2018:32)

Alman askerleri, bombardıman boyunca sadece yer altında, top mermilerinin delemmediği beton istihkâmlarına indiler ve saklandılar. Bombardıman sonlanıp, hücum düdüğü saldırmayı haber verince de dışarı çıkıp makineli tüfeklerini kurdular. Kendilerine doğru yaklaşan İngiliz askerlerini yer altındaki sığınaklardan çıkarak teker teker katlettiler. Savaş daha sonra İngiliz’lerin lehine sonuçlandı.

Resim 12 Christoper Williams , “Mametz Wood (Bölünme Saldırısı)” -1916, T,ü,y,b, National Museum, Londra

Bu büyük savaşta görev alan Christoper Williams’ta bu anı bir tabloya dökerek ölümsüzleştirdi. Tabloda ani bir baskın sonucunda neye uğradığını şaşırان İngiliz birliklerinin durumu anlatılmış ve Almanların amansızca onları katledilişini resmetmiştir. Çok ani gelişen bu olayda askerlerin şaşkınlıkları gözler önündedir ve ne yapacaklarından habersiz ve çaresizce birbirlerinin ölümüne şahit olmuşlardır. Savaşın şiddetinin boyutları resimden de anlaşılmaktadır.

2.2.5. Fernand LEGER (Kağıt Oyuncuları - 1917)

“Fernan Leger,de Birinci Dünya Savaşına katılan sanatçılar arasındadır. Kendisi savaşa katıldığı yıllarda bir takım zehirlenmelere maruz kalmıştır. Bunun sonucunda 1917’de ordudan ayrılmıştır.” (Eczacıbaşı, 2008:943) Resimde altın orana dikkat edilmesi gerektiğini savunan ressam çalışmalarını bu anlayışla sürdürmüş ve ortaya Tüvist tarz olarak bilinen borumsu şekiller ortaya çıkmıştır. Yaptığı bütün nesneleri boru

şeklinde resmeden ressam bu anlamda önemli bir değişikliğe imza atmış ve bu şekilde tanınmıştır.

Resim 13. Fernand Leger , “Kağıt Oyuncuları”, 1917,T,ü,y,b, ,129x193 cm., Kröller-Müller Müzesi, Otterlo.

Leger, bu resimde askerleri kağıt oynarken resmetmiş fakat görünür itibariyle askeri anımsatan realist bir şeyler görmek çokta mümkün değildir. Savaş sırasında ki tüm askerlerin sadece karşısındaki düşmanı yenme çabası içerisinde olan birer robot olarak oraya koymayı tercih etmiştir. Adeta bir makineyi andıran bu askerlerin tek işi savaşı kazanmaktır ona göre. Duyguya karamsarlığa ya da herhangi bir özel insani duruma yer yoktur. Figürlerini boru şeklinde resmetmesi de bundan kaynaklanmaktadır.

“Askerlerin kâğıt oynadığı alan dar bir şekilde resmedilmiştir. Mekân yatay ve dikey çizgiler ile merkezdeki kırık çizgi ve geometrik şekillerle çevrelenmiştir. Resimdeki miğferler, askerlerin kolları, bacakları ve pipolarından tüten dumanlar makine ürünü biçimlerin diliyle ele alınmıştır. Sıcak renklerin baskın olduğu eserde, parçalanmış bu metal malzemeler yüzeyde birçok noktada tekrar tekrar resmedilmiştir. Figürler tübist anlamda resmedilmiş ve uzuvlar tüpü andıran formlarla desteklenmiş ve bu şekilde resmedilmiştir.” (Nihan, Şahin, Kayalıoğlu, 2016:54)

2.2.6. George GROSZ , Patlama, 1917

Resim 14. George Grosz, “Patlama”, 1917, Pano üzerine yağlıboya, 47.8x68.2 cm., Modern Sanatlar Müzesi, New York.

“George Grosz 1914’te orduya katıldı fakat sağlık problemleri yüzünden 1915’te terhis edildi. 1917’de yeniden askere çağıldı. Aynı yıl intihara kalkıştı ve bir subaya saldırdıktan sonra infazını beklemek üzere hapishanenin hastanesine gönderildi. Otoritelerin şiddetli bir savaş travması geçirdiğine karar vermesinin ardından cezası hafifletildi ve nihayet 1918’de ordudan ihraç edildi.” (Thompson, 2014:148)

“Birinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda yaşanan kaos ortamında John Heartfield ile birlikte Dadaist tarzda propaganda afişleri yaptı. Fotomontaj tekniğinin öncülerinden olan sanatçı, tekniği resimlerine de uyarladı” (Farting, 2014:422). Oda savaşın insanlara hüznün ve acıdan başka bir şey getirmeyeceğini düşünen sanatçılardandı. Ona göre savaş sadece kıyımdan ve ölümden başka bir şey değildi.

“George Grosz da tıpkı Otto Dix gibi savaş sonrası çirkinlikleri, Alman toplumunun ve insanların çirkinliğine karşı duyduğu tiksintiyi resimleriyle anlatmıştır. 1.Dünya Savaşı’nda piyade olarak görev yapan Grosz, hümanist bir ortamda büyüdüğünden savaşa hiç sıcak bakmadığını, savaşın onun için anlamsız fakat korkutan, yaralayan ve duyguları tahrip eden bir şey olduğunu ifade etmiştir. Sanatçı, bilge insanların da kendisiyle aynı duygulara sahip olduğunu düşünmektedir” (Allison, 1955:79).

Savaşta olduğu süreç içerisinde yaşadığı sıkıntıları ve gördüklerini her fırsatta resimlerine aktaran ve bazı eleştiriler yapan önemli bir sanatçıydı.

“Patlama isimli çalışmasında da patlama sonrasını bir savaş belleği olarak değil, tahribatın alegorisi olarak ele almıştır. Eserde bombanın atıldığı nokta ve çevresi gecenin karanlığında aydınlanmış; yüksek binaların içi ateşle dolmuştur. Bir taraftan dumanlar yükselirken diğer taraftan insanlar kaçışmaktadır. Resimdeki biçimler hareket içinde ve karma karışıktır. Bu karışıklığın ve yoğun hareketliliğin nesnelerin geometrize edilmesiyle sağlandığı çalışmada sanatçı, Fütürist bir tavırla yaşanan dehşeti gözler önüne sermiştir” (Nihan, Şahin ve Kayalıoğlu, 2016:54).

Savaşın getirdiği yıkımları ve acıları böylelikle kendi penceresinden işlemiş ve izleyiciye sunmuştur.

2.2.7. Dada Hareketi ve Marcel Duchamp

Dadaistler, sanatın insanları durağan kılan ve körleşmesini sağlayan bir anlayışa sahip olduğunu söylemeye çalışır ve bu anlamda keskin olarak belirlenmiş kuralları yıkılması gerektiğini savunur. Onları ayakta tutan temel anlayış budur. Bu anlamda kendine ait sloganları şöyledir:

“DADA devrimci proletaryanın tarafındadır/ Artık özgür bırakın kafalarınızı / Çağımızın gerekleri için bağımsız kılın onu / Yıkılsın sanat / Yıkılsın Burjuva Entelektüelliği / Sanat Öldü / Yaşasın Tatlin’in makine sanatı / DADA burjuva fikirler evreninin gönüllü yıkımıdır” (Antmen, 2014:121).

“1955’te Amerikan vatandaşı olan Fransız sanatçı. 20. Yüzyılın en önemli sanatçılarından biri olarak nitelendirilen Marcel Duchamp, hazır nesne kullanımı ve sanatın ne olduğuna ilişkin felsefi sorgulamasıyla bu yüzyılın en etkili figürlerinden biri olmuştur” (Antmen, 2014:121).

“Savaşın yarattığı usdışı olaylar sanatçıları gülünç ve anlamsız olanın peşinde sürüklemiş, mantık ortadan kaldırılarak, bilinçaltı özgür kılınmıştır. Dadacılar, Gelecekçilerin saygın toplumların gelenekselliklerine saldıran, kızgınlık dolu ve kışkırtıcı tavırlarını abartarak kullanmışlar; ayrıca geleneksel "sanat" kavramına da saldırarak Karşı-sanat kavramını geliştirmişlerdir” (Eczacıbaşı, 2008:426).

Resim 15. Marcel Duchamp, “Pisüar (Çeşme)”, 1917, Hazır Nesne,

Savaşla gelen yıkımı kendi sanat anlayışıyla eleştiren Duchamp, savaşı destekleyen sanatçılara ve topluma karşı, önemli bir duruş sergileyerek buna destek verenleri de toplumun yok oluşuna sebebiyet veren kötü kişiler olarak nitelendirmişler. Yapılan geleneksel sanat anlayışına karşıda ayrıca tepki gösteren dada hareketinin savunucuları geleneksel anlayıştan sıyrılarak sanatı özgürleştirmeyi hedeflemiş, bu mantıkla insanların gelenekçi anlayışlarından sıyrılarak yeni fikirlere erişmesini ve bu fikirler üzerinden hayatlarını şekillendirmeleri gerektiğini savunmuşlardır. Bu anlamda Duchamp Amerika’daki bir sergiye pisuar göndererek ilk adımını atmış ve insanların buna vereceği tepkiyi merak etmiştir.

“Sihhi tesisat ve mühendislik firması "R. Mutt" imzalı ve gider yeri yukarıda kalacak şekilde başaşağı çevrilmiş olarak sergilenen Çeşme adlı Pisüar nesnesi New York’taki Bağımsız Sanatçılar Topluluğu tarafından yapılan bir sergide yer aldı. Çalışma bir perdenin arkasına yerleştirilmişti. Avrupa’daki dada akımı, sanatın amacını ve kültürel değerini sorguluyordu; Duchamp, sanat eserini materyalist bir toplumda sanat eseri yapan şeyin ne olduğunu sorguluyordu ve malzeme değeri mefhumunu ortadan kaldırıyordu” (Farting, 2014:422).

Bu şekilde artık malzemeden çok ortaya çıkan eserin konusu önem arzetmeye başlamıştı.

“Böyle bir objenin tek yeniliği, sanatçının ona sağladığı yeni konum ve bu değişimin getirdiği anlam değişikliği” (Lynton, 2004:130). Bu nesne aslında amaca giden yolda özenle seçilmiş fakat özü itibarı ile önemsiz bir araçtı.

2.2.8. George Bellows (Dinant'taki Katliam – Barikat 1918)

2.2.8.1. (Dinant'taki Katliam, 1918)

“Amerika’nın Columbus şehrinin, Ohio kentinde doğan ve büyüyen George Bellows New York’un yoksul mahallelerindeki günlük hayattan sahneleri resmetmekle bilinen ve 20. Yüzyılın başlarında Amerika’da ‘Gerçekçi sanat hareketi’ olarak tanınan Ashcan Okulunun lider figürü olan Robert Henri’ nin öğrencisi olarak sanat hayatına başlayan önemli bir ressamdır” (Eczacıbaşı, 2008:204). Aynı zamanda bir taş baskı ustasıdır.

Dinant’taki Katliam adlı çalışma, ressamın birinci dünya savaşında Nazilerin Belçika’yı işgali sırasında Belçikalılara yaptıkları zulümleri anlattığı bir dizi savaş serisinden biridir. “Meuse Nehri üzerinde yer alan Belçika’nın Dinant kenti, 23 Ağustos 1914’te Korgeneral Baron Max Klemens von Hausen’in liderliğindeki Alman Üçüncü Ordu tarafından işgal edildi.” Erişim adresi: www.mydailyartdisplay.wordpress.com Dinant, Alman işgalcilere esir düştü ancak Alman raporlarına göre bazı Alman askerler, kasabadaki bir köprüyü onarken yerliler tarafından kendilerine ateş edildi. Almanların bu ateş karşısında karşılığı çok feci olur.

Resim 16. George Bellows, “Dinant’taki Katliam”, 1918, T,ü,y,b.

Alman birlikleri ana şehir meydanında ki yüzlerce kişiyi topladı. Bu kişiler arasında kadın, çocuk ve erkekler vardı. Alman birlikleri hepsini katletmişti. Bu büyük katliam uzun yıllar boyunca hafızalardan silinmedi.

Bellow'un Dinant' daki katliam adlı tablosunda, ön planın kadınların ve çocukların ölü cesetleri ile dolu olduğunu görüyoruz. Arka planda, ölüm anında gökyüzünün koyulaştığını görürüz. Resmin merkezinde, kollarını cinayete son vermesi için uzatmış bir şekilde dua eden rahip ve rahibeler görülür. Samimiyetsiz bir şekilde bu anı kınayan ve isteksizce gözyaşı döken bu ruhban sınıfı resimde şaşalı ve gösterişli, gayet hayatından memnun ve herhangi bir sıkıntısı olmayan insanlar gibi resmedilmişlerdir. Resmin merkezinde giydiği şık kıyafetler ile savaşta olması pekte kendini etkilememişçesine duran bir figür resmedilmiştir. Resimde askerleri yerine kanlı süngülerinin resmedilmesi olayın trajedilerinden biridir.

2.2.8.2. Barikat (1918)

Barikat adlı tablosu ise Alman birliklerinin masum insanları kendilerine siper olarak yerleştirdikleri bir savaş anının dehşetinden izler taşımaktadır. Yine genç, yaşlı, çocuk, kadın demeden herkesi ön tarafa dizerek arkalarına geçen alman askerlerinin bu acımasızca ve insan dışı savaş taktiğini gözler önüne sermektedir. Bu şekilde masum insanların arkasına saklanarak onları birer kalkan gibi kullanan bu askerler, savaşın

onuruna yakışmayacak şekilde ve saygısızca kendini savunmaktadırlar. Yine olanlar olmuş ve masum halk kendi kaderine terk edilmiştir.

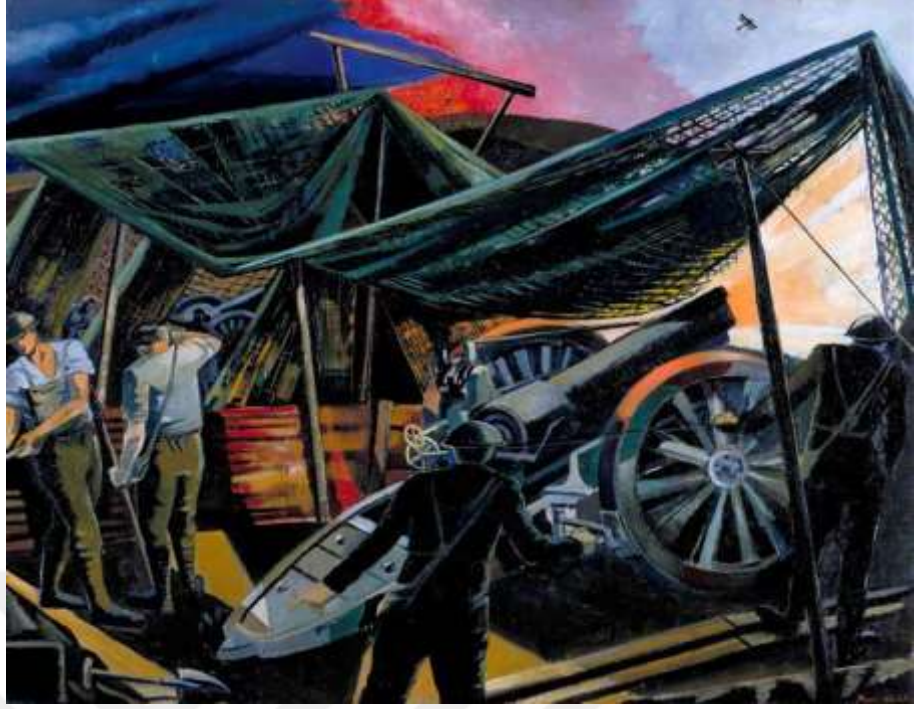

Resim 17. George Bellows, “Barikat”, 1918, T,ü,y,b.

2.2.9. Paul Nash – (Hücum Ateşi, 1918)

Bir savaş ressamı olarak ün kazanmış İngiliz ressam Nash, özellikle gerçeküstücü anlamda betimlediği manzara resimleriyle ün kazanmıştır. 1912 ve 14 yıllarında kardeşi John Nash ile birlikte suluboya sergileri açmış ve kardeşini de bu yönde eğitmiştir. Küçük yaşlarından beri mekâna ve çevreye özel ilgi duymuş olması onu bu anlamda resimler yapmaya yöneltmiştir. Bu anlamda İngiliz manzara geleneğinde önemli bir yer edinmiştir. 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nda etkin görev alan Nash, bir süre sonra yaralandığı için ülkesine dönmüş, ancak iyileştikten sonra yeniden cepheye giderek, bu kez de savaş ressamı olarak görev yapmıştır. Olay yerinde yaptığı resimlerde savaşın genel manzarası içinde savaşın ruhsal yönünü de işlemesi ile önemli sanatçılar arasına girmiştir. Savaş yıllarında yağlı boyaya yönelmiş daha sonra birkaç ağaç baskı örneği yapmıştır.

1928 yılından sonra sanat üslubu değişiklik göstermiş, Simgesel ve gerçeküstücü ayrıntılara daha çok yer vermiştir. Birinci dünya savaşının son bulmasıyla sanat hayatına devam eden sanatçı İkinci dünya savaşının başlamasıyla tekrar savaş ressamı olarak görev yapmış ve ikinci dünya savaşı konulu resimler üretmiştir.

Resim 18. Paul Nash, “Hücum Ateşi”, 1918, T,ü,y,b.

Hücum Ateşi adlı bu tablosunda bir topun düşman askerine karşı ateşlenme anının resmedildiği görülmektedir. Topa sürülen merminin ateşlenmesi sonucunda ortaya çıkan kızılımsı ateş dumanının etrafa yaydığı kızılığın askerlerin yüzüne ve diğer savaş teçhizatlarının üzerine yansması izlenmektedir. Ateşleme sonucunda askerler yüzlerini çevirmekte ve düşmana karşı bir hücum anını bu ateşlemeyle başlatmaktadırlar. Bir çadır içerisinde yaşanan bu anın izleri yırtılan ve sallana çadır bezinden ve etrafta oluşan kızılıktan anlaşılmaktadır. Resimdeki renk kontrastları ile olaya farklı bir atmosfer kazandırılmış, savaş ortamı etkileyici bir şekilde yansıtılmıştır.

2.2.10. Richard Wynne Christopher Nevinston (Savaş hasadı, 1918)

İngiliz ressam, ilk yıllarında kübizm ile ilgilenmişse de sonraki yıllarda sanat anlayışı farklılık göstermiştir. 1914 yılında Londra grubunun kurucuları arasında bulunmuştur. Birinci dünya savaşında ise önceleri Kızılhaç ambulanslarında sürücülük yapmış daha sonra İngiliz Tıp Müfrezesi'nde görev almıştır. Sanatçının savaş yıllarında gerçekleştirdiği yapıtlar, şiddetin Gelecekçilik ilkeleri ışığında yüceltilişini değil, tam tersine insanın şiddet ve yıkıma karşı tepkisini yansıtır. Duygusal bir niteliğin de bulunduğu bu yapıtlarda, makine biçimleriyle insan figürünü Kübist anlamda

yalınlaştırmaya yönelmiş ve konuya uygun biçimde renkleri yoğun bir biçimde kullanmıştır.

Resim 19. Richard Wynne Christopher Nevinson, “Savaş hasadı”, 1918, T,ü,y,b,

Resimde adından da anlaşılacağı üzere Nevinson, savaşta ölen askerlerin karşılıklı olarak savaş alanından toplanmasını ve götürülmesini konu edinmiştir. Savaş sırasında ettiklerini biçen iki gurup düşman askerinin ölü ve yaralılarını savaş meydanından almasını işlemiştir. Çamurda bata çıka zor şartlar altında kendi askerlerini arayan ve bulduktan sonrada kimilerinin gömüldüğü kimilerinin ise yaralı olarak bulunduğu ve siperlere götürüldüğü bu anlarda savaşın şiddetini ve getirdiği olumsuz sonuçları görmek mümkündür.

2.2.11. Kerr Eby, (Nereye gideriz -1919)

“1890 yılında Tokyo’da doğdu. Uzmanlık alanı sadece taslak değil aynı zamanda gravür ve litografi de dahil olmak üzere taslak işiydi ve usta bir matbaacı olarak tanınmıştı. Eby’ nin amcası New York’taki 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Amerika’ya güzel sanatlar biçimi olarak baskılar getirmede önemli bir role sahip olan ve etkili bir sanat esnafı olan Frederick Keppel’ di. Kendisine bu konuda çok yardımcı olmuştu” (<http://www.tfaoi.com/aa/9aa/9aa274.htm>).

Resim 20. Kerry Eby, “Nereye Gideriz”, 1919, Litografi, 18x23 cm, Nationality Galeri, Washington

1917’ de Birinci Dünya Savaşı’na katıldı ve savaş esnasında bir çok olumsuz olayla karşılaştı. Kan, gözyaşı, çaresizlik ve ölüm gibi birçok durumu birebir gözlemleyen ve bu durumla ilgili çalışmalar yapan bir savaş ressamıdır. Genel itibari ile savaş esnasında çizmiş olduğu eskizlerini savaş sonrasında gravür olarak işlemiştir. “Nereye gideriz” adlı baskı çalışmasında da bir grup askeri karanlıklar içerisinde ilerlerken resmetmişti. Askerlerin yorgunluğu, çaresizliği yüzlerine ve beden hareketlerine yansımaktadır. Yaralı askerlerin arkadaşlarına dayanarak yürür vaziyette resmedildiği bu çalışmada bir belirsizlik söz konusudur. Nereye gideriz ismi de resmin içerdiği anlamına binaen verilmiştir. Birliğin yorgun ve yıpranmış hali ortadayken izleyiciye doğru çaresizce bakan asker, seyirciyi o ana odaklamaya ve yaşamaya iten önemli bir bakış sergilemektedir.

Birinci dünya savaşından sonra İkinci dünya savaşına da katılan sanatçı artık yaşlanmıştır. Yeni bir savaştan henüz çıkmış bir dünyanın, başka bir savaş çıkarmasına anlam veremeyen ressam istemedi ikinci dünya savaşına katılmak zorunda kalmış ve savaşla ilgili bir dizi baskı yaptıktan sonra geçirdiği bir hastalık yüzünden 1943’te hayatını kaybetmiştir.

2.2.12. John Singer Sargent (Gaz – 1919)

“İngiltere Kralı VII. Edward döneminin zengin ve asillerinin lüks hayatını anlatan portreleri ile tanınan Amerikalı ressam olan John Sargent, 12 Ocak 1856 Floransa doğumludur” (www.amazon.com).

Birinci dünya savaşında İngiliz ve Amerikan işbirliğinin etkisiyle yapılan bu çalışma da savaş esnasında gözleri kör eden bir kimyasal gazın etkisinden kurtulmak için gözlerini bağlayan ve sıra halinde ilerleyen bir grup askerin dramı anlatılmıştır. Tahliye kontrol noktasında gerçekleşen bu olayda hardal gazıyla kör olan askerlerin bir çoğunun yerde kıvrıldığı ve bir çoğunun da etkilenmemek için gözlerini bağladığı o an resmedilmiştir. Burada ülkesi için savaşan askerlerin acısı anlatılır ve ne denli fedakarlıklar ile savaşıldığının göstergesidir.

Resim 21. John Singer Sargent, “Gaz” ,1919, T,ü,y,b, 90x240 cm, İmparatorluk Müzesi, Londra

2.2.13. Percy Wyndham Levis – (Bombalanmış Batarya ,1919)

“İngiliz ressam Levis, soyut sanatın İngiltere’ deki öncülerindendir. Londra Gurubunun kurucusu” (Eczacıbaşı, 2008:204) da olan sanatçı kübizm ve gelecekçilik akımına olan ilgisi sonucu 1914 yılında Vortisizmi (Girdap anlamındadır) geliştirmiştir. Makine benzeri yarı köşeli formlar geliştirmeye başlayan ressam “Birinci Dünya Savaşı’nda önce cepheye savaşmış ardından 1917’de resmi savaş ressamı olarak görev almıştır” (Eczacıbaşı, 2008:204). Bombalanmış batarya adlı çalışması da bu dönemde yapmış olduğu savaş resimleri arasındadır.

“Çalışmada yer altındaki bir sığınak, silahlar, üniformalar ve kamuflajlar resmedilmiştir.

Resmin solundaki grup, bombardıman sonucu ölen topçu subaylarının arkadaşları tarafından defnedilişini izlemektedir. Gayet sakin bir tavır sergileyen figürler savaşın

verdiği soğukkanlılıkla olayı sadece izlemekle yetinirler. Çizgilerin, açılarının, silüetlerin tasarlanması bakımından modern bir tonda olan bu eser, vortisizm anlayışıyla yapılmış önemli bir eserdir” (Nihan, Erol ve Kayalıoğlu, 2016:14).

Bombardıman sonucu dağılan bataryanın son hali ve dağılmış olan bataryaların acınası durumunu gözler önüne sermiştir. Bu sanat anlayışı çok kısa bir süre aralığında sınırlı kalmış ve uzun süre benimsenmemiştir.

Resim 22. Percy Wyndham Lewis, “Bombalanmış Batarya”, 1919, T,ü,y,b, 152,5x317,5 cm, İmparatorluk savaşı müzesi, Londra

2.2.14. Roger de la Fresnaye (Topçular 1919)

Fransız ressam olan Fresnaye, Kübizm’den büyük ölçüde etkilenmişse de çalışmaları aslında tam anlamıyla Kübist nitelikte sayılmaz. Kübizm’in yüzey çözümlemelerine sadece anlatımcı üslubunu gerçekleştirmek amacıyla ilgi duyduğunu düşünülen sanatçı, Fransız sanatının renk anlayışı ile Kübizm’in açı mantığını sentezlemiş görünmektedir.

Sanatçı, 1912’de Kübist ressamlarla tanışmış ve özellikle Delaunay’ın yapıtlarına ilgi duymuştur. La Fresnaye’in 1913’ten başlayarak gerçekleştirdiği ölü doğa ve figüratif resimleri, renk ve anlatımcı nitelikleri yönünden değil, kullandığı geometrik yüzeyler bakımından Kübist nitelikte sayılabilir.

“Sanatçı, 1917 yılında orduya yazılmış fakat geçirdiği bir rahatsızlık sebebiyle ayrılmak zorunda kalmıştır” (<https://www.istanbulsanatevi.com>). Savaşta olduğu yıllarda

elbette ki savaş ortamından etkilenmiş ve bu yönde birkaç çalışmaya imza atmıştır. Resimde, saha silahını ve üç askerini mühimmat vagonuna nakletmekte olan bir subay ile birlikte at sırtında görevli başka subaylar gösteriliyor. Arka planda bir askeri grup Fransız piyadesi mavi ve kırmızı renkli resim anlayışı renkçi anlayışla birleştirilmiş ve ortaya farklı ve kendine özgü bir üslubu çıkarmıştır.

Resim 23. Roger de la Fresnaye ,”Topçular” ,1919, T,ü,y,b, 130.2 x 159.4 cm, Newyork Metropolitan Müzesi

2.3. İSPANYA İÇ SAVAŞI

“İspanya İç Savaşı, 17 Temmuz 1936- 1939 yılları arasında İspanya’da karşılıklı memnuniyetsizliklerin sebep olduğu cumhuriyetçi ve milliyetçi taraflar arasında çıkan iç savaştır” (<http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/ispanya-ic-savasi-203>).

“İspanya, Birinci Dünya Savaşı 'nda tarafsız olmayı seçti. Ancak bu durum, ülkede bir yandan büyük sermaye birikiminin gerçekleşmesine yol açarken bir yandan da ekonomide derin krizler yarattı. Hızla artan enflasyon ve yükselen fiyatlar, toplumda, geniş kitleler arasında huzursuzlukların çoğalmasına neden oldu.” (Devrimler Ansiklopedisi, 1975:342)

16 Temmuz 1936 tarihinde General Mola, General Goded ve General Francisco Franco “Cumhuriyetçi Halk Cephesi” yönetimine karşı isyan başlatmasıyla başlayan iç

savaş 3 yıl sürmüştür ve bilançosu çok ağır olmuştur. 600.000 insan hayatını kaybetmiştir” (<http://www.tarihiolaylar.com>).

İspanya İç Savaşı uluslararası burjuvazi ile işçi sınıfı arasında verilen bir kavgaydı. İngiltere ve Fransa hem güçsüzlüklerinden hem de Franco’nun kazanıp kazanmayacağından emin olmadıklarından, barikatın faşist tarafındaki burjuva iktidarı değil, diğer tarafındaki "demokrat" burjuva iktidarını desteklemişlerdi. Ama taşlar yerine oturunca, bu durum değişmişti. 27 Şubat 1939’da İngiltere ve Fransa hükümetleri Franco İspanya’sını tanıdıklarını açıkladılar! Nisan ayı başında da.. ABD eşlik etti. Hiçbir devletin derdi demokrasi değildi, İç Savaş demokrasi güçleri ile faşizm arasında değil, işçi sınıfı ile burjuvazi arasında verilmişti (Aydar, 2016:70).

“Franco, Nazi ve faşist İtalyan kuvvetlerinin yeni uçaklarını Guernica üzerinde test etmesi için izin vermiş ve bombardıman başlamıştı. Bombardıman sonrası kasabada büyük bir katliam yaşanmış, o güne kadar görülmemiş şiddette olan bombalamalar Guernica' yı yerle bir etmişti. Guernica Bombalanması'nın çoğunluğunu Alman hava kuvveti üstlenirken, İtalyan hava kuvvetinin de yardımı olmuş ve kasaba üç gün boyunca yanmıştır. Beş bin nüfusa sahip Guernica' da 1654 kişinin öldüğü ve çok sayıda sivilin yaralandığı kayıtlara geçmiştir. 26 Nisan 1937'de gerçekleşen Guernica Bombalanması' nın haberi kısa sürede Paris'e ulaşmış ve Paris'te yaşayan Picasso da bu olayı gazeteden öğrenmiştir. Bu sıralar İspanyol hükümeti 1937 yılında Paris'te gerçekleşecek Dünya Fuarı'nda sergilenmesi için Picasso'ya bir tablo sipariş etmişti. Ne yapması gerektiği konusunda tereddütleri olan Picasso artık neyi çezeceğini çok iyi biliyordu” (BBC, 2016).

2.3.1. Pablo PİCASSO (Guernica - 1937)

İspanya iç savaşı ile ilgili haberleri gazeteden öğrenen Picasso bu durum karşısında çok üzölmüştü. Aldığı resim siparişine artık başlamalıydı. Uzun bir süre atölyesine kapanan ressam, yaşanan bu acı olayı devasa boyuttaki bir tabloya aktarmaya başladı. Resimdeki bir çok öge onun ve İspanya’nın acı gerçeklerini ortaya koyacak nitelikteydi. Parçalanmış cesetler, ölen küçük çocuklar, yaralı askerler, savaş esnasında yükselen ağıtlar, gazete haberleri yani kısacası her şey iç savaşın gerçek birer yansımasından ibaretti.

Resim 24. Pablo Picasso, “Guernica”, 1937, T,ü,y,b, 349 cm x 777 cm, Kraliçe Sofia Ulusal Sanat Müzesi

“Alman uçakları Guernica üzerine bombalar yağdırırken hangi birlikten söz edilebilirdi?... Pablo Picasso ünlü tablosunda işlediği bu olayı herhangi bir tarihçi yada deneme yazarından daha iyi anlatır. Bu yapıt, yalnız, kent üzerine düşen bombalar açısından değil, aynı zamanda, halkın içinde bulunduğu psikolojik durumu bakımından da incelenmeye değer. Bu vahşice yapılan bombardıman, bu moral sarsıntısının yalnızca maddesel bir anlatımıdır. Picasso'dan Masson'a, Miro'ya dek en tanınmış ressam sanatlarını cumhuriyet davasının emrine veriyorlardı” (Devrimler Ansiklopedisi, 1975:121).

Bilinen resim anlayışının dışında kendine has kübist üslubuyla yaptığı bu çalışmada geçmişe bir gönderme de vardı. Picasso’nun, Goya’nın 3 Mayıs Katliamı resminden hayatı boyunca etkilendiği bilinen bir gerçektir. Buradaki yere uzanan figürün ellerinin içinde tıpkı Goya’nın figüründeki gibi bir kutsallık barındıran stigmata işareti mevcuttu. Hz İsa’nın çarmıha gerilme anının farklı birer tezahürü olan bu iki eserde dine ve inançlara gönderme söz konusuydu. Resimde kullanılan ve bir gözü anımsatan ampül Franco ve destekçilerini temsil ederken gece lambası masum İspanyol halkını temsil ediyordu. Boğa ve ata da aynı anlayışlar söz konusuydu. Savaşta çocuğunu kaybeden bir annenin çığlığı, parçalanan masum halk ve gece gelen ölümün inanılmaz bir yansımasıydı bu çalışma. 2 ay içerisinde bitirilen bu resim sergilenmeye hazır hale gelmiş ve sergide yerini almıştı. Sanat eleştirmenleri tarafından bazı eleştiriler aldı ama o sıradan bir resim değildi ve herkes bunun farkındaydı.

2.3.2. Joan Miro (Orakçı - 1937)

Soyut ve gerçeküstücü sanatın önemli temsilcilerinden olan Joan Miro’nun heykel, duvar boyama ve bir çok taş baskıları da mevcuttur. Ailesi resim yapması konusunda onu

bir süre engellemiş ve onu başka mesleklere yönlendirmişti. Fakat kendisi bu zorlu süreçte psikolojik sıkıntılar yaşayınca ailesi onu güzel sanatlara kaydetmek zorunda kaldı. Okul yıllarında Empresyonizm, Fovizm ve kübizm evrelerinden geçti.

İspanya iç savaşının başladığı yıllarda General Franco'nun bu isyanı destekler nitelikte bir sergi isteği üzerine Orakçı tablosuna başlayan ressam o sırada İspanya'daki halkın gördüğü zulümleri izliyor ve bu durumun hiçte iç açıcı bir şey olmadığını fark ediyordu. Aynı sergi için Picasso'da Guernica'yı boyamakla meşguldü. Resim bitirilip sergi alanına gidildiğinde izleyiciler iki eser için büyük bir şok geçirmişti.

Tablolar İspanya iç savaşını desteklemenin aksine onu kötülüyor ve aşağılıyordu. Direnen ve ayağa kalkmak üzere olan Bir İspanyol köylüsünü konu edinen bu tablo direnişin ve yaşanan bu acıları bitirecek olanın Halkın uyanmasında gizli olduğunu vurguluyordu.

Resim 25. Joan Miro "Orakçı Tablosunda çalışırken" 1937

"Miro, "Elbette bunu protesto amacıyla yaptım. Katalan köylüsü gücün, bağımsızlığın ve dayanıklılığın simgesidir" diyordu (<http://www.bbc.com/turkce/vert-cul-38894572>). Bu tablolar elbette faşist liderler tarafından kabul edilemezdi. Serginin sonrasında imha edilen bu eserin talihsizliği belki de onu Guernica kadar ünlü olmamasını

sağladı. Günümüze ulaşmayan bu eserden sadece Miro' nun eser üzerinde çalıştığı sırada çekilmiş fotoğraf kareleri bulunmaktadır.

2.3.3. Salvador dali (Haşlanmış Fasulyeli Yumuşak Yapı 1936)

11 Mayıs 1904'te, İspanya'nın Katalonya bölgesinde bulunan Figueres kentinde, dünyaya gelir. 1936'da başlayan ve tüm İspanya'yı kaosa sürükleyen İspanya İç Savaşı, 1939'da General Francisco Franco' nun galibiyetiyle sona erince, Dalí yeni kurulan faşist rejimi desteklediğini açıklar. İspanya iç savaşı başladığında, Dali savaşmaktan ve bir grubun yanında yer almaktan uzak durur. Benzer şekilde, İkinci Dünya Savaşında George Orwell, Dali'yi "Fransa tehlikeye düştüğünde fare gibi kaçmakla" eleştirmiştir. Dali bu tabloyu 1936'da başlayan İspanya İç Savaşı'ndan altı ay önce tamamlamıştır. Haşlanmış fasulyeyi kolları bacakları ayrıışmış ve kendisiyle dalaşan, sanki kendi kendini boğmaya çalışan kocaman bir figür gibi betimlemiştir.

“Sonuçta yapıt, insanların canavarca birbirlerini kemirdiği bir ortamı tanımlamaya yönelmiştir. Dali bu tabloyu tasarladığında açık bir biçimde Goya'nın etkisi altındaydı; özellikle Goya'nın “Savaşın Dehşetleri” dizisi, Dali'ye İç Savaş Sezgisi'ndeki bu düzenlemeyi gerçekleştirmesinde yardımcı olmuştur” (Eczacıbaşı, 2008:378).

Savaşın acıklı yönünü irdeleyen Dali, figürlerden üst kısımda olana kendi yüzünü işlemiş ve burada savaştan kaynaklanan acıları yüzünde işlemiştir. Bu durum resme ekstra bir dramatik hava katmıştır. Birbiriyle mücadele eden bir vücudun parçalarında bozukluklar ve eksiklikler mevcuttur. Bu durum savaşın ne denli vahşice ve insana zarar veren boyutlarda olduğunun acı göstergelerindendir. İç savaştan çok önce yapılmış olmasına rağmen bu savaşın getirdikleri kaçınılmaz olduğundan bunları hissetmek ve tarif etmek onun için çok zor bir durum olmasa gerek.

Resim 26. Salvador dali, “Haşlanmış Fasulyeli Yumuşak Yapı (İç Savaş Öngörüsü)”, 1936, T.ü.y.b.

Yeteneği ve zekâsı doğrultusunda ortaya koyduğu bu etkileyici eser bize bir çok anlamda hüznü ve acı dolu duygular hissettirmektedir.

İç savaştan 6 ay önce esere vermiş olduğu isim onun kehanetlerinin göstergelerindendir. Asıl itibarı ile bir bedenin farklı parçalarının birbiriyle olan mücadelesi bize, gerçekleri tüm çıplaklığıyla aktarır. Bu çalışma, kendi içerisindeki sorunlarla uğraşan ve birbiriyle didişen İspanya’nın genel durumunu anlatır. Kendi elleri ve ayakları ile yine kendine karşı olan bir mücadelenin fayda getirmez bir tezahürüdür bu. Her halükarda kaybeden taraf yine kendisidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİ SÜPER GÜÇ: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

3.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI (1939-1945)

“1 Eylül 1939 günü Almanya, Polonya’yı işgal etmeye başladı. Bu işgal, koşulları önceden oluşan yeni bir dünya savaşının, çıkış gerekçesi oldu. Saldırgan konumda olan Almanya idi. Ancak, Dünya Savaşı’nı resmen başlatanlar İngiltere ve Fransa oldu. 1924 yılında Winston Churchill, Birinci Dünya Savaşı’nın bitmemiş olduğunu, yeni savaşın eskisinin bitimiyle birlikte başladığını söylüyordu: *“1919’da başlatılan savaş hiçbir zaman yapılamadı; ama düşünceleri hala yaşıyor”* ” (Roberts,1970:78) diye söylemişti.

“Almanya savaşa fırtına hızıyla girdi. 30 Tümenlik Polonya Ordusu 26 günde çöktürüldü. 1940’ta Danimarka ve Norveç işgal edilerek, Kuzey burnundan Hamburg’a dek Baltık’ın tüm Batı kıyıları bir ay içinde ele geçirildi. 10 Mayıs 1940’ta başlatılan Batı saldırılarıyla Hollanda bir hafta, Belçika ise 3 hafta içinde geçildi. Fransa, 22 Haziran’da teslim oldu. Polonya’nın ele geçirilmesine karşı çıkarak savaşa giren Fransa, Polonya gibi, bir kaç haftada yenilmişti. Mussolini, saldırganlıkta ikinci planda kalmamak için; 1940’ta İngiliz egemenliğine karşı, Libya ve Etiyopya’dan başlayarak Mısır, Somali ve Sudan’a doğru askeri harekate girişti. 28 Ekim 1940’ta Yunanistan’a girdi. Ancak, İtalyanlar askeri alanda Almanların gösterdiği başarıyı gösteremedi. Balkanları, daha sonra Almanya ele geçirdi” (Aydoğan, 2006:60).

Japonya’nın,1941’de Hawai’deki Pearl Harbor limanındaki, Amerikan donanmasına saldırmasıyla savaş başka alanlara da yayılmış oldu.Bunu fırsat bilen Almanya ve İtalya ABD’ye savaş ilan etti. Japonya, Uzakdoğu’da büyük başarılar elde etti ve kendi alanını oldukça genişlemeye başlamıştı. Elbette insanlar savaştan yana değildi fakat büyük devletler bu savaştan en iyi şekilde faydalanmak istiyordu. Silah ve mühimmat satışlarında büyük paralar kazanılıyor, emperyalist güçler bundan oldukça karlı çıkıyordu. Savaşın uzaması onların işine geliyordu.

“Mayıs 1942’de, İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri, binlerce bombardıman uçağıyla, Almanya’nın Köln şehrine bir saldırı düzenledi. Müttefik Hava Kuvvetleri sonraki üç yıl boyunca Alman devletinin sanayi tesislerini ve şehirlerini sistematik olarak bombaladı. Bombardıman sonunda, 1945 yılına kadar Alman şehirlerinin çoğu harabeye döndü” (Aydoğan, 2016:61).

“1942 yazında, Doğu Cephesi’nde Almanlar ve Mihver Kuvvetler, Sovyetler Birliği içinde yeniden saldırıya geçerek, Volga Nehri kıyısındaki Stalingrad ve Bakü şehirleriyle birlikte Kafkas petrolü sahalarını ele geçirmeyi amaçladı. Alman saldırıları, 1942 yazının sonlarına doğru her iki cephede de durdu” (www.encyclopedia.ushmm.org).

“22 Ağustos 1942’de iki ordu Stalingrad’da karşı karşıya geldi. Stalingrad, konumu ve Kafkas petrol yataklarına yakınlığından dolayı büyük bir stratejik öneme sahipti. Ruslar, Stalingrad’da kısa kadar dayanarak Almanları ikinci defa Rus kışını yaşamaya mecbur ettiler. Bu arada İngiltere’den ve ABD’den gelen malzemeyle güçlenen Sovyetler, Almanları geri çekilmeye zorladılar. Ocak 1943’ten itibaren de karşı taarruza geçerek Alman ordusunun önemli bir bölümünü esir aldılar. Bu Alman ordusunun o ana kadar yaşadığı en büyük yenilgiydi. Ve savaşın dönüm noktası oldu” (Alemdar ve Keleş, 2017:48).

Bu savaştan sonra büyük ölçüde miğfer devletleri gücünü yitirmeye başladı. 1943 yılının Ocak aylarında müttefik devletler Casablanca Konferansı düzenledi ve müttefik devletlerinin en kısa zamanda bozguna uğratılması kararı alındı. 1943 yaz aylarına gelindiğinde Müttefikler Sicilya’ya çıkarma yapmaya başladı ve Eylül’de İtalya’ya kadar ulaştılar. Büyük uğraşlar sonucunda Mussolini’yi indirmeyi başardılar. Yönetimi İtalyan ordusuna bıraktılar.

“6 Haziran 1944’te müttefikler, Fransa’nın Normandiya kıyılarına çıkartma yapmaya başladılar. Almanların çok iyi tahkim ettikleri Normandiya kıyılarında müttefikler ağır kayıplar vermelerine rağmen başarılı oldular ve 26 Ağustos 1944’te Fransa’nın güneyinden gelen birliklerle birleşerek Paris’e girdiler. Müttefikler 3 Eylül’de de Ren nehrini aşarak Alman topraklarına girdiler. Doğuda ise Sovyet ordusu Polonya ve Baltık ülkelerine girdi. 23 Haziran 1944 de Ruslar genel bir saldırıya geçerek Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Yugoslavya’yı, 1945’te ise Çekoslovakya’yı işgal etti.” (Alemdar ve Keleş, 2017:48)

“Hitler 30 Nisan 1945’te intihar etti. Almanya, teslim oldu. Ağustos’ta, Amerika’nın, Japon şehirleri Hiroşima ve Nagazaki’ye 120.000 sivil öldüren atom bombalarını atmasının hemen sonrasında Pasifik’teki savaş sona erdi. Japonya 2 Eylül’de resmen teslim oldu” (www.encyclopedia.ushmm.org). Böylelikle büyük yıkım ve kayıplara neden olan kanlı İkinci Dünya Savaşı sona ermiş oldu.

3.1.1. İkinci Dünya Savaşı ve Sanata Olan Etkisi

Büyük bir savaşın ardından gerçekleştirilen yeni büyük bir savaş olan İkinci dünya savaşında da yine büyük kayıplar verildi ve yine bu savaşta da ressamlar savaşa katıldı yada katılmak zorunda kaldı. Bazen kaçınılmaz olan şeyler insanı içinde bulunduğu girdaba sürükler durur. Yine bu dönemde de savaş karşıtı ressamlar olduğu gibi savaşı isteyen ve gerekli gören ressamalarda oldu. Asıl itibari ile savaş her zaman yıkım getiren bir toplumsal olaydır.

İkinci dünya savaşında birincisine göre teknolojik ilerlemelerin daha fazla olması hem savaş hem de sanat açısından farklılıklara yol açmış. Ağır silahlar, donanmalar, kimyasal gazlar hatta atom bombaları devreye girmiş ve bu savaşın hem daha geniş alana yayılmasını neden olmuş hem de ölümlerin ve tahribatların fazlaşmasına sebep olmuştur. Bunların yanı sıra fotoğraf makineleri ve kayıt cihazları gelişmiş, savaşın getirdikleri ve götördükleri topluma daha iyi yansıtılmıştır. Bu nedenle önceki savaşlara nazaran ressamlara savaş anını kaydetme işi pek düşmemiştir. Tabiki de sanatçıların işi sadece görsel kayıt sağlama değildi fakat yinede öncelikli amaç oydu.

“İkinci dünya savaşının etkisi her alanda kendini gösteriyordu. Yine yeni devletler ortaya çıkmış bir sürü ölümler gerçekleşmişti. Haritalar şekil değiştirmiş ve birçok ülkede farklı yönetim şekilleri yıkılıp yenileri ortaya çıkmıştı. Sanatçılar da bu durumların hepsinden nasibini almış ve ona göre resimlerde bazı değişiklikler ortaya çıkmıştı. Çeşitli sanat anlayışları ortaya çıkmış yeni akımlar doğmuştu. Zaman değiştikçe sanatçılar da değişmiş ve sanat anlayışları ve kullanılan objeler de peşi sıra değişiklikler arz etmişti” (Lynton, 2004:257).

3.1.2. John Steuart Curry , (Geçit Töreni -1938)

İkinci Dünya Savaşının başlayacağı yıllarda boyanmış olan bu resim büyük bir depresyon ve pek çok Amerikalının yaklaşmakta olan çatışmaya katılma konusundaki endişelerini yansıtıyor. John Steuart Curry, kutlama günlerini huzursuz, genç askerlerini iskelet haline getirdiği korkunç bir sahneye dönüştürmüş. Tuvalin merkezinde, beyaz bir elbiseli genç bir kadın sevdiği askeri kucaklar ve uğurlar vaziyettedir. Asker ise onu üzmeyecek şekilde karşılık vermektedir. Ön planda olan iki kadın durumun vahametinin

farkında olan ve acı çeken bir görüntü veriyorlar. Bir poliste etrafta geçişin kontrollü bir şekilde sağlanması için uğraş vermektedir.

Resim 27. John Steuart Curry , “ Geçit Töreni”, 1939, T,ü,y,b , Cummer Müzesi

Savaşın kasvetini çok iyi yansıtan sanatçı, kullandığı soluk renklerle yaşanacak olayın etkisini çok iyi bir şekilde yansıtmıştır. Kahverenginin ve sarının tonlarında işlenmiş askerler, yapacakları göreve odaklanan ve robota dönen birer savaşçılardır. Diğer yanda ise geçit törenini alkışlayan figür resmedilmiştir. Tabloda aynı zamanda asker geçişini keyifli hale getirerek etrafta koşuşturan iki çocuk betimlenmiştir. Ne olduğundan habersizce koşuşturma içerisinde oldukları görülmektedir. Savaş kaçınılmazdır ve yaşanacak olan şeyler tablodaki renk ve boğucu hava ile gözler önüne serilmiştir.

3.1.3. Paul Nash – (Ölü Deniz, 1940)

Nash, İkinci Dünya Savaşı'nda bir kez daha resmi bir savaş sanatçısı oldu ve savaşta uçak çizme fikrine karşı özel bir hayranlık geliştirdi. Bu, savaşlardan önceki yıllarda gelişen sürrealizme olan ilgisini yansıtıyordu. 1942'de "Uçakların Kişiliği" başlıklı bir makalesinde, bu makinelerin insanlık dışı vizyonunu açıkladı. Nash,Hava Bakanlığı'nca yapılan bir yeni görevlendirme sayesinde, hem duran hem de pistten inen uçakları

yakından takip edebildi. Bu sayede uçaklara olan düşkünlüğünü biraz bastırabildi. Bu yeni görevlendirme sayesinde uçaklarla ilgili eskizler ve çizimler yapma şansı buldu.

Çizimlerin yanı sıra uçakların fotoğraflarını da çekme şansına sahip olan sanatçı bu canavarları yakından inceleme şansına sahip oldu. İngiliz savaş uçaklarının Alman savaş uçaklarını vurduğu ve düşürdüğü sıralarda bu enkazları bir araya getirip bir yığın haline getirildiği alanlara gidip resimlendiren sanatçı, “Ölü deniz” çalışmasını bu şekilde tamamlamış oldu.

Resim 28. Paul Nash, “Ölü Deniz”, 1940, T,ü,y,b

Bir yığın Alman uçağı enkazının toplandığı büyük alanda gece olunca ayışığının etkisiyle parlayan ve gecenin karanlık mavisinde denizi andıran görüntüsü ona ilham kaynağı oldu ve bu şekilde “Ölü Deniz” adını verdiği ve aslında parçalanmış uçaklardan oluşan bu tablosunu meydana getirdi.

3.1.4. Boris Artzybasheff – Modern Savaş Makinaları (1941)

“25 Mayıs 1899'da Ukrayna'nın Kharkov kentinde dünyaca ünlü Rus yazar Mikhail Artsybashev'in oğlu olarak dünyaya geldi. Sanatındaki en eski etkiler, yaşlı Hieronymus Bosch, Pieter Bruegel ve 12 yaşlarında gördüğü Rus ikonları ve minyatürleri idi. İlk resmi sanat eğitimi St. Petersburg'daki prestijli Prince Tenishev Okulu'nda okumaktı. Bu süre

zarfında, Yellow Book dergisinin illüstratörü olan Aubrey Beardsley'in eserlerini taklit etmek için kendini eğitti.”(www.americanartarchives.com)

Artzybasheff, Rus Devrimi 1917'de patlak verdiğinde, Alman destekli Ukrayna Ordusu'na taslaklar hazırladı ve ayrılıkçı bir Ukrayna Cumhuriyeti için savaşımaya zorlandı. Bu ordu Komünistler tarafından yenildiğinde, savaş alanını terk ederek Çarlık kuvvetlerine katılmak için Güney Rusya'ya ulaşmaya çalıştı, ancak Komünistler tarafından yakalandı ve cezalandırıldı. 1926'da Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlığına geçti ve 1930'da Elizabeth Snyder ile evlendi.

“Boris Artzybasheff, 66 yıllık ömründe 50'den fazla kitaba illüstrasyonlarıyla katkıda bulundu. Ayrıca çizdiği yüzlerce illüstrasyon; Life, Fortune ve Time'da yayınlandı. Farklı mekânları farklı anlatımlarla karşımıza çıkaran illüstrasyonlar, hikâyeyi mübalağa edercesine, var olan gerçeği, kendi öznesine has bir metotla ortaya koyuyor...” (www.eksikhikayeler.blogspot.com).

Resim 29. Boris Artzybasheff, “Modern Savaş Makinaları”, 1941, İlüstrasyon,

Makine çağının" gücünün benzersiz ve yenilikçi tasviriyle oldukça beğeni toplayan tanınmış bir illüstratör, portreci, poster tasarımcısıydı. Zengin, detaylı ve keskin gerçekçilikten hayal gücüyle tasarlanmış sürrealizme kadar uzanabilen inanılmaz tasvirleri vardı. “Modern Savaş Makineleri” eserini de İkinci Dünya Savaşı’nın yaşandığı yıllarda yapmış, bu savaşta kullanılan ve insan gücü yerine geçen teknolojiye gönderme

yapmıştır. Asıl itibariyle makinelerin birbirleriyle olan mücadelesini anlatan bu önemli çalışma bize savaşın bir diğer yüzü hakkında önemli bilgiler vermektedir. Asıl itibari ile eleştirel bir bakış açısıyla yapılan bu çalışmada teknolojinin insanlar üzerindeki olumsuz etkisinden bahsetmek mümkündür. Büyük yıkımlara sebep veren bu teknoloji ve makinelerin savaşı insanlara büyük bir avantaj sağlamanın yanında asıl itibari ile bir çok dezavantajı da beraberinde getirmiştir. Daha büyük yıkımlar ve sorunlar yumağı haline gelen bu makineleşme insanları acımasız bir hale getirmiştir.

3.1.5. Max Ernst, (II. Yağmurdan Sonra Avrupa, 1940-42)

“1891’de Köln yakınlarındaki Brühl’ de doğdu... Birinci Dünya Savaşı’nda orduya hizmet ettikten sonra Jean (Hans) Arp ve Alfred Grünwald ile birlikte Köln’deki Dada Grubu’nu kurdu.... Gerçeküstücülüğün doğmasında etkili oldu. İkinci Dünya Savaşı’nın çıktığı dönemde Fransızlar tarafından düşman uyruklu bir şahıs olarak nitelendirildi” (Thompson, 2014:206).

ve dışlandı. Daha sonra Almanların Fransızları işgal etmesinin ardından Naziler tarafından sürgüne gönderildi. Savaşın sonunda Amerika’ya gitti. Ernst, gerçeküstücü akımın en güzel ve en başarılı örneklerini vermiştir.

Resim 30. Max Ernst, “2. Yağmurdan sonra Avrupa”, 1940-42, T,ü,y,b,

Ernst, bu resminde İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki Avrupa’nın genel durumundan yorumlamalarda bulunmuştur. Savaşın getirdiği yıkım gözler önündedir. Harap olmuş evler ve yerleşimlerin yanı sıra çevreye yayılan kötülük kendini bu şekilde göstermiştir. Kendine has özel bir tekniği olan ressamın eserlerinde gerçeküstücülüğün mükemmel bir görünümü vardır. Eriyen ve yumuşak biçimlere dönüşen her yerde savaşın izleri vardır. Bir savaşı, düşman saldırısını ve büyük bir yıkımı bu şekilde resmetmiştir. Adeta bir kıyameti andıran bu manzaranın karşısında dehşete kapılmamak içten bile değil.

Tabloda kaskatı kesilmiş bir asker bir kadını tehdit edercesine resmedilmiş bir vaziyettir.

3.1.6. Salvador Dali (Savaşın Yüzü - 1941)

Yaşadığı dönemler içerisinde birçok kez savaşa şahit olan Dali, İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda yaptığı bu resminde, savaşın gerçek yüzünü ve insanlar üzerinde yarattığı korkuyu, endişeyi çok iyi bir şekilde aktarmıştır. Savaşta yaşanan ölümlerin etkisinde olan insanların travmatik durumlarını anlatan bu eserde bir insan yüzünün içerisinde onu ele geçiren ve sürekli bir korkuya kapılmasını sağlayan hayaletsi görünüm yerleştirmiştir. Kendisine saldıran yılanların amansızca onu zehirlediği ve sürekli olarak rahatsız ettiği görülmektedir. Savaşın getirdiği korku psikolojisinin bir yansıması niteliğinde olan bu eser Dali'nin de aslında savaştan ne denli ürperdiğinin bir göstergesidir.

Resim 31. Salvador Dali, “Savaşın Yüzü”, 1941, T,ü,y,b,

3.1.7. Alexander Alexandrovich Deineka -Sivostopol Savunması (1942)

Kırım'ın bir liman kenti olan Sivostopol'ün savunması II. Dünya Savaşı'nda önemli bir yere sahiptir. Almanların Doğu Cephesi'ndeki önemli miktarda kaybına rağmen Adolf Hitler'in Kırım'ı işgal emri Alman zaferi ile neticelendi ve bu savaş anısına bir Nazi hatıra madalyası bile çıkarıldı. Sivastopol'ü alma pahasına binlerce insanın ölümüne neden olan Hitler ve komutanı General Erich Von Manstein komutasındaki 11.Alman ve 3.Romen müşterek orduları, dönemin en büyük topçu birliği ile birlikte harekete geçtiler. Üç gün süren çarpışmaların sonunda 26 Eylül 1941'de burayı ele geçirdi ve Kızıl Ordu birlikleri ile Kırım arasındaki bütün kara bağlantısını kesmeyi başardı. Bunu takip eden “İşhun Taarruzunda” ağır kayıplar vermesine rağmen Alman ordusu ilerleyişini sürdürdü ve 1 Kasım 1941'de Simferopol'ü ve ardından da Feodosya'yı aldı. Sovyet Kızıl ordu birlikleri Sivastopol'a doğru çekilirken Kırım, 16 Kasım 1941 tarihinde fiilen Almanların eline geçti. Sivastopol'ü kuşatan Almanlar'ın saldırısı sonucunda büyük bir direnişle karşılaşmalarına rağmen Temmuz 1942 'de Sivastopol savunması çöktü ve Almanlar zafer kazandı.

Resim 32. Alexander Alexandrovich Deineka “Sivostopol Savunması”, 1942, 200 x 400 cm, T,ü,y,b, Devlet Rus Müzesi, St. Petersburg, Rusya

Sovyet ressam Deineka, bu mücadeleyi ve savunmayı anlatan eserinde zor şartlar altında Almanlarla olan mücadelelerini resmetti. Deniz piyadelerinin kara savaşçılarına karşı giriştiği bu zorlu savaşta tüm çabalarıyla Sivostopol'ü savunma anları resmedilmiştir. Bombardıman altında alevler ve dumanlar içerisinde tüfekleri ve

süngüleriyle savundukları bu önemli yeri kolay kolay teslim etmeyeceklerini adeta tüm çabalarıyla haykırıyorlardı.

3.1.8. Thomas Lea (İki Dünya Savaşı - 1944)

Amerikalı sanatçı ve yazar Tom Lea (1907-2001), Teksas, El Paso'da dünyaya geldi. Çocukken resim yapma ve çizme konusunda doğal bir yetenek sergileyen Lea, 1924-1926 yılları arasında Chicago Sanat Enstitüsü'nde resim eğitimi aldı ve 1927-1932 yılları arasında Chicago'da John Norton' a asistan olarak çalıştı. 1930'da Lea, İtalya, Rönesans duvar resmi tekniklerini incelemeye başladı. İlk duvar resimleri olan The Nesters, Washington, DC'deki Postane Bölüm Binasındadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Life dergisi Lea'yı Pasifik'teki savaşı kapsayan bir muhabir / sanatçı olarak tuttu. Lea'nın savaş sırasında yaşadığı deneyimler onu bir yazar olarak zenginleştirdi. Savaş sırasında gördüklerini ve yaşadıklarını yazıya döken ve taslaklara kaydeden ressam ve yazar Lea, savaş sonrasında bunları tuvallere dökmeye başladı.

Resim 33. Thomas Lea, “İki Dünya Savaşı” 1944, İkinci Dünya Savaşı Yaşam Koleksiyonu, ABD Ordu Askeri Tarihi Merkezi, Fort Belvoir, Virginia

İkinci dünya savaşıyla ilgili bir çok resim yapan Lea, yaptığı bir çalışmasında yaralı bir askeri resmetmiştir. Kolundan feci bir şekilde yaralanan askerin parçalanmış koluyla kanlar içerisinde ilerlemesini anlatır. Bizzat yaşadığı bu olaydan şöyle bahseder “Şaşırtıcı bir şekilde bana yakın yaralı bir adam gördüm. Yüzünün yarısı kanlı ve bir kolu parçalanmış bir şekildeydi. Şoka girmiş bir vaziyette sopaya asılarak tökezliyordu. Hala insan olan yüzünün diğer yarısı ile sabırla ilerliyordu. Korkunç ve acayip bir görünümüne sahipti. O sırada beyaz kumdaki kırmızı bir su birikintisine düştü” (<http://art-for-a-change.com/blog/2009/07/tom-lea-the-art-of-war.html>).

Böylesine korkunç bir sahneye şahitlik eden ressam savaşın dehşetini aynı şekilde tablosuna aktarmıştır. Kanlar içerisindeki yaralı asker tüm dehşetiyle tuvalde yer bulmuştur.

3.1.9. Renato Guttuso (Gott mit uns (Tanrı Bizimle) - 1944)

İtalyan ressam Guttuso, resimlerinde politik konulardan hareket ederek yaşadığı dönemin olaylarını resmeden ve sanatı politik propaganda amacıyla kullanan biridir. Faşist rejime karşı 2. Dünya savaşında bir yandan İtalya’daki direniş hareketlerine katılırken bir yandan da Alman işgali altındaki ülkesindeki kısımları protesto eden bir dizi karakalem ve suluboya çalışmalarından oluşan bir kitap yayınlamıştır. “Gott mit uns” (Tanrı Bizimle) adını verdiği bu kitapta yer alan resimlerde direnişçilerin katledilmesi, infaz edilmesi, işkencelerden geçmesini resmetmiştir.

Resim 34. Renato Guttuso, “Tanrı Bizimle Serisi”, 1944, Suluboya

Toplu halde acımasızca katledilen direnişçilerin gösterildiği bu resimlerden de anlaşıldığı gibi, Alman’ların ne denli zorba ve canice davrandığı gözler önündedir. Elleri kolları bağlı bir şekilde sürüklenerek, kamyonetlere bindirilen ve ıssız bir yerde savunmasız bir şekilde öldürülen bu insanların dramı gözler önündedir. Resim 36’da sanatçı Goya’nın 3 Mayıs 1808 tablosuna gönderme yaparak aynı acıların tekrar edildiğini göstermek istemiştir.

Resim 35 Renato Guttuso, “Tanrı Bizimle Serisi”, 1944, Suluboya

Resim 36. Renato Guttuso, “Tanrı Bizimle Serisi”, 1944, Suluboya

Yine bir savaş mangasının acımasızca bir grup insanı katletmeye hazırlanışını resmeden bu çalışma son derece dramatik ve etkili olmuştur. Yine aynı şekilde kanlar içinde yatanlar, ölmeyi bekleyenler ve onları öldürmek için hazır bekleyen idam mangası vardır. Tarih değişse de savaşın şiddeti ve getirdikleri değişmemiştir.

3.1.10. George Baselitz (Boşa Geçen Büyük Gece- 1962-63)

23 Ocak 1938'de doğu Saksonya'da Deutschbaselitz' de doğan Georg Baselitz, çalışmalarına Berlin-Weissensee'deki (Doğu) Güzel Sanatlar Fakültesi'nde başladı. İki yarıyıldan sonra "sosyopolitik olgunluk" nedeniyle okuldan atıldıktan sonra 1957'de Berlin Charlottenburg' da (Batı) çalışmalarını sürdürdü (<http://baselitz.staedelmuseum.de/>).

1969'da yaptığı figür resimlerini baş aşağı gelecek şekilde asmaya başladı. Resimde bütün önemi bu şekilde boyama tekniğine yada duyguya verilmesini ve bu şekilde bir enerjiye dikkat çekmek istemiştir. Yapılan figürler burada ikinci plana itilmiş ve eserin özüne ve dinamik hareketlerine yoğunlaşılması gerektiğini aktarmaya çalışmıştır.

“Bazelist, resimlerinde, ikiye ayrılmış ve siyasi açıdan dağınık haldeki Berlin'in yaşadığı travmaları ve kargaşayı yansıttı. O dönemlerde Alman sanatçılar, ülkelerinin son yıllarda yaşadığı felaketler karşısında benimsedikleri tutumları ve tepkileri eserlerinde tema

olarak kullanıyorlardı. Baselitz ve Eugen Schönebeck (1936) yayımladıkları Pandamonische Manifesto (Kıyamet Manifestosu) ile mevcut değerlerin ve geleneklerin karşısında olduklarını ortaya koydular” (Farting, 2014:467).

“Şortlu bir erkeğin mastürbasyon yaparken betimlendiği Boşa Çeçen Büyük Gece adlı bu resim, sanatçının İkinci Dünya Savaşı'na ve savaş sonrasında Almanya'nın içine düştüğü duruma getirdiği bir eleştiriydi. Mastürbasyon eyleminin, muhtemelen, arka planda yerde yatan figürle ilgisi vardı. Ruhsal sorunları olan kişilerin benzer erotik fantezileri olduğunu bilen Baselitz, resimdeki psikolojik, cinsel ve hatta şiirsel kaos yüzünden dünyanın hemen her yerinde sanatsal açıdan ciddi tartışmalara neden oldu” (Farting, 2014:467).

Figürün bazı bölümlerinde ve arka planda yer alan kırmızı renk, savaşın şiddetini ortaya koymaktadır. İfadeler ve boyunun kısa olması Adolf Hitler'e yapılan bir göndermedir. Ressamın figüre çizdiği penis ile mastürbasyon eylemi Almanya'nın durumunu görmezden gelen topluma doğru yöneltilmiş bir tepki niteliği taşır. Cinsellik ile şiddet arasındaki bu ilişki Almanya'daki genel saldırgan tutuma bir göndermedir.

Resim 37. George Baselitz. “Boşa geçen büyük gece”, 1962, T.ü.y.b

“Figürün bazı bölümlerinde ve arka planda yer alan kırmızı renk savaşın şiddetini ortaya koymaktadır. İfadeler ve figürün boyunun kısa olması Adolf Hitler’e yapılan bir göndermedir. Ressamın figüre çizdiği penis ile mastürbasyon eylemi Almanya’nın durumunu görmezden gelen izleyiciye doğru yöneltilmiş bir tepki niteliği taşır. Cinsellik ile şiddet arasındaki bu ilişki Almanya’daki genel saldırgan tutuma bir göndermedir” (Farting, 2014:467).

3.2. KORE SAVAŞI (1950-53)

25 Haziran 1950 tarihinde, Kuzey Kore’nin Güney Kore’ye saldırması ile başlayan savaştır. İkinci Dünya savaşının bittiği yıllardan sonra Japonya’nın Pasifikte ağır bir yenilgi almasından sonra

“35 yıl kontrol ettiği Kore’den çekilince, o zamanlar ABD’nin müttefiki olan Sovyetler Kore’ye girmiştir. ABD Başkanı Harry S. Truman da komünist işgalinin yayılmasını durdurmak için, Kore yarımadasının ortasından geçen 38. Paralel hattından ikiye bölünmesini ve Kuzey’in Sovyetler Birliği işgalinde, Güney’in de ABD işgalinde olmasını önermiştir. Başkan Truman bu geçici durumun sonunda bölünmüş olan iki bölgede istikrar sağlanınca Kore’nin birleşip bağımsız bir ülke olacağını düşünmüştür” (Soner, Arap ve Değirmencioğlu, 2014:76).

Belirli bir süreden sonra Sovyet ve Amerikan birlikleri Kore’den çekilince bunu fırsat bilen Kuzey Kore Güney Kore’ye saldırmış ve kısa bir sürede Güney Kore’nin başkenti Seul’u ele geçirmiştir.

“Amerika Birleşik Devletleri’nin isteğiyle toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kuzey Kore’nin barışı bozduğuna karar vererek; silahlı taarruzu geri püskürtmek ve barışı tekrar sağlamak adına, Kore Cumhuriyeti’ne yardım yapılmasını istemiştir” (Durak, 2015:36).

“Kore’ye ABD, İngiltere, Türkiye, Yeni Zelanda, Belçika, Filipinler, Kanada, Yunanistan, Lüksemburg, Habeşistan, Avustralya, Fransa, Güney Afrika Birliği, Hollanda ile Kolombiya asker gönderdi. Kuzey Kore’ye Çinliler yardım edince savaş büyüdü. Üç seneden fazla süren savaş, çok sayıda insanın hayatına mal oldu ve dünya ekonomisine tesiri büyük oldu. Temmuz 1953’te 38’inci paralel civarında mütareke imzalanarak savaşa son verildi. Bu barış antlaşmasına göre, 38’inci paralel sınır oluyor, arada 4 km’lik silahtan arınmış bir tampon bölge bırakılıyordu” (https://www.turkcebilgi.com/kore_sava%C5%9F%C4%B1).

“Türkiye’de de bu tarihlerde siyasi olarak hareketli bir dönem yaşanmaktadır. Bir süre sonra savaşın içine dâhil olan Türkiye, 25 Temmuz 1950’de Kore’ye 4500 mevcutlu kara birliği gönderme kararı almıştır. Alınan karar üzerine Türkiye bir tugay kuvvetle Birleşmiş Milletler güçlerine katılmıştır. Millî Mücadele’den beri muharebe alanlarına girmemiş olan Türk askerî, Kore Savaşı’nda gerçekten destan denebilecek kahramanlık örnekleri vermiştir. Bunun yanında Kore’ye gönderilen Türk birliği daha sonraki süreçte Türkiye Cumhuriyeti’nin NATO’ya dâhil edilmesini dolaylı olarak etkilemiştir” (Durak, 2015:36).

Türk askerleri, Kore savaşında gösterdikleri üstün başarılarla kahraman bir neslin evladı olduklarını Dünya’ya tekrar kanıtlamışlardır. Bu savaştan sonra Koreliler her zaman Türklere saygı duymuş ve onları çok sevmiştir.

3.2.1. Pablo PÍCASSO, (Kore’de Katliam- 1951)

“Picasso Kore’de Katliam tablosunda Goya’nın tablosundaki aynı kompozisyonu korumuş, ancak burada bir kitle mezarının önünde kurşuna dizilmeyi bekleyen kadın ve çocukları, karşısında ise zırhlar içinde robota benzeyen katliamcıları resmetmiş” (Nalçacı, 2017: Paragraf 2).

Resim 38. Pablo PÍCASSO, “Korede Katliam”, 1951, 110 x 210 cm, Picasso Müzesi, Paris

“Emperyalizmin Kore saldırısı esnasında ABD’nin komutasındaki gerici güçler Sinchon kenti ve bölgesini işgal etmişlerdir. ABD’li General Harrison bölgedeki bütün komünist ve yandaşlarının tespit edilip öldürülmesini emreder. Bu şekilde başlayan ve 1950’nin Ekim’inden Aralık’ına kadar süren dünyanın en büyük katliamlarından biri başlar. Katliamlar sivillere uygulanmıştır. Bu birkaç ay içinde 35 bin kişiye işkence edilerek

öldürülür. İki bin kadar insanın bir köprüden nehre atıldığı, binlercesinin bir baraj gölünde boğulduğu, içinde kadınlar ve çocukların da olduğu çok sayıda kişinin kitle mezarları önünde kurşuna dizildiği daha sonradan ortaya çıkar” (Teber, 1985:38).

Belirtmiş olduğumuz gibi Goya’nın 3 Mayıs 1808 adlı resminin bir benzeri niteliğinde olan bu eseri sanatçı kendi üslubunda sanat anlayışına ve dönemin savaş şartlarına uygun olarak resmetmiştir. Makineleşmenin yoğun olarak arttığı ve savaşların artık teknolojik aletlerle yapıldığının göstergesi olarak askerleri birer robotu andırır şekilde resmetmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Sanatçı hayatının her alanında Goya’nın etkisinde kalmıştır. Aynı şekilde bir idam mangasının masum insanlara karşı göstermiş olduğu sert ve acımasız tavrın resimsel bir ifadesini ortaya koyar bu eser. Merkezde idamını bekleyen kadın figürünün elinin ortasına resmedilen çivi izi çarmıha gerilmeyi bekleyen İsa figürünün kadın versiyonu şeklindedir. Burada belki de Meryem figürüne benzetilmek istenmiştir. Kadının hamile olan birini andırması bizi Meryem tasvirine yönlendirmektedir. Masumiyetin bu şekilde resmedilmesi izleyiciyi dehşete düşüren önemli bir detaydır.

3.3. VIETNAM SAVAŞI (1955-1975)

“19. yüzyılın ortalarında Fransa tarafından sömürgeleştirilen Vietnam, İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonya tarafından işgal edilmiş ve savaş sonrasında Fransa’nın nüfuzunu tekrar tesis etme çabaları nedeniyle başlayan ve çapı giderek büyüyen bir savaşa sahne olmuştur. Fransız güçlerinin, Dien Bien Phu’da Vietnamlılara yenilmesinden sonra imzalanan Cenevre Anlaşması, ülkeyi kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayırmıştır. Kuzey Vietnam, Çin ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenirken, Güney Vietnam’da ise ABD destekli bir hükümet kurulmuştur” (www.deik.org.tr).

“Her iki tarafın da acımasızca gerçekleştirdiği savaş, çok zorlu geçti. ABD’li askerler, yakaladıkları Vietkongları diri diri helikopterlerden atarken, Vietkonglar da Amerikalı askerlere karşı çeşitli işkenceler uygulamışlardır” (Erişim adresi: <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar-detay.php?id=165>). Bu ABD destekli savaş, ülkeyi çok zor duruma sokmuştur. Bir çok Amerikalının bu savaşa karşı çıkmış olmasına rağmen savaşı gerekli gören ABD yönetimi, bundan çok etkilenmiş ve halkının tepkisini çekmesine neden olmuştur. Siyasi anlamda bir başarısızlık söz konusu olmuştur. ABD’nin Vietnamdaki başarısızlığı ekonomik anlamda da olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

“Vietnam, Amerikan ideolojisinin yayılma alanı olma yönünde önemli bir yere sahiptir. 1955’ten 1961’e kadar Amerika, Güney Vietnam’a bir milyar dolar ekonomik ve askeri yardımda bulunmuştu” (Herring, 1996:66-68). Fakat bu yardımlar savaşın lehine sonuçlanması için bir avantaj elde etmemiştir.

Amerikan halkı savaşa karşı genel bir tepki verirken sanatçılar da elbette boş durmamıştır. Gereksiz ve bir türlü anlamlandıramadıkları bu savaşa karşı protesto amaçlı resim ve bir çok önemli proje ve fikirler geliştirmişlerdir.

“Dönemin sanatçıları sanatın politik mücadele karşısında tarafsız kalması düşüncesini reddetmişlerdir. Sanat ve politikanın bilindik söylemlerinden kaçman eylemler yaratmışlardır. Bu eylemler genellikle saygısız ve muhaliftir; genellikle bir sanat okulu veya üniversite kampüsünü forum alanı olarak kullanarak akademik kurumlara yönelmiştir. Örneğin, 1970 yılında Terry Fox, Berkeley Üniversitesi’ nin Sanat Müzesi önündeki çiçekleri Vietnam Savaşı’ nda kullanılan ve ateş püskürten bir makineyle yakmıştır. Bu performansına da “Yaprak Dökülmesi” ismini vermiştir (Akalin, 2013:365).

Resim 39. Terry Fox. “Yaprak dökülmesi” ; 1970, Performans, Power Plant Gallery, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley,

“Terry Fox’un yaptığı performans gösterisinin dışında birçok sanatçı çeşitli gösteriler yapmışlardır. Bunlardan bazıları kendilerini kolundan silahla vurdurmuş, bazıları kırılmış cam parçalarının üzerine yatıp bedenini şiddete maruz bırakmış ve bu şekilde savaşta yaşanan acılara dikkat çekmek istemişlerdir” (Akalin, 2013:365).

Bu performanslar savaşın şiddetini ve getireceği olumsuzları bizzat yaşamayı ve izleyiciye anlatmayı hedeflemiş ve bunun bir çare olamayacağını savunmuşlardır. Verilmek istenen mesajlar net ve oldukça açıklayıcıdır. Savaşın getireceği olumsuzluklar hemen her alanda dile getirilmiştir fakat bu anlamda sanatçılara düşen pay biraz daha fazla olmuştur.

Bu savaş 21 yıl boyunca devam etmiştir, fakat Vietnam dış ülkelerin istediği gibi bölünmemiştir. Bu savaş sürekli filmlere konu olmuş ve adına çeşitli kitaplar yazılmıştır.

3.3.1. Leon Gloup, (Vietnam II, 1972-74)

Üç metre yüksekliğinde ve on iki metreden uzun bu muazzam eser Golub'un en büyük resmi ve tartışmasız en iddialı eseridir. 1972 ile 74 yılları arasında yapmış olduğu bu eserde Vietnam savaşını konu alır. Savaş karşıtı bir ressam olarak yaklaşık 10 yıl boyunca savaş karşıtı çalışmalarda bulunmuş ve bunun getireceği olumsuz sonuçlardan bahsetmiştir. Resmin sol tarafında, zırhlı bir arabanın önünde üç üniformalı Amerikan askeri var. Resimde üç askeri işlemiş ve bunların ikisi silahlarını resmin en sağında toplanmış bir grup Vietnamlı erkeğe, kadınlara ve çocuklara yöneltiyor.

Sivillerin arkasında, savaşın etkisinin net bir şekilde görülebilmesi için yıkık ve harabe olmuş bir evin köhne hali şekillendirilmiştir. Resmin orta kısmındaki boşluk iki figür grubunu bölecek şekilde dengelenmiştir. Amerikan askerlerinin yüzlerindeki saldırganlık, Vietnamlı figürlerin ifadelerinde ki korku kombinasyonu ile karşı karşıyadır. Özellikle resmin yüzeyinin sağ tarafında odak noktası olarak görülen beyaz elbiseli genç bir çocuk, tüm saflığı ve çaresizliğiyle izleyiciyi savaşın içine dahil eden bakışıyla olayı daha etkili ve anlamlı kılıyor.

Resim 40. Leon Golub, “Vietnam 2”, 1972,74,Canvas,akrilik, (Building Tate Koleksiyonu,

Savaşın korkunç trajedisini anlatan ve masum insanların bu savaştan ne denli etkilendiğini yansıtan önemli bir eserdir. Askerlerin sivillere açmış olduğu ateş sonucu kaçışan ve bağırsan insanların dramı renkler ve figürlerin ifadelerinde kendini tüm çıplaklığıyla göstermiştir.

3.3.2. Nancy Spero (Savaş Serisi- 196 -70)

“1926 yılında Amerika’da doğdu. “Sanat eserleri aracılığıyla ırkçılık, şiddet ve cinsiyetçilikten duyduğu memnuniyetsizliği ifade eden resimler yapardı. Figüratif tarzda resimler yapan bir sanatçı ve feministti. 1950’de Spero, Leon Golub’la evlendi. Vietnam Savaşı ve insan haklarının yaygın biçimde kullanılması Spero’nun çalışmalarını etkiledi” (<http://www.artnet.com/artists/nancy-spero/biography>).

“Spero, Chicago Sanat Enstitüsü’nden 1949 yılında mezun olduktan sonra resim eğitimine Paris’te devam etti.” (<http://www.christinekoeniggalerie.com>) 1959-1964 yılları arasında Paris’te ilk büyük sergisini açtı. Kara Resim olarak bilinen bu sergide sanatçının eserlerindeki sosyal ve siyasi protestoların yanı sıra, onun kadınlara yönelik şiddet ve baskılanmaya dair artan farkındalığı da yansıdı.” (www.kimkimdir.gen.tr)

Resim 41. Nancy Spero, “Savaş Serisi”, 1966-70, Karışık teknik,

Vietnam savaşının yıkıcı etkilerinin ve toplum üzerinde yarattığı olumsuzluklar karşısında savaşın insanlığa ne denli zarar vereceğini sürekli savunan ve savaş karşıtı bir çok çalışmaya imza atan Spero’nun savaş serisi resimlerinden biri olan, savaş helikopteri ve ölmüş bir insan bedeninden oluşan bu çalışma savaşın sürekli kan ve ölüm getireceğinin bir göstergesi olarak hafızalarımızda yer edinmiştir. Kanlar içerisinde ve parçalanmış vaziyette yerde yatan figür savaş sırasında hayatını kaybeden insanların anısına temsili bir çizim niteliğindedir. Bir seri halinde savaşı ve getirdiği olumsuzlukları anlatan çalışmalarında kan, gözyaşı, sivillere yapılan vahşet gibi dramatik konular barındırır.

3.4. BİRİNCİ KÖRFEZ KRİZİ

3.4.1. İran – Irak Savaşı (1980-1988)

İran-Irak savaşı, yakın Ortadoğu tarihinin bu güne kadar şahit olduğu en büyük insanlık trajedilerinden bir tanesidir. Yaklaşık olarak bir milyon insan hayatını kaybetmiş, çok daha fazlası yaralanmış ve milyonlarcası da mülteci durumuna düşmüştür. Savaş süresince harcanan kaynaklar, bütün Üçüncü Dünya ülkelerinin on yıllık halk sağlığı

harcamalarını aşmıştır (Cordesman, 1987:15-20). Bu savaş büyük sorunlar meydana getirmiş ve insanlar arasında büyük bir kaosa sebebiyet vermiştir.

“Orta Doğu da 1980’li yıllara damgasını vuran en önemli gelişme şüphesiz İran-İrak savaşı olmuştur. İran’ın içeride devrim muhaliflerini ortadan kaldırmaya ve İslami devrimi ihraç etmeye yöneldiği dönemde, Irak lideri Saddam Hüseyin petrol ihracatı için önemli bir yol olan Şattü’l-Arap suyunu kontrol altına almak ümidiyle harekete geçti. ABD ise Saddam Hüseyin’in İran’a saldırmasına destek veren bir dış politika benimsedi” (Semiz ve Akgün, 2015:165).

“Amerika, savaşı İran’ın kaybetmesini istediği için Irak’a savaş süresince askerî yardımın yanı sıra beş milyar dolara varan gıda desteği de sağladı. Bu harcamaların önemli bir bölümü başta Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere, bölgedeki diğer petrol zengini Arap ülkelerince karşılanıyordu. O kadar ki, Irak kısa sürede ABD’nin dokuzuncu büyük müşterisi olmuştu. Bununla birlikte, ABD yönetimi aynı zamanda el altından İran’a da silah satmaktan geri durmamıştır” (Orkun, 2002:139).

“Bu savaşta“ABD her iki tarafa da zaman zaman gerçek, zaman zaman da yanıltıcı istihbarat verdi; bir tarafa silah sağladı, sürgündeki paramiliter gruplara finansman verdi, askeri üsler kurmayı hedefledi, donanmasını bölgeye yolladı ve bu sırada da Iraklılar ve İranlılar ölüyordu” (Shalom, 1990:53).

Sekiz yıl boyunca sürmüş olan bu zorlu savaş Ağustos 1988’de yapılan ateşkes ile sona erdi. Birleşmiş Milletlerin denetiminde yapılan barış görüşmelerinden herhangi bir sonuç çıkmadı. İran, barış görüşmeleri için şartlar ortaya koymuştur. Kendi ülke topraklarındaki tüm Irak askerlerinin çekilmesini istemiştir. Irak ise Şatt-ül-Arap suyu üzerinde ortak denetim kurulmasında ısrarcı olmuştur. İki ülke arasındaki barış, ancak Irak’ın Kuveyt’i 1990 Ağustos ayında işgal etmesi ve ABD ile savaşa tutuşma korkusu sonucu İran’dan aldığı toprakları geri vermesiyle gerçekleşmiştir.

3.4.1.1. Maggi Hambling (Körfez Kadınlar Savaşa Hazırlanıyor- 1986)

“1945 yılında doğan Maggi Hambling, İngiltere’nin en seçkin ailelerinden olan Suffolk kontluğunun bir üyesidir” (www.tate.org.uk).

Yine İngiltere’nin en önemli Çağdaş sanatçılarından biridir. “Çalışmaları, Tate, British Museum, National Gallery ve Londra’daki National Portrait Gallery de dahil olmak üzere birçok halk koleksiyonunda sergilendi” (www.breastcancercare.org.uk).

Hambling'in stili, canlı modelden sıklıkla tamamlanan portrelerle, daha sonra boyalı olan, kısmen anıların anlatıldığı, ifade sanatına yöneliyor. 1980'lerde, resim alanlarına, özellikle yaşadığı “Suffolk” çevresindeki alana döndü. Daha yakın zamanlarda tuvaleri daha soyutlanmış, çoğunlukla canlı rengin özelliklerini, özellikle de Kuzey Denizi'nin dramatik deniz manzaralarını içeriyor.

Resim 42. Maggi Hambling ,”Körfez Kadınlar Savaşa Hazırlanıyor”1986, T,ü,y,b, 122 x 145 cm

National Gallery'nin ilk sanatçısı (1980/81) Hambling, Manet'in Mexico İmparator Maximilian'ın infazının parçalanmış tablosunda silahını yükleyen bir asker üzerinde çalışma yaptı. Körfez Kadınlar Savaşa hazırlanıyor resmi Manet'in askerine atıfta bulunuyor. Tıpkı Manet'in Maximilian'ın öldürülmesiyle ilgili gazete haberine dayandığı gibi Hambling'in çalışmaları, The Times gazetesinin İran-Irak Savaşı hazırlıklarını belgeleyen bir fotoğrafına dayanıyor.

“Her iki görüntü de basının kendisinden daha etkilidir. Marina Warner, tetiği çeken ellerin, “Purdah” çevresindeki pembe çölün yumuşak kadın yapısına ironik bir karşılık getiren Purdah diktalarına göre giyinmiş bir kadına ait olduğunu kaydetti” (www.art.newhall.cam).

Çöle kadınsı renk anlayışı ile Pembe tonlarında bir boyama yapması elbette dikkat çekicidir. Çarşaf giyinen kadınların ellerinde silahlarla savaş meydanlarında boy göstermesi bir anlamda özgürlüğe de yapılan bir göndermedir. Öte yandan kendilerini savunabilecek düzeyde ve güçte olduklarının da önemli bir göstergesi olduğu aşikârdır. Savaşın sadece erkekler için söz konusu olmadığını feminist bir sanat diliyle anlatmak istediği de kaçınılmazdır. Bu anlamda kadının hayatın her alanında özgür bir birey olarak kendini göstermesi ve bu şekilde bağımsız yaşayabilmesi önemlidir.

Savaşta kendilerini savunan bu körfez kadınları fazlasıyla cesur ve bir o kadarda gizemli bir biçimde resimlendirilmiştir.

3.4.2. Kuveyt'in İşgali (1990-91)

“Kuveyt, 1759’dan beri El-Sabah ailesi tarafından yönetilen bir emirliktir. 1899’da burasını kontrolü altına alan İngiltere, 1961 yılında bu ülkeye bağımsızlığını vermiştir. Fakat bu arada da, 1946’dan itibaren Kuveyt’te petrol üretilmeye başlandı. Kuveyt 1961 Kasım’ında bağımsızlığını aldığı zaman, o zamanki Irak lideri General Kasım, bu bağımsızlığı tanımamış ve Kuveyt topraklarının, Osmanlı devleti zamanında Basra vilayetine dahil olduğunu dolayısıyla, Kuveyt’in Irak topraklarının bir parçasını teşkil ettiğini ileri sürmüştü. Bununla beraber, Abdüsselam Arif ve Baas iktidarı, Kuveyt’in bağımsızlığını 1963’de tanımış fakat Kuveyt ve Irak arasındaki sınır konusundaki anlaşmazlık o zamandan beri devam etmiştir” (Ulutaş, 2006:48).

“Irak lideri Saddam Hüseyin, Kuveyt’in Basra eyaletine bağlı olduğunu ve bu nedenle de Basra’nın Irak hükümetine ait olduğunu düşünmüş ve bu düşünceyle 2 Ağustos 1990’da Kuveyt’i işgal etmiştir” (<http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar-detay.php?id=148>).

Saddam Hüseyin’in ısrarı neredeyse bütün devletlerin ona karşı cephe almasına neden olmuş ve Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen raporla bir çok ülke Irak’a ambargo koymuştur. Tüm bunlara rağmen kararından vazgeçmeyen Irak Devletine karşı savaş açılması kararına varılmıştır.

“BMGK aldığı 678 sayılı kararında belirtildiği gibi 15 Ocak 1991 gece yarısına kadar Irak’ın Kuveyt’ten çekilmemesi üzerine 17 Ocak 1991 sabahı, Bağdat saati ile 02.38’den itibaren Irak’ın batısındaki iki savunma radarına Hellfire güdümlü füzeleri ile donatılmış 8 adet Apache137 helikopteri ile başlamıştır. Hava koridorunun açılmasına müteakip

Suudi Arabistan'dan kalkan yüzlerce Amerikan ve İngiliz savaş uçağı, Irak'taki askeri hedefleri bombalamaya başladı" (Ulutaş, 2006:48).

Bu savaş tarihte Körfez Savaşı, Birinci Körfez Savaşı veya Çöl Fırtınası Harekâtı olarak anılmaktadır.

"BM müdahalesi sonunda Irak'ın nükleer ve kimyasal tesisleri yok edilmiş, askeri gücü sıfırlanmış (Savaş öncesi dünyada 4. savaş makinesi olarak tanımlanmaktaydı), ekonomik gücü derin bir yara almıştı. Irak'a 200 milyar dolar, Kuveyt'e 100 milyar dolar, koalisyon güçlerine 75 milyar (bunun 50-55 milyarı müttefiklerce karşılanmıştı) dolarlık zarar verdiği tahmin edilmekteydi" (Arı, 2010:7).

Bu savaş sonrasında ABD Öncülüğündeki Koalisyon güçleri zafer kazanmıştı . "Koalisyon güçlerinin 4 gün içinde hezimete uğrattığı ve kolayca kazandığı bu zafer sonrası; Irak ölü sayısı 85 bin, tutsak sayısı 175 bin iken müttefikler tarafında ise ölü sayısı 234, yaralı ise 479'dur" (Öztürk, 2010:7).

"ABD savaşı kazanmakla, bölgedeki olumsuz gelişmelere daha kolay müdahale edebilecek şekilde stratejik Körfez bölgesindeki varlığını artırmış, bölgeye yeni bir biçim vermek için fırsat elde etmiş, tercih ettiği dünya düzenine karşı ç ıkanları, cezalandırabileceğini göstermiş, Vietnam sendromunu yıkmış, ekonomik durgunluğu ortadan kaldırmıştır." (Öztürk, 2010:7)

3.4.2.1. Edward (Ted) Zuber (Körfez Savaşı resimleri -1990)

1932'de Montreal'de dünyaya geldi. Burada sanat okuluna başladı. Queens üniversitesinde Güzel sanatlar okudu ve dini ressam Matthew Martirano'un yanında ç ırak olarak çalıştı.1950'deki Kore Savaşı'nın başlangıcında Ted, Kraliyet Kanadalı Alayı'nın 1. Taburu ile paraşütçü oldu ve savaştaki yerini aldı. Savaş sırasında yaralanarak hastaneye kaldırıldı (www.voiceseducation.org).

Savaş devam ederken bir çok eskiz yaparak savaş anını ve yaşananları kaydetti. Kanada'lı ressamın bu eskizleri tarihi bilgi açısından son derece önemlidir. O sıralarda Kanada'nın resmi bir savaş ressamı yoktu ve o bir asker olarak görevlendirilmişti. Ressamın Kore savaşında yapmış olduğu 13 çalışması şuan Kanada Savaş müzesi koleksiyonunda yer almaktadır.

"Körfez Savaşı - Harekat Sürtünmesi başladığında, Ted, 30'dan fazla sanatçının bulunduğu bir alanda, Kanadalı Silahlı Kuvvetler Sivil Sanatçılar Programı (CAFCAP),

Kanada Hizmet Adamları ve Kadınlarının imajlarını ve deneyimlerini yakalamak için Kanada Kuvvetleri ile Katar'a gitmek üzere seçildi. Kanada Savaş Müzesindeki Sanat Küratörü Rikki Cameron, Ted için "Bay Zuber, savaş sanatıyla, özellikle de Kore Savaşı'ndaki resimleriyle uluslararası bir üne sahiptir." Diye belirtti. Bundan böyle Körfez savaşında görevli bir sanatçıydı artık" (www.thestar.com).

Ted, Körfez Savaşında 21 Ocak'tan 3 Mart 1991'e kadar Kanada'nın Resmi Savaş Sanatçısı olarak görev yapıyordu. Geçici olarak Yüzbaşı rütbesinde görevlendirilen Zuber, her biri Ordu, Deniz Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri ve 1 Kanadalı Saha Hastanesinin faaliyetlerini tasvir etmek üzere dört tane bitmiş resim yapmak üzere görevlendirildi. Zuber, "İş başladığında, iş başlıyor" dedi. *"Bütün hikayeyi sadece dört resimde nasıl anlatacağım? 400 resim yapmak neredeyse daha kolay olurdu"* ([https:// en.wikipedia.org /wiki/Edward_Zuber](https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_Zuber)). Diye ifade etti. Bu zorlu göreve başlar başlamaz savaş alanlarına giderek eskizler çizmeye başladı ve istenilen 4 resmi savaş sırasında bitirerek teslim etti. Bunlar; "Gece Nöbeti, Doha'da Uzun Bir Gün, Hoş geldiniz ve En Yüksek" isimli eserlerdir."

Resim 43. Edward (Ted) Zuber, "Körfez Savaşı resimleri – "İsimsiz"", 1990-91, Kanada savaş müzesi

Resim 44. Edward (Ted) Zuber, “Körfez Savaşı resimleri – “Doha’da uzun bir gün””, 1990-91, Kanada savaş müzesi

Resim 45. Edward (Ted) Zuber, “Körfez Savaşı resimleri – Gece Nöbeti”, 1990-91, Kanada savaş müzesi

Resim 46. Edward (Ted) Zuber, “Körfez Savaşı resimleri –“En Yüksek”, 1990, Kanada savaş müzesi

3.5. BOSNA SAVAŞI (1992 - 1995)

“Bosna-Hersek, tamamı Avrupa kıtasında yer alan Balkan yarımadasının orta batı / kuzeybatı kesiminde konumlanmış bir ülkedir. Balkanlar, Karadeniz, Ege, Yunan Denizi, Adriyatik arasında kalan yarımadadır. Bu bölge tüm dünya dillerinde Balkanlar olarak geçer.” (Şafak, 2010:1) Bosna savaşı 1992 yılının Nisan ayında başlayıp, 1995 yılının eylül ayına kadar sürmüştür. Tarihin en karanlık ve kanlı savaşlarından biridir. Üç yıldan fazla süren bu savaş büyük kayıplarla sonuçlanmıştır. Savaş esnasında Bosna da 200 bine yakın insan ölmüş, hatta Kızılhaç verilerine göre Bosna Hersek'te 312 bin kişi hayatını kaybetmiştir, ölenlerin bir çoğu Boşnak'tır. Ve ayrıca 2 milyon insan Bosna Hersek'ten, topraklarından, evlerinden zorla vazgeçirilip göç etmek zorunda bırakılmışlardır.

“I.Kosova Savaşı'nın 600'üncü yıldönümü olan 1989 yılından itibaren Sırp milliyetçiliği esaslı bir şekilde ortaya konmuş ve Sırp kamuoyuna etkili bir şekilde duyurulmuştur. Böylece Kosova meselesi üzerinde Bosnalı Müslümanlara karşı kin ve düşmanlığı esas alan bir toplumsal mühendislik projesinin başarıyla uygulanması sağlanmıştır” (Gül, 2012:31).

“Bosna Savaşı Avrupa topraklarında 1945'den bu yana yaşanan en kanlı çatışmadır. Savaşın ölçütü Yunan İç Savaşını geride bırakırken kayıp rakamı ve dış müdahalecilerin

ve uluslararası aktörlerin kaotik kompozisyonu açısından daha çok İspanyol İç Savaşını andırır. Savaş iki eski Yugoslav cumhuriyet olan Hırvatistan ve Bosna Hersek'te yaşanmıştır. Bir bölgedeki çatışmanın etkisi çoğu zaman diğerinde de hissedilecektir fakat Bosna'daki savaş daha uzun ve yaygın olmuştur. Bosna'da üç temel topluluk olan Müslüman, Sırp ve Hırvatların hepsi birbiriyle, aynı veya farklı noktalarda savaş halinde olagelmıştır" (Şafak, 2010:1).

Müslüman Bosnalılara duyulan nefret her anlamda kendini göstermiş ve tam anlamıyla soykırıma dönüşmüştür. "Hatta bu düşmanlık dönemin Sırp sloganlarında bile açıkça görülmüştür.

"Od Yadrana do Irana neče biti Muslimana!" (Adriyatik'ten İran'a kadar Müslüman kalmayacak!), "Ko se ne osveti, taj se ne posveti"(İntikam almayan, uzak olsun kutsallıktan!) "Muslimani, muslimani, Doşlisuvi tsirni dani. Nema Tite Da vas brani"(Müslümanlar, müslümanlar, kara bulutlarınız, kara günleriniz yaklaştı. Artık sizi koruyacak bir Tito'nuz yok!) gibi sloganlarla ifade edilen ve bizim basınımızca görmezden gelinen bu çalışmalar, netice olarak 1992- 1995 yıllarında Bosna'da yaşanacak elim ve insanlık dışı hadiselerin düşünsel anlamda temelini teşkil etmiştir" (Gül, 2012:31).

Bağımsızlık mücadelesi veren Bosna'lılar Yugoslavya'ya karşı bağımsızlığını ilan eden diğer uluslardan sonra (Hırvatlar, Makedonlar, Slovenler, Arnavutlar) referanduma gitmiş ve Sırpların büyük baskısına rağmen referandumdan olumlu bir sonuçla bağımsızlıklarını ilan etmişler.

"Kasım 1991'de Sırp Cumhuriyetinde tek başlarına yaptıkları referandum sonucunda Yugoslavya sınırları içinde kalma kararı alan ve buna koşul olarak Bosna Hersek'te gerçekleşen Mart referandumunu boykot eden Bosnalı Sırp, Sırbistan'daki Miloseviç yönetiminin açık desteğiyle Boşnaklara yönelik askeri saldırılara başlamış ve kısa süre içinde Bosna Hersek'in %70'ini işgal etmişlerdir" (Semercioğlu, 2017:1342).

"Sırpların büyük sindirme ve yok etme politikaları artık kendini göstermeye başlamıştı. Büyük bir katliam ve soykırım amaçlanıyor ve Müslüman Bosnalıların sayısı olabildiğince azaltılmaya çalışılıyordu. "Şubat 1992'de Türkiye'nin, Nisan 1992'de sırasıyla ABD ve Avrupa Topluluğu'nun Bosna Hersek'in bağımsızlığını tanımalarının ardından, Mayıs 1992'de Bosna Hersek bağımsız bir devlet olarak BM'ye kabul edilmiştir. Savaş, Nisan 1992'den Kasım 1995 tarihinde ABD Ohio'da gerçekleşen Dayton Antlaşması üzerinde uzlaşılan kadar fiilen sürmüştür. Aralık 1995'te Paris'te atılan imzalarla Dayton Antlaşması resmileşmiş ve savaş sona ermiştir" (Semercioğlu, 2017:1342).

3.5.1. Peter Howson (Sırp ve Müslüman –Parçalanmış bir Bosnalı hasadı 1994)

3.5.1.1. Sırp ve Müslüman

Peter Howson 1958'de Londra'da dünyaya geldi; çocukluk yıllarında İskoçya'ya taşındı ve 1975 yılında Glasgow Sanat Okulu'na kaydoldu (<https://peterhowson.co.uk/bosnia/>).

Peter, sanat okulunun son yılında, yeteneklerinin rehber öğretmeninin desteğiyle büyüyebildiğini itiraf etti ve arkadaşı Sandy Moffat; Peter'e bir sanatçı olma potansiyelini keşfederek ona destekte bulundu. Peter, 1983'te Üniversiteden mezun olduktan sonra, Londra'da bir dizi duvar albümü tasarladı. Bu andan itibaren Peter, kuşağının en iyi figüratif sanatçılarından biri olarak ün kazandı ve uluslararası düzeyde üne kavuştu.

Resim 47. Peter Howson, “Sırp ve Müslüman”, 1994, T,ü,y,b, İmparatorluk Savaşı Müzesi,Çiçekler Doğu Galerisi, Londra

Bosna savaşının resmi ressamı olarak görevlendirilen Peter, savaşın yaşandığı zaman diliminde yaşadıklarını resme dökerek o anları kaydetti. Savaşın şiddetini ve Sırpların müslüman Bosna halkı üzerindeki öfkeli tutumunu resimlerine aktaran ressam

yaşadığı olaylar karşısında bir çok kez şaşkına dönmüş ve psikolojik açıdan rahatsızlıklar yaşamıştır. Bir yığın işkenceden geçen Bosnalılar ailelerinden koparılmış, işkence görmüş ve bir çok kez kadınlarına tecavüz edilmişti. Yine bu anlardan birini kaydeden ressam olayın çarpıcılığını sanat tavrıyla ve figüratif resim anlayışıyla gözler önüne sermiş, renk ve boya yığınlarıyla daramatik olayı izleyiciye tüm gerçekçiliğiyle aktarmıştır. Yapmış olduğu çalışmalarla hem savaşın korkunç yüzünü gösterirken aynı zamanda da yaşananları resmetmiş olması tarihi bir belge olarak insanlığa kalmış gerçekçi kanıtlardır.

Müslüman bir kadının bir Sırp tarafından yakalanması ve tecavüz edilmesi anını resmeden bu tabloda korku , endişe, haykırış ve çaresizlik vardır.

3.5.1.2. Parçalanmış bir Bosnalı hasadı (1994)

Savaşın ressamı, savaş anını kaydetmeye devam ettiği sıralarda yine karşılaştığı acı dolu bir görüntüyü tuvaline çok dramatik bir şekilde kaydetmiştir. Savaşın şiddetinin çok yoğun olduğu dönemlerden birinde gözlemlediği bu hazin olayda Bosnalı bir aile savaş sırasında şiddete maruz kalmış ya da savaş esnasında parçalanmış olan bir askerin bedeninden kopan parçaları poşetlere koymakla meşgul. Bir anne babanın veya kardeşin başına gelebilecek en kötü şeyin bu olması muhtemeldir. Acı içerisinde parçalanmış bedenden geriye kalanları toplamak üzere resmedilen bu aile savaşın ne derece korkunç bir vaziyette ilerlediğinin ve yaşanan katliamın ne düzeyde olduğunun en uç göstergesidir.

Resim 48. Peter Howson, “Parçalanmış bir Bosnalı hasadı” , 1994, T,ü,y,b, Nottingham Şehir Müzeleri ve Galerileri

Birçok anlamda bizi o ana sürükleyen ve yaşanılanları anlamamızı sağlayacak şekilde etkili yansıtan sanatçı, bizi adeta savaşın ortasında hapsolan bir Bosnalı gibi hissetmemizi sağlar. Hüzün, acı ve gözyaşı dolu bu an izleyiciyi etkisi altında bırakan inanılmaz bir çalışmadır.

3.5.2. Mersad Berber, (Srebrenica 8 – 2005)

Resim 49. Mersad Berber, “Srebrenica 8”, 2005 Karışık teknik, 134x196 cm

Sanat tarihine yaptığı çalışmalarla adını yazdıran önemli sanatçılardan biri olan Berber 1960'ların başlarında Lüblıyana Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenci iken Preşeren Ödülü'ne layık görüldü. “Eserleri ilk kez 1961 yılında dönemin saygın sanat etkinliklerinden biri olan Lüblıyana Grafik Sanatlar Bienali'nde, dünyanın önde gelen çağdaş grafik sanatçılarının eserleriyle birlikte sergilendi.” (Pera Müzesi, Basın, 2017)

“Mersad Berber, 1990'lardaki Balkan savaşlarından çıkan karışıklıktan ortaya çıkan en önemli sanatçıydı. Londra (Albemarle Galerisi), Hamburg, İstanbul, Chicago, Abu Dhabi, Moskova, Madrid, Zürih ve New York'ta sergileri bulunan bu Avrupa bölgesinden gelen herhangi bir sanatçı için daha önce bilinmeyen bir dereceye kadar uluslararası ün kazandı. Ölümünden önceki son önemli eseri, 2009'da Barselona'daki CaixaForum'da yapılan tüm kariyerini kapsayan büyük bir retrospektifti. Bosna'nın Müslüman topluluğunun bir üyesi olan Boşnak olduğu için başarısı olağanüstüydü” (www.peramuseum.org).

Farklı kültürler ve gelenekler arasında bağ kurmasını sağlayan eşsiz yeteneği ve tarihsel deneyimin derin katmanlarına inen zekasıyla Berber, Antik dönem, Bizans, Ortaçağ, Rönesans, Barok, Art Nouveau ve Modernizmi buluşup kaynaştırdı, Doğu ve Batı'yı sentezleyerek, ona özel bir nitelik kazandırdı. Bu üslup, Avrupa sanatının ustalarına yapılan göndermelerin sıklıkla eski Bosna fotoğraf ve kartpostallarıyla etkileşime sokulduğu 1990'lardaki eserlerinde de sürdü.

1995 yılında Sırpların Srebrenica kentinde 8 binden fazla Müslüman Bosnalıyı katletmesi 2. Dünya savaşından sonra yapılmış olan en büyük katliamdı. Bu trajik olayın ardından yaşananlar asla hafızadan silinmedi. Berber'de 2005 yılında bu acı olayı resmederek insanların sürekli olarak hatırlamasını sağlayacak önemli bir eser ortaya koydu.

Başta Bosna-Hersek olmak üzere, 1990'lardaki savaşta yaşanan tüm trajik olayların işlenişi, Srebrenica temasıyla birlikte Berber'in yapıtında doruk noktasına ulaştı. “Sanatçı için Srebrenitsa trajedisi "büyük, kadim, ilahilere ait kutsal bir tema" meydana getirdiğinden, bunu eserlerine aktarabilmek için yıllarca çalıştı, gazete fotoğrafları, belgeler, adli tıp raporları, video kayıtları ve kitaplar topladı, Srebrenitsa ve Potocari'yi defalarca ziyaret etti” (www.indigodergisi.com).

“Bu eserler sadece ölenlere değil, tüm etnik ve dini düşmanlıklara rağmen Balkanlarda yüzyıllarca varlığını devam ettiren çoğulcu kültürün ölümüne yakılan bir ağıt niteliğindeydi. Berber’in çoğu eserinin merkezinde yer alan metaforu, farklı halkların ve kültürlerin simgesel yaratıklar dağarcığının önemli hayvanlarından biri olan at figürü oluşturuyor.” (Pera Müzesi, Basın, 2017) “Ne var ki bu figür, Berber’in kendi deyimiyile, gösterişli bir at değil; hayatın her alanıyla derin bağları olan, ağır iş ve evlilikleri, cenaze ve savaşları imleyen, Bosna dağlarından gelen gayretkeş yük beygiridir. Bu atın dışa vurum gücünde, çektiği acı ve kusurlu güzelliğinde, Berber’in halkının yaşam öyküsü okunabilir” (<https://indigodergisi.com/2017/02/mersad-berber-bir-bosna-alegorisi/>).

3.6. İKİNCİ KÖRFEZ KRİZİ

3.6.1. Irak Savaşı ve İşgal (2003 -2011)

Irak Savaşı, 20 Mart 2003'te Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık önderliğinde oluşturulmuş Çokuluslu Koalisyon Kuvvetlerinin bir askeri harekâtla Irak'a girmesiyle başlayan savaştır. “ABD, Irak’ı uluslar arası terörü destekleyen bir ülke olduğunu ve bu yüzden Irak’ta bulunduğunu iddia ettiği kitle imha silahlarını büyük tehdit olduğunu belirtti... ABD Başkanı Bush Irak’a müdahale konusunda 1441 sayılı BMGK kararını yeterli görerek 18 Mart 2003 tarihinde, Irak lideri Saddam Hüseyin’e iki oğlu Uday veKusay ile birlikte 48 saat içinde Irak’ı terk etmesi için ultiatom verdi. Saddam Hüseyin ise askeri üniformasını giyerek ultiatomu ret ederek, Irak’ın ABD’ye karşı zafer kazanacağını açıkladı” (Ulutaş, 2006:129). Büyük bir direniş gösteren Saddam Hüseyin uzun bir süre boyunca kendini savunabilmişti. Bu savaş bir çok kez canlı yayınlarla haberlerde boy gösteren bir savaş olmuştu. Sivil halk çok büyük sıkıntılar çekerken Amerikan askerleri insanlara işkenceler yapıp, dayanılmaz acılar yaşatıyordu.

Sekiz yıl süren işgalin ardından bölgede herhangi bir kitle imha silahına rastlamayan ABD, Sünni güçlere karşı aldığı ağır darbeler sonucunda bölgeyi aldığı tepkiler üzerine tüm güçlerinden arındırarak Şiilere bırakmıştı. ABD aldığı büyük hezimet sonrası hem başarısız bir devlet hem de işlediği katliam ve tecavüzler nedeniyle tarihin sayfalarına kara bir leke olarak adını yazdırdı. Büyük direnişe rağmen Saddam Hüseyin’in, sekiz ay kaçtıktan sonra 2003 Aralık ayında Tikrit’te yer altındaki bir sığınakta yakalanmasından sonra 30 Aralık 2006 tarihinde idam edilmesiyle devam eden işgalden sonra ABD Başkanı Obama,

“31 Ağustos 2010’da yaptığı ulusal konuşmasında Amerikan güçlerinin Irak’taki görevlerinin sona erdiğini ve Irak’ı Özgürleştirme Operasyonu’nun bittiğini dile getirerek Iraklıların kendi ülkelerinin güvenliklerini sağlamak için gereken sorumlulukları almalarının zamanının geldiğini söylemiştir. Obama konuşmasında 100.000 Amerikan askerinin Irak’tan çekildiğini duyurmuştur” (Boz, 2015: 57).

Bu şekilde işgale son verdiğini açıklamış ve

“14 Aralık 2011’de ise North Carolina eyaletinde bulunan Fort Bragg Askeri Üssü’nü ziyaretinde Irak’tan dönen Amerikan askerleri ile buluşmuş ve 31 Aralık 2011 tarihine kadar Amerika’ya dönecek olan Amerikan askerlerine “Eve hoş geldiniz” (Welcome Home) demiş ve Irak savaşının resmen bittiğini yeniden vurgulamıştır” (Boz, 2015:58).

Uzun bir sürecin ardından sona eren işgalden geriye; tecavüzler, işkenceler ve yurtlarını terk eden masum insanların dramı kaldı. Üzerinden birkaç yıl geçmesine rağmen hala etkilerini sürdüren bu işgal birçok insanın psikolojik açıdan sıkıntılar yaşamasına sebep oldu.

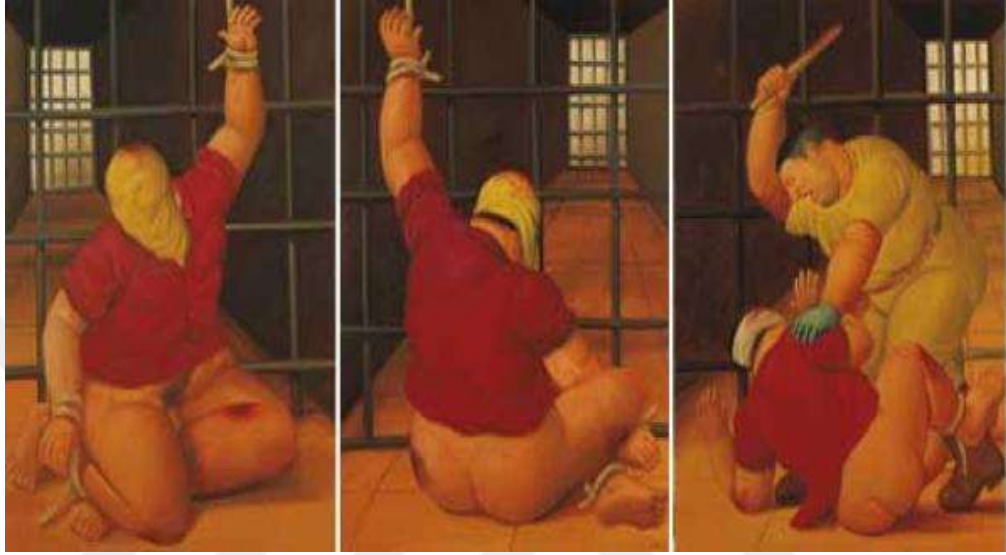
3.6.1.1. Fernando BOTERO – (Ebu Gureyb Hapishanesi, 2003)

“Kolombiyalı ressam ve heykeltarihi. Şişirilmiş duygusu veren tombul figürleriyle tanınır. “Figürlerine Işık gölge yerine net renklerle hacim kazandırmış ve hacmi dar mekânlara sığdırdığı iri figürlerle vurgulamıştır. Eserlerinde dinsel konuların yanı sıra, polis, asker, sokak kadını, kentsoylu tipler, kedi, köpek gibi figürleride işlemiştir” (Eczacıbaşı, 2008:250).

Amerika’lı askerlerin Irak’ta yaptıkları vahşeti ve masumlara yaptıkları işkenceleri konu alan bir dizi resim yapan Botero, yapmış olduğu çalışmalarıyla savaşın şiddetini ortaya koymuş ve Amerika’nın haksız tutumunu bu şekilde dile getirmiştir. Kendine özgü betimlemeleriyle tanınan Kolombiyalı ressam Fernando Botero'nun 2003'te, Irak'taki Ebu Gureyb Cezaevi'nde işlenen insanlık suçlarını medyada izlediklerinden yola çıkarak tasvir ettiği eserlerinde çeşitli işkencelerden geçen insanları resmetmiştir. Kimi zaman köpeklere parçalattırılan bu insanlar; kimi zaman soğukta çıplak beklettirilmiş bazen de cinsel anlamda çeşitli saldırılara maruz kalmıştır. Bu insanlık suçunu resimleriyle dile getiren sanatçı büyük ses getirmiştir. Kendine has üslubuyla konuları ele alan sanatçı, figürlerini kilolu ve şişkin bir şekilde betimlemiştir.

Botero yaptığı bir açıklamada;

“Amerika’daki herhangi bir müzede davet almadıkça Birleşik Devletlerde bu resimleri sergilemeyeceğini söyledi.” “Bu resimleri hiçbir ticari amaç gütmekten yaptım. İnsanların çektiği acıların, karşı karşıya kaldıkları aşağılanmaların üzerinden para kazanmayı düşünmem. Bu resimleri bazı kişilerin özel koleksiyonunda oturma odasına asılsın diye yapmadım, bu resimler müzelerde sergilenmeli ve insanlık ayıbının unutulmasına olanak vermemeliler” (Kara, 2015:1) der.

Resim 50. Fernando Botero, “Ebu Gureyb Hapishanesi”, 2003, T,ü,y,b,

Yapmış olduğu bu eserde Iraklı askerlerin savaş süreci boyunca çektiği sıkıntıları ve görmüş olduğu işkenceleri konu edinmiştir. Amerikalı askerlerin siviller olmak üzere birçok insana uyguladığı bu işkenceler toplumun büyük bir kesimi tarafından şiddetli bir şekilde eleştiri almıştır. Yapılmış olan bu haksızlık ve insanlık dışı muameleyi gözler önüne seren bu tablolar savaşında toplumda nasıl bir soruna yol açtığının en büyük göstergelerindendir. Toplumun genelini ilgilendiren bu vahşice tutumlar karşısında sessiz kalmayan ressam bu şekilde bir ifade biçimine yönelmiştir.

Resim 51. Fernando Botero, “Ebu Gureyb Hapishanesi”, 2003, T,ü,y,b,

Resim 52. Fernando Botero, “Ebu Gureyb Hapishanesi”, 2003, T,ü,y,b,

3.7. SURIYE SAVAŞI (2011 -)

Suriyeliler, 2000 yılında babası Hafız Esad'ın yerine geçen Cumhurbaşkanı Beşar Esad yönetimindeki yüksek işsizlik oranları, yolsuzluk ve siyasi özgürlük bulunmamasından şikayetçiydi. Mart 2011'de ülkenin güneyindeki Deraa'da, komşu ülkelerdeki "Arap Baharı"ndan esinlenen demokrasi yanlısı gösteriler başladı (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137>).

Küçük bir protesto gösterisiyle başlayan ve Ortadoğu'daki en büyük felaketlerden birine dönüşen Suriye'deki iç savaşta yaklaşık 400 bin kişi yaşamını yitirdi. İç savaşta 3 milyon kişi yaralanırken, 1 milyon insan da sakat kaldı. Suriye iç savaşı nedeniyle milyonlarca insan mülteci durumuna düştü ve tarihi yapılar onarılamayacak şekilde yok edildi. Suriye'deki iç savaşta ilk kıvılcım Ürdün sınırındaki Dera'da baş gösteren Esad karşıtı protesto gösterileriyle başladı. Takvimler 11 Mart 2011'i gösteriyordu. Esad rejimi, Dera'daki protestoları ateş açarak bastırmaya kalkınca gösteriler bütün ülkeye yayıldı. Barışçıl protesto gösterileri çok geçmeden silahlı çatışmaya dönüştü. Suriye topraklarında topyekün savaş patlak verdi. Çatışmaların 2012 yazında ülkenin en büyük kenti Halep'e sıçraması iç savaşın dönüm noktalarından biri oldu. Aynı yılın ağustosunda Esad rejimi Şam kırsalı Guta'da kimyasal saldırı düzenledi. Şam yönetimi sarın gazıyla sivilleri hedef almıştı. Saldırı dünyayı ayağa kaldırdı ancak Batı'nın Şam yönetimine askeri müdahalesi için yeterli gerekçeyi oluşturmadı. "BM ve Londra merkezli Suriye İnsan Hakları Gözlemevi verilere göre, 2011'de başlayan Suriye iç savaşında toplam 353 bin 935 kişi hayatını kaybetti. Gözlemevi verilerine göre, hayatını kaybedenlerin 106 bin 390'ı sivil ve bu sivillerin de 19 bin 811'i çocuk ve 12 bin 513'ü kadın. Söz konusu rakamlar kayıt altına alınanlar. Oysa gerçekte Suriye iç savaşında ölü sayısı 500 binden fazla" (<https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/suriye-7-yilda-ic-savasla-nasil-coktu,tGPr84l3cEGDddDZuMj3yA>) olduğu ve halen savaşın devam ettiği düşünüldüğünde ise maalesef her gün bu sayının arttığı bilinmektedir.

3.7.1. Tammam Azzam (Özgürlük Anıtı)

Amerika'daki Özgürlük Heykeli'ne benzeyen ancak yıkık dökük molozlardan oluşan bir heykel tasarlayan Suriyeli sanatçı Tammam Azzam, Suriye'ye özgürlük getirmek amacıyla başlayan iç savaşa karşı çarpıcı bir eser ortaya koymuştur.

Çalışmasında Suriye'deki iç savaşın sebeplerine ilişkin siyasi mesajını vurgulayan sanatçı, bugüne kadar yıkılmış olan kentlerdeki molozların üzerine tasarladığı savaş karşıtı eserleriyle uluslararası alanda tanınan bir sanatçı olmuştur.

Resim 53. Tammam Azzam, “Statue of Liberty (Özgürlük Anıtı)”, 2012

“Aslında çalışmasında gerçek bir heykelin değil, bilgisayarda yapılan bir çalışmanın ürünü olarak fotoğraf kullanan sanatçı Tammam Azzam, 2012 yılında yaptığı eserin amacının Suriye’deki trajediye dikkat çekmek olduğunu belirtiyor. Independent’ta yer alan habere göre Azzam, eserlerinde genellikle bilinen sembollere ve sanat eserlerine yer veriyor” (<https://teyit.org/?s=tammam+azzam>).

Resim 54. Tammam Azzam, “Freedom Graffiti” Syrian Museum Series

Batı dünyasından ünlü resimleri, bombalanmış binaların üzerinde yansıtan sanatçı, bir anlamda Suriye’de yaşanan trajediye dikkat çekmeyi amaçlar. Azzam’ın en popüler çalışması “Özgürlük Grafitisi (Freedom Graffiti).” Gustav Klimt’in dünyaca ünlü eseri “The Kiss” ise, Suriye’de bombalanan bir bina üzerinde gösterilmiş.” Bu şekilde önemli eserler sayesinde savaşa dikkat çekmeyi başarmış ve Suriye’de yaşanan trajediler üzerinde herkesin yoğunlaşması gerektiği vurgusunu sanat yoluyla yapmıştır. Bir sanatçının sanat eserlerinden yola çıkarak toplumu ilgilendiren bu denli önemli sorunlara dikkat çekmesi onun bu noktada ne denli duyarlı olduğunun en bariz örneğidir. Sanatçı kendini toplumdan soyutlayamayacak kadar önemli bir konumdadır. Bu nedenle kendine has yöntemlerle sorunları ele alır ve ona göre bir yaklaşım sergiler. Tammam Azzamda yine bu şekilde bir davranış sergileyerek kendi bölgesinin sorunlarını tüm dünyaya duyurmuştur. Bu anlamda çok başarılı çalışmalara imza atmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE VE TÜRK SANATÇILARINDAN ÖRNEKLER

Dünya üzerinde ki savaşların yıkıcı sonuçları üzerinden ressamların vermiş olduğu tepkiler ve ortaya koyduğu eserleri incelediğimizde savaşın ne denli yıpratıcı sonuçlar doğurduğunu gördük. Savaş, asıl itibarı ile insana ve yaşadığı çevreye her zaman olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Gerçekleşen onca çeşit savaş ve getirdiği yıkımlar sonrasında Avrupa’da bir çok medeniyet yok olmuş yeni kültürler, medeniyetler ve ülkeler varlık göstermiştir. Bunun yanında da birçokları yok olmuş ve tarihte unutulmaz yaraların açılmasına sebep vermiştir. Fransız devriminden Bosna savaşına kadar geçen sürede hem resim sanatında bir çok değişiklikler olmuş hem de tarihsel ve kültürel anlamda inanılmaz değişiklikler meydana gelmiştir. Çeşitli akımlar, sanatsal tavırlar, davranışlar, renk anlayışları oluşmuş ve resim sanatı tuval yüzeyinden dışarı çıkmış ve her alanda kendine yer edinmiştir. Savaşların olumlu bir yanının olmayışı ile birlikte zamanın geçmesi, insanlığın kendini yenileme arzusu, birbiriyle olan çekişmeler, yeni arayışlar her zaman varolagelmiş ve bir anlamda dünya kendini bu sayede sürekli olarak yenileme fırsatı bulmuştur.

Savaş Avrupa’nın geniş coğrafyasını sardıktan sonra tema olarak birçok sanatçı tarafından eserlerinde işlenile bile, savaşın yarattığı travmalar ile birlikte içerik ve biçimsel açıdan farklılıklarla sanat eserlerine yansımıştır. Sanat evrensel bir dili olmasına rağmen her toplumun kültürel yapısına göre biçim, ışık, renk veya malzeme unsurlarıyla ifade yolu bulmaktadır. Kurgu, kompozisyon ve renk seçiciliğinde sanatçıların yaşadıkları travmatik boyut, kültürel farklılıklar ve bireysel üslup rol oynamıştır (Özbay, 2017:117- 119).

Dördüncü bölümde Türk resim sanatının savaştan ne denli etkilendiğini ve Türk ressamlarının savaş karşısındaki tutumlarını ele alırken savaşın ressamlar üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkisine bakacağız. Türk resminde sanat anlayışı çok farklı bir şekilde vücut bulmuştur. Çeşitli el sanatlarının gelişmesinin yanında özellikle figüratif anlamda resim anlayışının gelişmesi tamamıyla İslamiyet’in getirdiği suret çizme yasağından ya da bu algıdan kaynaklanmaktadır. Türk resim sanatının 20. yy’a kadar figüratif tarzda ürünler ortaya koymamasının önemli nedenlerinden olan din algısı Türk

resim sanatı boyunca ressamaları bu anlamda eser üretmekten alıkoymuştur. Kimi zaman toplum baskısının da bu noktada önemli bir etkisinin olduğu da unutulmamalıdır. Genelde manzara resimleri üzerinde yoğunlaşan tuval resmi 20. Yy'ın ilk yılları ile birlikte yerini yavaş yavaş figüratif anlayışa bırakmıştır.

Türk resim sanatının savaş kapsamında analizinin yapılacağı bu bölümde savaşlarda yaşanan olaylar, ressamaların savaşlar karşısındaki tutumu, savaşa katılan ressamaların eserleri ile birlikte incelenecektir. Ressamların olaylara olan bakış açısının sanatla yoğrulup harmanlandığı ve tarihi bir belgeye dönüştüğü o anları hatırlamak, geçmişte yaşananları hissetmek farklı bir deneyim olacaktır. Tarihi boyunca sürekli savaşlara maruz kalan Türk halkı vatan savunmasını her zaman en iyi şekilde yapmış ve geleceğe güzel bir ülkeyi miras olarak bırakmıştır.

4.1. ÇANAKKALE SAVAŞI (18 Mart 1915 – 16)

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru yaklaşırken önemli bir konumda yer alan Çanakkale büyük bir savaşa tanıklık etmiştir.

“Bu coğrafyada var olabilmek için boğazları elinde tutmaya çalışan Osmanlı Türkleri kendilerini Çanakkale Boğazından atmaya çalışan Bizans, Müttefik haçlı güçleri, Ceneviz, Venedik, İspanyol, Fransız, İngiliz ve Rus güçleri ile neredeyse birbirini takip eden aralıksız bir savaşlar zincirinde bulmuştur. Birinci dünya harbindeki son Çanakkale Kara ve Deniz savaşları bu zincirin bir halkası olmuştur” (Hatip, 2015:163).

Osmanlı devleti ile İtilaf devletleri arasında yapılan bu savaşta devlet üst üste aldığı yenilgiler yüzünden moralsiz ve olabildiğince kötü durumdaydı. Peşi sıra devam ede gelen savaşlar sonucunda halk bir çok şeyini kaybetmiş ve ülke ekonomik anlamda çok zor durumdaydı. Almanya'nın savaşı kazanacağı umuduyla onun yanında savaşarak kaybettikleri toprakları geri alma ümidine düşen Osmanlı Devleti Çanakkaleyi düşmana karşı savunma durumuna düşmüş bu sayede İttifak devletlerini boğazdan geçirmeyerek Rusya'ya yardımın gitmesini önleyecekti.

Dünya savaşının en kanlı bölümü olarak tarihe geçen bu kanlı savaş, tarihe altın harflerle kazınacak bir kahramanlık hikâyesine dönüşmüştür. Zayıf ve kolay bir engel olarak görülen Osmanlı Devleti, onlar için kısa süreli bir mücadelenin sonunda

yenilebilecek bir devlet olarak görülüyordu. Oysa durum hiçte öyle değildi ve vatan toprağını canı pahasına savunan insanlarla karşılaşan düşman neye uğradığını şaşırmişti.

Daha önce hiç yenilmemiş olduğunu iddia ettiği donanmasıyla boğazı geçmeye çalışan İngiliz’ler bunun zannedilenin aksine çok daha güç olacağını çok geçmeden anlamışlardı. Uzun bir süre boyunca Gelibolu yarımadasını geçmeye çalışan düşman askeri bildiği tüm taktikleri denemiş olsa da sonuca ulaşamamıştır. Osmanlı cephesindeki askerlerin vatanını son nefesine kadar savunması dillere destan bir deniz zaferiyle sonuçlanmış ve boğazın geçilmesine izin verilmemiştir.

“Müttefik donanmasının parlak sebepler ve büyük ümitlerle başlattıkları Çanakkale’yi donanma ile geçerek İstanbul’a ulaşma amaçları Türk kudretinin ve strateji kaidelerinin ihmali yüzünden Çanakkale’de düşman için mukadder olan klasik bir felakete dönüştü” (Semiz, 2016:242).

“18 Mart 1915 günü hezimetini üzerine Çanakkale’yi doğrudan denizden geçemeyeceğini anlayan müttefikler, bir kara harekâtı ile deniz geçişinin karadan emniyetini sağlama düşüncesine yöneldi.” (Hatip, 2015:163) Kara savaşları 25 Nisan sabahı başlayıp 9 Ocağa kadar devam etti. Her iki tarafın toplam yarım milyona yakın zayıat verdiği, dünya tarihinde benzeri olmayan zorlu bir savaş yaşanmıştı. Tüm olanlara rağmen Çanakkale savaşında Osmanlı Devleti galip gelmiş ve düşman askerine ne karadan nede denizden geçit vermemiştir. Bu büyük zafer, Rusya’ya yardım gitmesine engel olmuş ve Rusya’da bir Ekim Devrimi’nin yaşanmasına neden olmuştur.

Bu önemli zafer birçok ressamın eserinde kendine yer bulmuş ve gelecek nesillere etkili bir biçimde aktarılmıştır.

4.1.1. Sami Yetik (1878 – 1945)

“Sami Yetik 1878 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babası Asma altı tüccarlarından Hacı Raşit Efendi’dir. Yetik İlkokulu Şehzadebaşı’nda, ortaokulu Çiçek Pazarı Rüştüyesi’nde, Liseyi ise Kuleli Askeri Lisesinde tamamlamıştır” (Güven, 2010:35). Daha sonra Harbiye’ye girmiştir. “Harbiye’yi bitirdikten sonra 1900 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi’ne kaydolmuş ve 1906 yılında okulu bitirmiştir. Daha sonra resim öğrenimini daha çok geliştirmek için Paris’e gönderilmiştir. Okulu bitirdikten sonra dört

yıl süreyle Harbiye Kuleli Askeri Lisesi ve Koca Mustafa Paşa Askeri Okulu'nda resim öğretmeniği yapmıştır”(Güven, 2010:35).

“1912 yılında Balkan savaşlarına katılmış ve savaşta Mehmet Ali Laga ile birlikte esir düşmüş ve bir süre Sofya’da kalmıştır. Bu tarihten sonra büyük boy savaş resimleri yapmıştır... Savaş sürecinde halka moral vermek ve Milli Duyguları pekiştirmek için Enver Paşa tarafından açılmış olan Şişli Atölyesi’nde Enver Paşa’nın emriyle savaş konulu resimler yapmaya devam devam etmiştir ” (Eczacıbaşı, 2008:1637).

4.1.1.1. Milli Mücadele (1917)

Ressam 1917 yılında yaptığı tabloya Milli Mücadele adını vermiştir. Savaşlardan savaşımlara katılan bir ressam olan Sami Yetik, bu tabloda yeşilin tonlarına ağırlık vermiştir. Sivil ve askerlerin ülkeyi kuşatan düşmanlara karşı birlikte hareket ederek topraklarını savunmasını konu edinen önemli bir eserdir. Türk resminin başyapıtlarından sayılan bu eserde izlenimciliğin etkilerini görmek mümkündür. Çalılıkların arkasından düşmanı gözleyen ve her şeyini bırakarak vatan savunması yapan bu insanların savaş anını daha öncesinde yaptığı eskizleri bir araya getirerek oluşturduğu tahmin ediliyor. Hem bir asker hem de bir ressam olarak savaş ortamında bulunan ressam bunun verdiği tecrübe ve bilgiler sayesinde savaş anını etkileyici bir biçimde aktarmayı başarmıştır.

Bol ve hacimli bir boya kullanış biçimi ve rahat bir boyama tarzıyla boyadığı bu çalışmasında, figürler savaşı odaklanmış vaziyettedir. Sivil ve askerlerin birlikte resmedildiği bu mücadeleden bir görüntüyü aktaran ressam tabloda yaklaşan düşman askerlerini ve pusuda yatan Osmanlı askerlerini etkileyici bir biçimde aktarmıştır.

Resim 55. Sami Yetik, "Milli Mücadele", 1917, T.ü.y.b, 106x175 cm

4.1.1.2. Cephane Taşıyan Köylüler (1917)

Cephane taşıyan köylüler tablosu da yine Sami Yetik'in savaş konulu resimlerindendir. Resimde asker ve cephane yetersizliği noktasında sıkıntı çeken orduya köylülerin ellerindeki cephaneleri toplayarak yardım etmesi görülüyor.

Resim 56. Sami Yetik, "Cephane Taşıyan Köylüler", 1917, T,ü,y,b.

Büyük uğraşlar sonucunda toplanan cephanenin kağnılarla köylülerin büyük uğraşı sonucu taşınma anı işlenmiştir. Savaş sırasında çekilen sıkıntıların ne denli çok olduğunu anlamak zor değildir.

Dik yamaçlarda, çamurlu yollarda bata çıka ilerleyen ve aceleyle siperlere ulaştırılmaya çalışılan cephaneler bir neslin geleceğinin inşası açısından büyük önem arz etmektedir. Uzun uzadıya süren bu cephaneye taşınma işleminden de anlaşılacağı üzere vatan savunmasında fedakar halkın katkısı büyüktür. Öküz arabalarının yetersiz geldiği bu zorlu yamaçlarda insanların bilek gücüyle ağır cephaneleri taşıdıklarını görmekteyiz.

4.1.1.3. Doğu Cephesinden Dönüş (1917)

“1917 tarihli "Doğu Cephesinden Dönüş" ya da "Sarı Kamış'dan Avdet" isimli eser (Envanter 8470). Yanlış bir değerlendirme sonucu konusu 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında geçtiği ileri sürülmekle birlikte, gerek eserin imza tarihi, gerek figürlerin kıyafetleri, olayın I. Dünya Savaşı sırasında geçmiş olduğunu doğrulamaktadır. Kalabalık figürlü kompozisyonda, biten bir günün ardından yorgun bir şekilde cepheden dönen yaralılar ve askerler resmedilmiştir” (www.antikalar.com).

Resim 57. Sami Yetik, Doğu Cephesinden Dönüş, 1917, T,ü,y,b

Tahta tekerlekli kağnı, Sami Yetik'in birçok resminde görülebilen bir araçtır. Bu sayede savaşın gerçek hikâyesini anlatmak daha etkili olmuştur. Bu resimde karlarla kaplı

bir yolda bitkin yaralılar ve askerler ile onları taşıyan kağnıları çeken yorgun hayvanlar resmedilmiştir. Eriyen karlar ile görülen toprak toprak yüzeyi ve gökyüzü yorgun ve harap düşmüş askerleri hayata bağlayan önemli ayrıntılardır. Gelecek olan Baharla beraber savaşın biteceği umudu tuvale yansıtılmıştır. Bahar yeniden doğuşun ve umudun simgesi olmuştur.

4.1.2. Mehmet Ruhi Arel (1880-1931)

Çallı kuşağı ressamlarından olan ve yurtdışında sanat eğitimi alan ressamlarımızdandır.

“İstanbul'da doğan Mehmet Ruhi Arel, Mekteb-i Bahriye'den 1900 yılında mezun olduktan sonra, gemi mühendisi olarak gemi inşasında çalışmaya başlamıştır. Resme olan ilgisi ve yeteneğinden dolayı resim eğitimi almak için 1903 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'ne girmiştir (Dilmaç, 2009:261). 1909 yılında, Güzel Sanatlar Akademisinde Femand Cormon'nun atölyesinde resim eğitimine devam etmiştir. Mehmet Ruhi Arel, Cormon 'un atölyesine başladığı ilk dönemlerde yaptığı çalışmalar daha realist, ince işçilikli, titiz çalışmalarken, eğitiminin son dönemlerine doğru, fırça darbelerinin daha rahat kullanıldığı çalışmalar yapmaya başlamıştır” (Dilmaç, 2009:47).

Sanayi-i Nefise mektebinde bir süre hocalık yaptıktan sonra ordan ayrılmış ve 1917 yılında Şişli Atölyesine katılmıştır. Bu atölyede bulunduğu yıllarda savaş karşıtı çalışmalar yapmış ve milli duyguları harekete geçirecek türden eserlere imza atmıştır. Daha sonrada Osmanlı ressamlar cemiyetine girerek bu cemiyetin kurucuları arasında yer almıştır. Çeşitli peyzaj resimleri yapmak için Anadolu'nun birçok yerine giden sanatçı 1931 yılında hayatını kaybetmiştir.

“Mehmet Ruhi, figürlerini 1914 Kuşağı sanatçılarının benimsediği açık hava resmi geleneğine uygun bir anlayışla silüetler halinde sunmakta ve bu yönüyle de en çok çağdaşı Nazmi Ziya'ya yaklaşmakta”(Dilmaç, 2009:92).

4.1.2.1. Askerler (1915)

Askerler adlı tablosunda ressam 1. Dünya savaşı sırasında siperde düşman askerini gözleyen ve düşmana karşı savaşan askerleri resmetmiştir. Bir askerin yaralanma sonucu yere düşmesinin ardından temkinli bir şekilde düşmanı gözleyen tipik bir Osmanlı askerlerinin görünümünü tuvale aktarmıştır. Her birinin farklı bir görevinin olduğunu

giydirmiş olduğu farklı elbiseler ile belirten ressam dönem itibari ile savaşan askerlerden birinin yaralandığı anı betimleyerek olayı ve ifadeleri gerçekçi bir biçimde yansıtmıştır.

Farklı yaş gruplarında olan askerlerden de anlaşıldığı üzere Osmanlı devletinin içinden geçtiği savaşlar ve kötü zamanlar sebebiyle düzenli bir birliğin olmadığı ve halktan herkesin olabildiğince vatan savunmasında görev aldığı görülmektedir.

Resim 58. Mehmet Ruhi Arel, “Askerler”, 1915, T,ü,y,b,

4.1.2.2. Çanakkale Zaferi Triptiği (1917)

Ruhi Arel'in Çanakkale zaferini konu edinen bu 3 parçalı büyük tablo savaşta yaşananları anlatan önemli çalışmalardandır. En sağdaki panelde henüz savaşın yeni başladığı bir an resmedilmiştir. Burada askere giden evin genç erkeğinin ailesi ile vedalaşmasını anlatır. Küçük çocukları ile yaşlı anne babasıyla vedalaşan asker hüznü bir şekilde geride kalanlarla kucaklaşmakta ve vatanını korumak için yola koyulmaktadır.

Binalar sağlam vaziyette ve hasara uğrayan bir görünüm yoktur. Günlük kıyafetleriyle resmedilen asker mavinin tonlarında huzurlu bir yolculuğa çıkmaktadır.

Orta panelde ise savaşın dehşeti resmedilmiştir. Savaş sırasında düşman askeriyle olan zorlu mücadelenin izleri aktarılmaya çalışılmıştır. Yoğun bir asker zaaiyatının olduğu Çanakkale savaşında gerek karada gerekse denizde verilmiş olan mücadelenin ruhu tablonun orta merkezinde vücut bulmuştur. Süngüler ve tüfeklerle yapılan vatan savunmasının en görkemli anıdır bu. Askere gelerek toprağını ve insanını düşmana karşı savunan genç asker merkezde ve zaferin simgelediği bir hareketle düşmana son darbeyi vurmaktadır.

Soldaki son panelde ise savaş sonrası terhis olan ve zaferin mutluluğuyla evine dönen askerin ailesine kavuşma anı resmedilmiş ve onca zorluğa rağmen düşmanı alt etmenin mutluluğunu paylaşmanın haklı gururunu yaşamaktadır. Çocukları büyümüş olan askerin, asker elbiseleriyle yurduna dönüşünün yansıtıldığı güzel bir andır bu. Savaşın şiddeti ile evleri yıkılmış, yolları tahrip olmuş ama vatani yine onların vatani olarak kalmıştır. Bu Çanakkale zaferi triptiği Arel'in Çanakkale ile ilgili izlenimlerini yansıttığı güzel ve etkili bir çalışmadır.

Resim 59. Mehmet Ruhi Arel, “Çanakkale Zaferi Triptiği” , 1917, T,ü,y,b

4.1.3. Ali Cemal (1880 – 1939)

1881 Beyrut doğumlu olan Ressam, ilkokulu Beyrutta okumuş daha sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşmiş ve eğitimlerini burada tamamlamıştır.

“Eğitimi önce 1901’de Mekteb-i Harbiye’de, 1906’da Sanayi-i Nefise Mektebi’nde yapan Ali Cemal, Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın 1917’de kurduğu Şişli Atölyesi’nde Ali Sami Boyar, Mehmet Ruhi Arel, İbrahim Çallı, Sami Yetik, Hikmet Onat ve Namık İsmail ile birlikte gerçekleştirdiği savaş resimleriyle bilinir” (Eczacıbaşı, 2008:72).

Şişli Atölyesi’nde savaş konulu resimler üretmiş ve bu konuda diğer ressamlarla birlikte Anadolu’daki haksız işgal ve saldırılara karşı insanlara sanat yoluyla çeşitli bilgiler vermiştir. Özellikle Çanakkale savaşı ile ilgili resimler yapan ressam Türk resim sanatına önemli katkılarda bulunmuştur. Yaptığı birçok eser sonraki sanatçılara ilham kaynağı olmuş ve kendisinde bir çok öğrenci yetiştirmiştir. Dönem itibari ile izlenimciliğin etkisinde kalan ve bu yönde eserler üretmeye başlayan sanatçı, savaşın insani ve duygusal boyutuyla ilgili önemli eserler ortaya koymuştur.

4.1.3.1. Biraz Su/Yaralı Düşman Askerine Yardım Eden Türk Askeri (1917)

Savaşın çetin ortamında harap ve bitap düşerek tüfeğini bırakıp yere oturmuş olan ve tablonun isminden de anlaşıldığı gibi düşman askerine atından inerek matara ile su veren bir Türk subayı tasviri yer almıştır. Bu konu için iki farklı resim yapan sanatçı ilk resimde sadece yaralı bir askeri betimlerken burada askere su veren bir subayı da ekleyerek olaya farklı bir boyut kazandırmış ve savaş esnasında ki Türk askerlerinin merhametine ve insaniyetine vurgu yapmıştır. Belki de birinci resim için bir eskiz çalışması olan ikinci resimde sanatçı bir figür çalışması denemesi yapmıştır.

Bu resimde dikkat çeken kalın fırça vuruşlarının görüldüğü, izlenimci yaklaşımın yanında dışavurumcu bir tavır da dikkat çekmektedir. Bu resim Türk resminde dışavurumculuğun ilk örnekleri arasındadır.

Resim 60. Ali Cemal, “Biraz Su/Yaralı Düşman Askerine Yardım Eden Türk Askeri”, 1917, T,ü,y,b

4.1.4. Diyarbakırlı Tahsin (Tahsin SİRET , 1874 -1937)

Diyarbakır da doğan ve İstanbul’da vefat eden ressam Tahsin Siret, Orta öğrenimi sırasında yaptığı karakalem ve suluboya çalışmalarıyla resme olan ilgisi ortaya çıktı. İstanbul’da okurken yaptığı boğaz resimleriyle dikkatleri üzerine çekti.

“1895 Mekteb-i Harbiye çıkışlı olan Tahsin, Hoca Ali Rıza’nın öğrencisi olmuş ve binbaşı rütbesine kadar yükselmiştir. 1902’de Sanayi-i Nefise Mektebi’ne de devam eden Diyarbakırlı Tahsin’in, bu okuldaki kapalı atölye çalışmalarından sıkılarak ayrıldığı kaynaklardan öğrenilmektedir. Bu tarihten sonra sanatçı, 1918’e değin Erkân-ı Harbiye’de (Genelkurmay) ressam olarak çalışmıştır” (Eczacıbaşı, 2008:1442).

“Asker ressamlar kuşağının bu üçüncü nesli arasında Diyarbakırlı Tahsin adıyla bilinen ve Cumhuriyet döneminde Siret soyadını alan Tahsin Bey tekniği ve ele aldığı konularla özgün bir kişilik olarak karşımıza çıkıyor” (Gürçağlar, 2018: Paragraf 1). Askeri eğitimleri dışında tatil yaptığı zamanlarda İstanbul’un deniz manzaralarını çizen ressam,

Haliçin durgun sularında bulunan şilepleri ve kullanılmayan eski zırhlıları resmederek kendini bu konuda geliştirmiştir. “Diyarbakırlı Tahsin Bey resim konusundaki ilk bilgilerini aynı zamanda kendisi de deniz konulu resimleriyle tanınan bir sanatçı olan Osman Nuri Paşa’dan almıştır.” (Tansuğ, 1986:100) Osman Bey’in müze müdürlüğü yaptığı zamanlarda kısa bir süreliğine Sanayi-i Nefise’ye devam etti. “Sanatçı 1914-18 yılları arasında Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Resimhanesi’nde resim hocalığı görevi yapmıştır. Bu görevi sırasında patlak veren Çanakkale Savaşı dolayısı ile savaş görüntüleri resmetmek üzere harbin cereyan ettiği Çanakkale’ye gönderilmiştir. Bu resimlerin yapılması emri Osmanlı sarayı tarafından verilmiştir.

“9 Kasım 1915 tarihli bir belge sanatçının bu etkinliğinden bizi haberdar ettiği gibi, 1966 yılına kadar İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi koleksiyonunda bulunan ve bu tarihte İstanbul Deniz Müzesi koleksiyonuna taşınan “Çanakkale Deniz Savaşı”, “Majestic Zırhlısının Batışı”, “Bouvet’nin Çanakkale’de Batışı” adlı tablolar da Diyarbakırlı Tahsin Bey’in Çanakkale Savaşı’nın görgü tanıklarından biri olduğunu göstermektedir” (Gürçağlar, 2018: Paragraf 8).

4.1.4.1. Çanakkale Boğazı'nda Bouvet'in Batması (1917)

Gelibolu seferi sırasında deniz operasyonları önemli rol oynamıştır. Kasım 1914’ün başında Britanya ve Fransa’nın Osmanlı İmparatorluğu’nda resmen savaş ilan etmesinden birkaç gün önce Müttefik savaş gemileri, Çanakkale Boğazı’nın en dar noktasındaki Türk kalelerini bombaladı. Bu operasyon, Türklerin su altı mayın tarlalarının döşenmesini içeren savunmalarını geliştirmelerini sağlamıştır. Çanakkale Boğazı üzerindeki deniz saldırısı 19 Şubat 1915’te başladığında, Boğaz girişindeki Türk savunmaları bir hafta içinde düştü ancak içerisindeki savunmaların ihlal edilmesi çok daha zorlandı.

İngiliz ve Fransız savaş gemileri, su altındaki mayınları temizlemeye ve kıyı topçu pillerini yok etmeye çalıştı ancak başarılı olamadı. 18 Mart’taki son bir saldırıda üç savaş gemisi Bouvet, Ocean ve Irresistible - mayınlar tarafından batırıldı. Gelibolu seferi boyunca Müttefik denizaltıları defalarca Marmara Denizi’ndeki Türk gemilerine saldırmak için boğazları geçmeye çalıştılsa da başarılı olamadılar.

Resim 61 Diyarbakırlı Tahsin, “Çanakkale Boğazı'nda Bouvet'in Batması”,1917, T,ü,y,b, İstanbul Deniz Müzesi koleksiyonu.

Tahsin Siret'in yapmış olduğu bu eser de bu gemilerden olan Battleship Bouvet'in batma anıydı. Savaşın şiddetini etkili bir biçimde ortaya koyan bu tabloda geminin batışı, Türk topçular tarafından vurulma anı ve mayınların etkisiyle paylayıp alevlenmesini konu ediniyordu. Deniz savaşlarının yoğun bir şekilde yaşandığı o anları böylesine muazzam bir şekilde resmeden Diyarbakırlı Tahsin Bey bu anı ölümsüzleştirerek tarihe önemli bir katkıda bulunmuştur.

4.1.5. Hikmet Onat (1882 – 1977)

“Hikmet Onat 1882 yılında İstanbul'da doğmuştur. Bir bahriyeli olarak eğitim hayatına başlayan Hikmet Onat, 1904 yılında Sanayi-i Nefise'ye kaydolmuştur” (Güven, 2010:50).

“Ruhi Arel ile birlikte resim derslerine devam etti. 1908'de Osmanlı Ressamlar Cemiyeti ve Güzel Sanatlar Birliği'nin kurucuları arasında yer alarak sergilerine katıldı. 1910 yılında Mezuniyetinden sonra Avrupa sınavlarına girerek yurtdışındaki sınavları kazanır ve Paris'te sanat eğitimi görmeye başlar. Birçok sanatçı gibi Birinci dünya savaşının başlamasıyla eğitimini yarıda bırakarak ülkesine dönmek zorunda kalır. Galatasaray Lisesi'nde resim öğretmenliği yapmaya başlar. Daha sonra Enver Paşa'nın emriyle Şişli Atölyesinde Kahramanlık resimleri yapmak için 6 arkadaşıyla birlikte görevlendirilir. 1914 kuşağı sanatçıları gibi savaş ve asker resmi konularında resimler yapar. “Çallı

Kuşağı ressamı içinde en uzun yaşayan Hikmet Onat, 14 Mart 1977 tarihinde İstanbul Cihangir'deki evinde hayatını kaybetmiştir” (Güven, 2010:50).

4.1.5.1. Siperde Mektup Okuyan Askerler (1917)

Şişli atölyesinde görevlendirildiği sırada yapmış olduğu çalışmalardan olan bu eserde ressam askerleri, siperlerde ailelerinden gelen mektupları okumakla meşgul bir şekilde resmetmiştir. Savaşın zorlu geçtiği zaman dilimlerinde ailelerinden gelen mektupları okuyarak ayakta duran bu askerlerin yaşadığı duygusal anı resmederek savaşa farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu mektuplar dönem itibarıyla iyi bir moral kaynağı ve iletişim aracıydı.

Teknolojik imkânların hemen hiç olmadığı ve zor şartlar altında savaşların yapıldığı bu zamanlar ailelerin yakınlarına gönderdiği bu mektuplar sayesinde hasret gideriliyordu. Kimilerinin okuma yazma bilmediği durumlarda bir yakın arkadaşına okutulan mektuplar top seslerinin ve uçan mermilerin altında heyecanla dinlenen birkaç mısra ve güzel duygudan ibaretti. Sevginin, özlemin, acının dillendirildiği bu kâğıt parçalarının okunduğu zamanlar askerlere savaşı unutturan yegâne zaman dilimleriydi. Genelde peyzaj resimleri ile bilinen Hikmet Onat Enver Paşa'nın emriyle çalıştığı Şişli atölyesinde savaş gerekçesiyle figüratif anlamda eserler ortaya koymuş ve bu anlamda da yeteneğini ortaya koymuştur.

Resim 62. Hikmet Onat, “Siperde Mektup Okuyan Askerler”,1917, T,ü,y,b,

Çeşitli hazır nesne ve canlandırmalar sayesinde cepheden uzak bu atölyede bir savaş ortamının oluşturulduğunu çeşitli kaynaklardan öğreniyoruz. Askerleri etkileyici bir biçimde mektup okuma anına odaklanmış bir biçimde resmetmesi olayı etkileyici kılan yegâne ve özel bir noktadır. Muhtemelen okuma yazması olmayan bir askerin mektubunu okuyan arkadaşına odaklanan diğer askerler izleyiciyi o ana kitlemekte ve o anın birebir yaşanmasına sebep olmuştur. Zorlu savaş ortamında duygu dolu bir an ancak bu şekilde etkili işlenebilir.

4.1.6. İbrahim Çallı (1882 – 1960)

Denizli’nin Çal ilçesinde doğan ressam soyadını da buradan almıştır.

“Şeker Ahmet Paşa’nın önerisi ile 1906 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi’ne girmiştir. Salvatore Valeri, Ömer Adil, Warnia Zarzecki gibi ressamlardan resim eğitimi alarak Sanayii Nefise Mektebi’nden üç yılda mezun olmuştur. Mezun olduğu yıl Maarif Nezareti’nin açtığı sınavı birincilikle kazanarak Paris’e Mösyö Cormon’un atölyesine resim eğitimine devam etmesi için gönderilmiştir” (Dilmaç, 2009:42). “Paris’te F.Cormon’un atölyesinde desen ağırlıklı bir resim eğitimi almakla birlikte Batı’da gelişen akımları ve

teknikleri de resimlerinde uygulamış ama daha çok izlenimciliğin etkisinde kalmış ve bu anlayış doğrultusunda eserler üretmeye devam etmiştir” (Dilmaç, 2009:42).

Paris’te geçirdiği eğitim ve öğrenim yılları Çallı ve sanatı için önemli gelişimlerin yaşandığı bir döneme işaret eder. Doğuştan var olan yeteneği öğretim olanaklarıyla birleşince kendi sanatına ve dolayısıyla Türk resim sanatında önemli bir bakış açısı kazandırmış oldu.

Empresyonizmden etkilenmiş ve bu anlayışla resimler yapmıştır. Diğer bir çok sanatçı gibi oda Avrupa mesaisini Birinci Dünya Savaşı sebebiyle yarıda bırakarak yurda döner ve Sanayi-i Nefise’de öğretmenlik yapmaya başlar. Kendi dönemi itibarıyla çalışma azmi, başarısı ve eğitimci kişiliği ile diğer sanatçılardan ayrılmış hatta o dönemde yaşayan sanatçılara da bu nedenle Çallı Kuşağı denilmektedir. Cumhuriyet’in ilanından sonra Kurtuluş Savaşı ve devrimlerle ilgili resimler yapar.

“İbrahim Çallı 1950 yılından sonra emekliye ayrıldıktan sonra özellikle portre türü çalışmalarına ağırlık vermiştir. Aydın bir sanatçı olarak tüm hayatı süresince içinde yaşadığı toplumdan kesitler sunan Türk resminin büyük ustası 22 Mayıs 1960 tarihinde yaşamını yitirmiştir” (Güven, 2010:65).

Kendisiyle son buluşmayı kaleme alan Hasan Ali Yücel, ölümünden sekiz gün sonra, 30 Mayıs 1960’ta “Dostum Çallı” adlı yazısında ondan şöyle bahseder: “Onu son defa Taksim civarında görmüştüm. O şakacı Çallı, benimle uzun bir seyahate çıkacakmış gibi içli içli konuştu. Sesi, kederli bir inilti kadar ihtiyar ve bitkin, titriyordu. Ayrılırken öpüştük, aksi yönlerde yürüdük. Garip iç dürtüsüyle arkama döndüm, ne göreyim, o da bana bakıyordu. Birbirimizi bir kere daha selamladık.” Diye not düşmüştür.

4.1.6.1. Türk Topçuları, 1917

Bu resimde, Türk topçularının kararlı bir şekilde topları savaş alanına yetiştirmeye çalıştıklarına, zor şartlara rağmen vatan için tüm zorluklara direnç gösterdiklerine şahitlik ediyoruz. Resmin orta kısmında, ufuk çizgisine doğru hareket halinde olan topçular, arka profilden gösterilmiştir. Türk topçuları savaş toplarını, atlı arabalarla çekerek ve iterek savaş meydanına ulaştırmaya çalışmaktadırlar. Bu şekilde, atların yükünü hafifleterek, top arabalarının daha hızlı yol kat etmesini sağlamaktadırlar. Bunlara, soldan atlı askerler eşlik etmektedirler. Sağ taraftan da, bir atlı askerin, kolunu havaya kaldırarak adeta kılavuz edasıyla eşlik ettiği görülmektedir.

Resim 63 İbrahim Çallı, “Türk Topçuları”, 1917, T,ü,y,b,

Zor şartlar altında savaşmak durumunda kalan askerlerin bu şekilde top arasını omuzlarına alarak savaş meydanına taşımalarından da anlaşılacağı üzere çok zor şartlar altında başarıya doğru ulaştıkları her hallerinden belli oluyor. Engebeli arazide kağnılarla top mermisi taşıyan bu askerlerdeki azim ve kararlılık savaşın bitişine dek sürmüş ve zafere bu şekilde ulaşılmıştır.

4.1.7. Namık İsmail (1890 – 1935)

1914 Kuşığı sanatçılarından olan Namık İsmail’ de Paris’e giderek sanat eğitimi alan sanatçılarımızdandır.

“Kısa bir süre Julian Akademisine devam ettikten sonra o sıralarda Paris’te bulunan İbrahim Çalı’nın yönlendirmesiyle 1912’de Fernand Cormon’un atölyesine geçmiş ve çalışmalarını 1914’e kadar burada sürdürülmüştür” (Ersoy, 2004:112).

“Tatil için yurda döndüğünde savaşın patlak vermesiyle bir daha geri dönemedi. Silah altına alınan ressam cepheye gönderildi. Cephede Tifüse yakalanınca İstanbul’a döndü” (Eczacıbaşı, 2008:1128).

1917’de kurulan Şişli Atölyesi’ne Namık İsmail’de katılmış ve savaş konulu resim yapan ressamlar arasında bulunmuştur. Savaş tasvirleri için özel olarak getirilen ve resimde obje olarak kullanılan kağnılar, top arabaları mermiler ile düzenek hazırlayan ve istedikleri gibi düzenlemeler yaparak resmeden bu grup bu açıdan şanslıydı ve bu sayede daha orijinal ve savaş resimlerine uygun sahneler üretebiliyorlardı.

4.1.7.1. Topçular / Son Mermi 1917

“Resim, Ankara Resim ve Heykel Müzesi Kataloğu’nda Topçular adıyla, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi’nde Son Mermi ismiyle kayıtlıdır. Bu tablo, aralarında Celal Esad Arseven’in de olduğu birçok sanat tarihçisi tarafından “Al Bir Daha”, Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu’nda ise “Bir Tane Daha” adıyla anılır” (Gürtuna, 1994:63).

“Savaş meydanında, parçalanmış bir top arabasının başında, havaya kaldırdığı sol elinde bir mermi tutan ve başı aldığı darbeler sonucunda sargılı hale getirilen bir asker ve düşmana topu atışa hazırlayan bir başka askerin resmedildiği bir tablodur” (Çermikli, 2009:91).

Tabloda ayrıca yaralı askerlerin olduğunu da görmekteyiz.

Resim 64. Namık İsmail, “Topçular” / Son Mermi. 1917 205 x 145 cm. T,ü,y,b, Ankara Resim ve Heykel Müzesi

Dağılmış bir siper içerisinde tüm gücüyle elinde bir mermi tutan ve onu düşmana doğru yönlendiren asker adeta taş kesilen bir heykel görünümündedir. Kahverengi ve yeşil tonların ağırlıkta kullanıldığı bu resimde dumanlar içerisinde ve atış altında verilen mücadelenin dramatik yönü resmedilmiştir. Resmin solunda dikkatleri üzerinde toplayan figür resmin can alıcı noktasıdır. Diğer taraftan top arabasına mermi süren diğer asker ve yaralılarda tamamlayıcı unsur olarak resimdeki yerlerini almışlardır.

4.1.8. Ercüment Kalmık (1908- 1971)

“1928’de Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü’ne girerek önce Nazmi Ziya’nın ve İbrahim Çallının öğrencisi olmuştur. 1939’da Paris’e gitmiş ve André Lhote’un atölyesinde resim çalışmıştır. Türkiye’ye döndükten sonra Ankara ve İstanbul’da çeşitli liselerde resim öğretmenliği yapmış 1947’de İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi’nde renk ve şekil kompozisyonu dersleri vermeye başlamıştır.1947’de İTÜ Mimarlık Fakültesi’nde renk ve şekil dersleri vermeye başladı” (İstanbul Kültür Üniversitesi Cuhuriyet Dönemi Ressamları Sergi Kataloğu, 2015:9).

Resim 65. Ercüment Kalmık, “Çanakkale Savaşı”,1945, T,ü,y,b, 192x162 cm, 2. K.K.K, Gelibolu, Çanakkale

“İlk başlarda izlenimci bir anlayışla çalışmalar yürüten sanatçı daha sonra yeni arayışlar içerisine girdi. 1969-1970 yılı eğitim öğretim döneminde Güzel Sanatlar Akademisi, Türk resim sanatı adına son derece yararlı bir karar alarak Temel Sanat Eğitimi kürsüsü açmış ve bu kuruluş için ilk akla gelen isim Ercüment Kalmık olmuştur. 1969 yılında özgün baskı resme ağırlık vermişve o tarihe kadar pek yapılmamış büyüklükte linolyumlar kazımıştır ve 3 Ocak 1970’de 10. kişisel sergisini de açmış bu sergi maalesef onun son sergisi olmuştur” (Dilmaç, 2009:274).

Destanlaşan Çanakkale zaferini tuvaline aktaran Ercüment Kalmık, savaş zamanında henüz küçük bir çocuktı. Fakat bu savaş; çocuk, genç, yaşlı demeden herkesi ilgilendiren ve herkesin bir şekilde etkilendiği önemli bir savaştı. Resimde büyük bir

heyecan ve şevkle yaralanmalarına rağmen düşman askerine karşı hücum ettikleri ve kurşunlara karşı nasıl göğüs gerdiklerini anlatan ressam, o duyguyu etkili bir biçimde izleyiciye aktarmayı başarmıştır.

Zorlu savaş şartları altında perişan halde çoğu zaman aç, susuz ve en az teçhizatla savaşı bu askerlerin dramı ve mücadele azmi etkili bir şekilde yansıtılmıştır. Savaşın çok sonraki bir tarihte yapılmış olmasına rağmen o anı etkileyici bir şekilde yansıtarak izleyiciyi etkisi altında bırakmış ve izleyicinin de kendini savaşı bir asker olarak görebilmesine olanak sağlamıştır.

4.2. KURTULUŞ SAVAŞI

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisini belirleyen Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918) ile Anadolu ve Trakya her türlü işgale açık bir duruma geliyordu. Çünkü Mondros ateşkes hükümleri galip devletlere gerekli gördükleri her yeri işgal etme hakkı tanıyordu. "İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehlikede gördükleri herhangi bir stratejik bölgeyi işgal edebileceklerdir. (7.madde)" Ülke işgale uğrarken Padişah için önemli olan; saltanatın, halifeliğin ve hanedanın selameti idi. Bu antlaşma çok ağır koşulları içerirken, İstanbul Hükümeti ileride yapılacak barış görüşmelerinde bu koşulları hafifletebileceğini umuyordu. Fakat durum bu dar basit değildi.

Boğazlar İngilizlerin kontrolüne geçti. İngilizler Çanakkale, Musul, Batum, Antep, Konya, Maraş, Samsun, Bilecik, Merzifon, Urla ve Kars'ı işgal ettiler. Fransızlar ise; Trakya'daki demiryolunun önemli istasyonlarını, Dört Yol, Mersin, Adana ve Afyon istasyonunu işgal ettiler. İngilizler tarafından işgal edilen, Güney Doğu'daki bazı iller daha sonradan Fransızlara terk edilmiştir. İtalyanlar ise Antalya, Kuşadası, Bodrum, Fethiye ve Marmaris'i işgal ettiler. Konya ve Akşehir'e de asker yolladılar. Mondros Mütarekesi'nin Doğu Anadolu'da altı vilayetin Ermenilere bırakılacağına ilişkin maddesi (Madde 24) Ermenileri harekete geçirdi. Ermeniler kurdukları Alaylarla Doğu Anadolu'da yayılmaya ve bölgedeki Türklere zulüm ve baskı yapmaya başladılar. Kozan, Osmaniye, Mersin ve Adana'ya Fransızlarla birlikte Ermeni çetecileri de geldi.

Yunanlılar kendilerine vaat edilen Ege Bölgesi'ni ele geçirmek üzere, İngiliz, Amerikan ve Fransız savaş gemilerinin koruması altında, 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgale başladılar. İzmir'in işgaline tepki olarak gazeteci Hasan Tahsin tarafından düşmana atılan

ilk kurşun Kurtuluş Savaşımızın başlangıcı olmuştur. İşte bu aşamadan sonra vatan topraklarını savunmak için Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde tüm ülke yurdu savunmak için Milli Mücadeleyi başlatmıştır. Bu mücadele içerisinde çeşitli kongreler düzenlenmiş ve düşmanı yurttan atmak için çeşitli kararlar alınmış ve bu kararlar doğrultusunda Kurtuluş savaşı mücadelesi başlamış ve çeşitli savaşlar yapılarak düşman yurttan atılmıştır. Elbette bu uzun bir süreç içerisinde olmuş ve bir çok insanın ölümüne sebebiyet verirken; açlık, yoksulluk, çaresizlik başgöstermiş ama vatan kavramı bunların önüne geçerek her türlü zorluğa karşı göğüs gerilerek zafere ulaşılmıştır.

Doğu cephesi, Güney cephesi, Batı cephesi, I.-II. İnönü savaşları ve son olarak Sakarya meydan muharebesi savaşları verilmiştir. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile Anadolu'nun sonsuza kadar Türk yurdu olarak kalacağı bütün dünyaya gösterilmiş, Mudanya ateşkes antlaşmasının ardından Lozan barış anlaşması imzalanmış Yeni Türk devleti tüm dünyaya kabul ettirilmiştir. Böylece Türkiye tüm sömürge uluslara örnek olmuştur.

4.2.1. Hüseyin Avni Lifij (1886 – 1927)

“1886 Samsun-Ladik doğumlu olan sanatçı, Osman Hamdi Bey'in aracılığıyla, dönemin veliahdı Abdülmecit Efendi'nin bursuyla, 1909'da Paris'e gitmiştir. Ali Sami Boyar'ın kayıtlarından öğrenildiği kadarıyla, Paris'e giden 1914 kuşağı ilk temsilcisidir... Lifij, Erken Cumhuriyet döneminin Türk sanatçıları içinde, dekoratif amaçlı resim yapanlar arasında ilk sırada olan idealist bir ressamdır” (Alkan ve Kahraman, 2017:241).

İyi bir eğitimden sonra Harbiye Nezareti tarafından Şişli'de kurulan resim atölyesinde bir müddet harp konulu resimler çalışır.

“Lifij'in tarzında içinden geldiği gibi kendine özel doğal bir anlatım olduğu söylenebilir. 1914 kuşağı içinde duygularını tablolarına en iyi aktaran ressam olduğu kadar, figür meselesinde de kendine ait bir tarzı vardır. Avni Lifij izlenimcilikten dışavurumculuğa, romantizmden sembolizme kadar çok değişik akımların etkisiyle ortaya koyduğu yapıtlarının odak noktasına özellikle insanı yerleştirmiştir...” (Alkan ve Kahraman, 2017:241).

İki önemli tabloda, ulusal savaşın başlangıcını ve bitişini ele alma gereği duymuştur. Türk resim sanatı içinde seçkin yerini alan bu kişi, bunlardan birisine “Kara gün” adını koymuş

ve onda Anadolu'nun işgal altında ezilmişliğini, Türk'e ait yanıp yıkılan kutsal değerleri; yok edilmeye çalışılan bir ulusu ve tarihi anlatmıştır" (Alkan ve Kahraman, 2017:241).

4.2.1.1. Karagün ve Akgün (1923)

Kurtuluş savaşının önemli sembolik tablolarından olan Karagün ve Akgün adlı eserleri milli mücadelenin zorlu sürecini ve bu süreç sonunda ulaşılan zaferi anlatan iki önemli eserdir.

Kara gün adlı tablosu, önemli bir tarihi anı resmeder. Kompozisyonda Kurtuluş Savaşı sırasında düşmanın yakıp yıktığı bir köy kalıntısı içinde, ön planda giysileri parçalanmış ve tecavüz edilmiş izlenimi veren yarı çıplak ve öldürülmüş bir kadın bedeni, bir halı üzerinde resmedilmiştir. Kadın figürünün başucunda, bir beşik ve içerisinden düşecek vaziyette sırt üstü düşmüş bir bebek resmedilmiştir. Muhtemelen savaşın şiddetinin sonucunda ansızın ölen anne ve çocuğunun ölüm anı aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca ölen insanların etlerini yemek için hazır vaziyette kötülüğü ve karamsarlığı temsil eden siyah bir kartal resmedilmiştir. Harabe olmuş yapılar, camii ve evler durumun vahametinin bir göstergesidir. Gittiği her yeri yıkan ve talan eden düşmanın acımasızlığı gözler önüne serilmiştir.

Resim 66. Hüseyin Avni Lifij, “Karagün”, 1923, T,ü,y,b,

Diğer bir tablosu olan Akgün’de ise savaşın bitişini resmetmiş ve vatan toprakları rahat bir nefes almıştır. Zaferin haklı gururu vardır. Yeni bir hayata başlangıcın sembolü olan bu eser batıştan çıkışa, yok oluştan varoluşa dönüşün anlamını taşıyan, vatanın emperyalist saldırılardan arındırılması ve işgalci orduların denize döküldüğü 9 Eylül 1922 gününü simgeler. Savaşın son bulmasından sonra gayet rahat ve sakin bir tavırla yeni günün doğumunu izleyen bir askeri betimlemesi dikkat çekicidir. Artık telaşa kapılacak bir şey yoktur ve vatan büyük bir çabanın ve direnişin sonucunda savunulmuş, düşman bertaraf edilmiştir. Bu şekilde başı dik ve bir kahraman edasıyla halinden memnun bir şekilde resmedilen asker umudun ve yeniden doğuşun simgesidir.

Resim 67. Hüseyin Avni Lifij, “Akgün”, 1923, T,ü,y,b,

4.2.2. İbrahim Çallı (1882-1960)

4.2.2.1. Zeybekler (1925)

Kurtuluş savaşının bitmesinin ardından Cumhuriyet kurulmuş ve bu büyük mücadele sonrasında Mustafa Kemal Atatürk, bu savaşın ileriki nesillere aktarılması adına ressam Çallı’dan bir sergi hazırlamasını istemiştir. Bu sergide milli mücadelede yaşananları anlatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak amaçlanmıştır. İbrahim Çallı da bu amaç doğrultusunda resimler yapıp sergiye dahil etmiştir. Zeybekler tablosunun önemli bir hikâyesi vardır.

“Sergiye gezen Mustafa Kemal, ressamın tablosunda atın çok fazla iri yapılı olduğunu fark ederek ressamı şu şekilde uyarmıştır. “Biz Kurtuluş Savaşı’nda yemeye ekmek bulamıyorduk, senin resmindeki atlar nasıl semirmiş böyle?” diye sorar. Çallı’da bu uyarıyı dikkate alır ve hemen tablodaki atı daha zayıf bir hale gelecek şekilde düzeltir” (Aygündüz, 2008:Paragraf 4).

Resim 68. İbrahim Çallı, “Zeybekler”, 1925, T,ü,y,b,

Tabloda savaş sırasında orduya önemli desteklerde bulunan zeybekleri ve köylü kadınları resmetmiştir. Savaşa hazır vaziyette tüfekleri elinde bulunan efeler vatan savunmasında oluşabilecek tehditler karşısında hazır vaziyette beklemektedirler.

4.2.3. Halil Dikmen (1906 – 1964)

Halil Dikmen 1906 yılında Fatih'te doğdu. "Harbiye Nezareti'nde görevli bir asker olan dayısı, Halil'in elinden tutup Sanayi-i Nefise Mektebi'ne götürmüş ve "Alın, size küçük bir arkadaş getirdim" diyerek Hikmet Onat'ın sınıfına sokmuştu" (Ayvazoğlu, 2001: Paragraf 4).

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde İbrahim Çallı ve Hikmet Onat'ın atölyesinde çalıştı. 1927'de Akademinin resim bölümünü bitirip 1927 yılında açılan Avrupa'daki resim eğitimi bursluluk sınavını kazandı. “1927 yılında Avrupa'ya gönderilecek öğrencileri seçmek için yapılan imtihanda da Yangın adlı tablosuyla birinciliği kazandı. Hocası İbrahim Çallının bu tablo hakkında "Halil'in resminde belli bir kişilik ve modern bir hava var dediği söylenir” (Ayvazoğlu, 2001: Paragraf 5).

Academie Julien'de Albert Laurens'in, sonra Andre Lhote'un öğrencisi oldu. Paris'te üç yıl resim öğrenimi gördükten sonra 1931'de Türkiye'ye döndü. Halil Dikmen 1931 yılında Avrupa'da aldığı eğitimin devamı olarak 6 ay süre ile Almanya, Avustralya ve

İtalya'ya geziler yaptı. Gezilerin hemen ardından Kayseri Lisesi'nde göreve başlamıştı. Tabi bu görev onu uzun yıllar sanat ortamından uzak tutmuştu. Yinede bir öğretmen olarak zor şartlar altında kendine düşen görevi yerine getirmiş ve sanatın Anadolu'nun en ücra köşelerine ulaşmasına büyük katkılar sunmuştur. Çeşitli Yurt gezileri düzenlemiş ve Anadolu Kültürü ile özdeşleşen resimler yapmıştır. Başarı dolu bir sanat hayatının ardından 58 yaşında yaşamını yitirmiştir.

4.2.3.1. İstiklal Savaşı'nda Mermi Taşıyan Kadınlar(1933)

Halil Dikmen, İstiklal Savaşı'nda Mermi Taşıyan Kadınlar isimli eserde siperde savaşılan askerlere mermi ve malzeme taşıyan kadınları tasvir etmiştir. Resimde dik ve geçilmez dağlar, savaş sırasında yaşanan ciddi sorunları simgelemektedir. Kadınların yalınayak yürümesi, çocukların bile malzeme taşıması savaş süresince tüm halkın askerlere destek olduğunu kanıtlayan önemli vurgulardır. Büyük sıkıntıların yaşandığı Kurtuluş savaşında halkın askerlerle birlikte olması ve onlara her türlü desteği sağlaması bütün sanatçılara ilham kaynağı olmuş ve bu anlamda bir çok eser üretilmiştir. Yaşanılan onca acıya rağmen en önemli olanın vatan olduğu kaygısı ve vurgusuyla herkes elinden geldiğince bu mücadeleye kendini adanmış ve bu uğurda ne gerekiyorsa yapmaktan çekinmemiştir.

Resim 69. Halil Dikmen, İstiklal Savaşı'nda Mermi Taşıyan Kadınlar,1933, T,ü,y,b,

4.2.4. Ali Avni Çelebi (1904 – 1993)

“Ali Avni Çelebi, Bağdat mektupçuluğundan emekli, döneminin aydınlarından Suphi Bey ve Raziye Hanımın on iki çocuklarının dokuzuncusu olarak İstanbul’da dünyaya gelir.”(Boyar, 1948, s.239) Babası tarafından Sanayi-i Nefise mektebine gönderilir ve orda sanat eğitimi almasını sağlar. İki yıl Hikmet Onat sonraki iki yılda İbrahim Çallının atölyesinde dersler görür. “Daha sonra Münih’e giderek Heinemann’ın atölyesine devam eder. Daha sonra kısa süreliğine Hans Hoffman atölyesinde dersler görür” (Eczacıbaşı, 2008:355).

“Çeşitli kaynaklara göre yurtdışında eğitim masraflarının çok fazla olması yüzünden sık sık farklı atölyelerde kendini bulur. 1923 yılında Zeki Kocamemi’nin Türk Ocakları bursu ve Mahmut Cûda’nın da bireysel olanakları ile Münih’e gelmeleri Çelebi’nin yalnızlıktan sıyrılıp dost bir ortama kavuşmasını sağlar. Üç arkadaş Hans Hoffman atölyesinde katıldıkları ortak öğretimin coşkusuyla durmadan çalışırlar. Burs bulamayan Cûda bir yıl sonra Türkiye’ye dönmek zorunda kalırken, Zeki Kocamemi ve Çelebi, Hoffman öğretisinde 1927 yılının Haziran ayına kadar eğitimlerini sürdürürler” (Giray, 1982:6).

Eğitimlerini tamamladıktan sonra yurda dönen sanatçıların tavır ve tarzları farklılaşmış ve hocaları tarafından bazı eleştirilerin odağı haline gelmiştir.

“Düzenlenen sergilerde yer alan yapıtları, sanatçı olarak bir Çelebi üslubu ve anlayışı ile kendini açıkça ortaya koymaktadır. Çallı kuşağının izlerini taşımayan, Avrupa sanatının da herhangi bir akımının ya da sanatçısının yoğun ve tek yönlü etkisini sergilemeyen özgün bir yoruma ulaşır. Çelebi’nin resimlerinde üç boyutlu mekan etkisi ve hacimsel değerlerin belirginliği, resmin gometrik alt yapısı ve planlarıyla ilişkisi, konstrüksiyona dayandırılabilir. Bu nitelikleri belirleyen etki de ancak Cezanne ve Kübizmin yapısal sorunlarıyla ilgili biçimsel değerlerle açıklanabilir” (Güven, 2010:176).

Sonuç itibariyle kendine has bir üslup geliştirerek Türk resim sanatına yeni bir anlayış getirmiş ve bu anlamda yeniliklerin önünü açan ressamlardan olmuştur. Sanatçı 1993 yılında hayatını kaybetmiş ve geriye önemli eserler bırakmıştır.

4.2.4.1. Silah Arkadaşları (Yaralı Asker -1932)

Kurtuluş Savaşı konulu resimler yapmış olan ressamlarımızdan, Ali Avni Çelebi’nin resimlerinde, desen ön plandadır. Yine dramatik ve etkileyici bir savaş sahnesini görüyoruz bu tabloda. Ressam iki askeri resmetmiştir tuvalinde. Yaralı olan asker arkadaşını savaş ortamından çıkarmak ve güvenli bir yere götürmek için yorgun bir

biçimde, arkadaşını sırtlayan bu asker duygu dolu bir ifadeyle yaralı arkadaşına bakmakta ve aynı zamanda onu sıhhiyeye götürmekle meşguldür. Kahverenginin tonlarında resmedilmiş olan figürlerin arka plandaki gökyüzünün mavi tonları ile kontrast oluşturulmuş ve figürlere odaklanmamızı sağlanmıştır. Savaş anında yaşanmış bir görüntüyü sanatsal yorumunu da katarak dramatik bir biçimde yansıtmıştır.

Resim 70. Ali Avni Çelebi, “Silah Arkadaşları (Yaralı Asker)”, 1932, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

Siperlerin gerisine baktığımızda yaralı olan ve hala savaşmakta olan diğer askerleri de görmek mümkündür. Figürlerini abartılı bir biçimde irili yapılı işlemesi belki de savaşa rağmen ayakta duran askerlere ve onları destekleyen halka bir göndermedir. Savaş ne derece çetin olursa olsun inancın gölgesinde yıkılmayacaklarının bir işaretidir bu figürler.

4.2.5. Ahmet Zeki Kocamemi (1900 – 1959)

“Ahmet Zeki Kocamemi, 1900 yılında İstanbul’un Fatih semtinde dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini Hadika-i Meşferet Mektebi’nde tamamlamış, Ortaöğreniminin ardından 1916 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi’ne kaydolmuştur. Önce Hikmet Onat daha sonra İbrahim Çallının öğrencisi olmuştur. 1918’de askere gitmek zorunda kalmış ve bu

nedenle eğitimine bir süre ara vermek zorunda kalmıştır. 1919'da okula geri dönmüş ve nihayet 1922 yılında başarıyla mezun olmuştur" (Güven, 2010:136).

Akademi'de öğrenci olduğu sırada 2. Galatasaray Sergisi'ne katılan Kocamemi, hocalarıyla birlikte eserlerini sergileme olanağı bulmuş, diğer yandan da okuldaki arkadaşları ile birlikte hocalarının sanat anlayışının ötesine geçen farklı yaklaşımlar ortaya koymayı hedefleyen Yeni Resim Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştır.

"1922 yılında Türk Ocağı'nın sanatçıya vermiş olduğu bursla Münih'e gitmiştir... Heinemann'ın özel atölyesinde resim dersleri almaya başlamış, yaklaşık bir yıl sonra Münih Güzel Sanatlar Akademisi'nin sınavlarına katılıp, başarısız olunca bu kez Hans Hofmann'ın özel atölyesinde resim dersleri almaya başlamıştır" (Güven, 2010:136).

"Hofmann'ın atölyesinde, onun resim sanatının temelini çizim gücünde gören anlayışından etkilenmiş, nesnelerin ilk önce geometrik bir kalıp içine alınmasını ve ondan sonra kapladıkları ağırlığın saptanmasını benimsemiştir. Ona göre resimde yakınlık uzaklık renkten çok çizgisel değişimlerle değerlendirilir"(Tekinel, 2007:47).

Zeki Kocamemi, 1927 yılı Mayıs ayında İstanbul'a dönene kadar aralıksız olarak Hans Hofmann okulunda eğitimini sürdürmüştür. Zeki Kocamemi'nin öğrenimine katılan Avrupa süreci, atölye deneyiminin yeni boyutlara ulaşmasını sağlarken, bulunduğu canlı sanat ortamının sorunlarına ve gelişmelerine de tanıklık etmesini sağlamıştır. 22 yaşında bir Türk genci, Almanya'nın değişim içinde olan sosyal, ekonomik ve politik yapısı içinde hızla gelişen ve değişen sanat ortamında dört yıl geçirmiştir (Ata, 2017: 400-427).

1927 yılında arkadaşlarıyla beraber yurda dönen sanatçı sanat anlamında önemli bir bakış açısı ve teknik beceriyle herkesi şaşırtmışlar ve Türk resim sanatına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Zeki Kocamemi adı öteden beri çağdaş resim sanatımız açısından Ali Avni Çelebi ile birlikte, en yeni sanat hareketlerini Türkiye'ye getirmiş olan 1930 kuşağı içinde anıla gelmiştir. Hatta Zühtü Müridoğlu "Biz Matisse ile Picasso ile alay ederken, Almanya'dan Zeki Kocamemi ve Ali Avni Çelebi geldi. Aklımız büsbütün karıştı. Önce karşı çıktık sonra sezmeye, anlamaya ve sevmeye başladık. Zeki ile Ali bizlere yeni sanatın perdesini araladılar"(Müridoğlu, 1992:185). Demidir.

Yurtdışındaki eğitimlerini tamamladıktan sonra, İstanbul'da katıldıkları Galatasaray sergisinde yeni anlayıştaki resimlerini ilk defa olarak sergilemişler ve çoğu

izlenimci anlayışta olan diğer eserler arasında çarpıcı bir biçimde dikkat çekerek eleştirilene hedef olmuşlardır. Ancak bu genç sanatçılar ve onların tanıttığı sanat anlayışı, daha sonra gelen Türk sanatçılarına örnek olarak Türk resminde yeni bir sayfa açmıştır.

4.2.5.1. Mekkare Erleri(1935)

Güçlü bir desene sahip olan Zeki Kocamemi'nin Mekkâre Erleri adlı çalışması sanatçının en çok konuşulan baş yapıtlarından birisidir. Önde iki süvariye ve geri planda onları izleyen askerleri gösteren bu resim, konu olarak Kurtuluş Savaşı'ndan bir sahneyi içermektedir.

Kendine has resim anlayışı ile Kurtuluş savaşı mücadelesindeki Mekkare erlerini işleyen ressam figürlerini hacimli bir şekilde işlemiş ve boyayı geniş olacak şekilde tuvale uygulamıştır. Figürlerde görüldüğü üzere, kübiksi yapılar göze çarpmakta bunun yanında izlenimci ve en çokta dışavurumcu anlayışın izleri hissedilmektedir.

“Bu eserde Kurtuluş Savaşı'nda güçlerini birleştiren insanların vatanlarını kurtarma adına yaşadıkları zorlukları ve cepheye malzeme götürmelerini anlatır. At tasvirine de yer vererek Mekkare, yani hayvanlar aracılığıyla cepheye sevkiyat yapan askerleri resmetmiştir” (Başbuğ, 2012:128).

Bu askerlerin görevi uzaklardan yük hayvanlarıyla ordunun eksikliklerini gidermek için yük taşımacılığı yapmaktı. Ressam tabloda kendine has üslup ile geniş boya katmanlarını biraraya getirerek farklı bir etki yaratmıştır. Tabloda sıcak ve soğuk renk ilişkileriyle bir derinlik ve perpektif oluşturulmuştur.

Resim 71. Zeki Kocamemi, “Mekkare Erleri”, 1935, T,ü,y,b,123 x 195,5 cm. M.Ü.İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu

Türk resim sanatında savaş süreci ve sonrasında bir ressam olarak o süreçte yaşananları bir anı olarak resimlerde kaydetme ve milli bilinci insanlar içerisinde yayma durumu daha çok ağır basmaktadır. Eleştiriden ziyade yaşananları estetik açıdan da sanat yolunu kullanarak aktarmak ve ileriki nesillere ulaştırmak temel hedefler arasında olmuştur.

SONUÇ

Uzun araştırmalar sonucunda elde edilen veriler ve bu anlamda yeni çıktılar edinmenin büyük mutluluğunu yaşadığımı belirtmem gerek. Zorlu bir süreç olduğu kadar aynı zamanda keyiflide olan bu geniş çaplı araştırmada, böyle spesifik bir konuda çalışan sanatçılar ile ilgili çeşitli bilgiler edinmek ve bu doğrultuda kendine has özgün tarzlarıyla ürettikleri eserlere ulaşmak gerçekten heyecan vericiydi. Her birinin kendine özgü yaşam hikâyesiyle, karşılaştığı zorluklara ve sorunlara karşı göstermiş olduğu samimi tepkileri, sanatçıları bir kez daha benim nezdimde farklı konumlara yerleştirmemi sağladı.

Bu araştırmanın en önemli sonucu, yaşamın en zor anında dahi, sanatın gerekliliği konusunda farkındalık yaratmak ve şimdiye kadar parçalar halinde önümüze puzzle gibi sunulan örneklerin bir araya getirilmesini sağlamak olmuştur. Aynı zamanda, bu örneklerle bütün sanatçılara ve öğrenci olarak sanatçı adaylarına, eserleriyle nasıl öncü “olunmalı”yı bir anlamda göstermek açısından önemli bir kaynak teşkil eder.

Eleştirel bir bakış açısı sunmayı amaçlamış bir araştırmacı olarak sanatçıların toplumun birer yol göstericisi olduğu kanaatindeyim. Kültürel, siyasi ya da sanatsal olarak ne türden bir durum olursa olsun sanatçılar toplumun içerisinde mutlaka belirleyici fikir ve çalışmalarlarıyla daima toplumun diğer kesimlerine olumlu katkıları olan şahsiyetler olmuştur ve olmaya da devam edecektir.

Yaşadığı anı ölümsüzleştiren ve geleceğe dair önemli ipuçları barındıran, aynı zamanda birer tarihi belge olarak arşivlerde ya da müzelerde yerlerini alan-alacak olan bu eserler sayesinde, geçmişimizi unutmayacağımız gibi geleceğimizi de şekillendireceğimiz aşîkârdır. Sanatçılar daime eski çağlardan beri yaptıkları eserler ile tarihi bize ölümsüzleştirerek aktaran önemli insanlar olmuştur. Teknolojinin son hızla ilerlediği bu son zamanlarda sanat anlayışında bir takım değişikliklere gidilse de sanatçıların hayat içerisindeki rolü hiçbir zaman unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Akalın, T . (2013). Dünyada Üç Önemli Savaşın Etkisiyle Oluşan Resimler. Fine Arts, 8 (4), Dergipark, (Cilt 8, Sayı 4, 352-367).
- Aktaş, Ö. (2012), Propaganda Posterlerinde Savaş ve Barış Temasının İşleniş Üzerine Öğrenci Görüşleri, 32 (2): 281-309. Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Kars.
- Alemdar, E. Keleş. S. (2017). Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi 1, Milli Eğitim Bakanlığı-Açık Öğretim Lisesi Ders Kitabı. Sayfa 48.
- Alkan, U. Kahraman M.E. (2017). Hüseyin Avni Lifij'in Kurtuluş Savaşı Temalı Resimlerinin İkonolojik Ve İkonografik İncelenmesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. (Cilt 10. Sayı 48.)
- Allison, B. (1955). Bir Küçük Evet ve Bir Büyük Hayır, George Grosz, Arnold J. Pomerans (Çev.) Sayfa 79. İstanbul.
- Antmen, A. (2014). 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar, 7. Baskı. Sayfa 121. İstanbul: Sel
- Anthony, H.C. (1987). The Iran-Iraq War and Western Security, 1984-87, Jane's Publishing Co. Londra.
- Arı, T. (2012). Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, (Cilt 1, 5. Baskı). Bursa: MKM
- Arslan, A. (2015). Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi, Genç Hukukçular, Hukuk Okumaları. Sayfa 2.İstanbul.
- Aslan, E. Karaaslan S. (2016). Sanatta Gerçekçilik Kavramına Savaş Olgusu Üzerinden Bakmak. İdil Dergisi, (Cilt 6, Sayı 28. Sayfa 48 – 50).
- Ata, E.S. (2017). Görsel Çeviri Yoluyla Uyarılma: Ahmet Zeki Kocamemi'nin Nü Çalışmaları, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi. (Yıl: 5. Sayı: 54. Sayfa 400-427).

- Aydar, F.B. (2016). Son Büyük Dava: İspanya İç Savaşı ve İspanya Devrimi, Güncel Yazılar. Sayfa 70. 25 Temmuz. <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/7822/son-buyuk-dava-ispanya-ic-savasi-ve-ispanya-devrimi>.
- Aydoğan, M. (2006). İkinci Dünya Savaşı,” Güncel Yazıları. 6 Ağustos . Sayfa 60.
<http://www.guncelmeydan.com/pano/ikinci-dunya-savasi-1939-1945-metin-aydogan-t40055.html>
- Aygündüz, F. (2008). Milliyet Haber Köşe yazıları, 20 Mayıs
<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/filiz-aygunduz/>
- Ayvazoğlu, B. (2001). Neyzen Halil Dikmen, Aksiyon Dergisi. (Sayı: 1026. Tarih: 25-03-1995).
- Baselitz, G. (2016) The Heroes, Städel Müzesi, Sergi Ekleri, Basın Bülteni. 30 Haziran - 23 Ekim 2016. https://www.borusancontemporary.com/tr/sergiler-basin-bultenleri_705
- Başbuğ, T. (2012). Çağdaş Türk Resim Sanatında At Tasvirleri, İdil Dergisi. (Cilt 1. Sayı 5. Sayfa 128).
- Beykal, C. (2005). Otto Dix. Eleştirel Grafik 1920-1924/ Özgün Baskı, “Savaş” İstanbul: Yapı Kredi -2246.
- Bois, M. Wilde F. (2017). Sosyalist İşçi için, Atilla Dirim (Çev). Marx 21 Dergisi. (Sayı 40).
- Bookchin, M. (2010). Köylü İsyanlarından Fransız Devrimine, Dipnot Yayınları. Akın Sarı (Çev). Sayfa 75. İstanbul.
- Boyar, S. P. (1948). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti devirlerinde Türk Ressamları, Hayatları ve Eserleri, Ankara:Firdevs
- Boz, Ü. (2015). Amerikan Müdahaleciliği Ve Irak: İşgal ve Çekilme, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi). Sayfa 57-58. Ankara
- Çermikli, G. (2009). Namık İsmail’in Yaşamı Ve Sanatı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi). Ankara.

- Cordesman, A.H. (1987). The Iran-Iraq War and Western Security, 1984-87. London: Jane's Publishing Co. Sayfa 165. Londra.
- Daver, B. (1992). Savaş ve Barış Üzerine, Dergipark. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (Cilt 3. Sayı 10. Sayfa 125). Ankara.
- Demirtaş, A. (1991), Barış, Savaş ve Eğitim, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 6. Sayfa 42. Ankara.
- Devrimler Ansiklopedisi (1975). Devrimler ve Karşı Devrimler, İstanbul. Sayfa 342. İstanbul: Gelişim
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, (2009). Vietnam – Ülke Bülteni, Bilimsel Rapor. Ocak 2014. <https://www.deik.org.tr/uploads/vietnam-ulke-bulteni-2014.pdf>
- Dilmaç, O. (2009). 16. ve 20. Yüzyıllar Arasında Avrupa’da Akademik Düzeyde Sanat Eğitiminin Oluşumu Ve Türkiye’deki Sanat Eğitime Katkıları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Doktora Tezi). Erzurum.
- Dilmaç, O. (2009). 1910-1930 Yılları Arasında Avrupa’da Eğitim Alan Sanatçılarımızın Aldıkları Resim Eğitimlerinin Eserlerine Etkisi, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi. (Makale). Sayfa 92. Erzurum.
- Durak, G. (2015). Türk Ve Dünya Basınında Kore Savaşı ve Türkiye (Turkish And World Press Korean War And Turkey), Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt 8. Sayı 36.
- Eczacıbaşı, Ş. (2008). Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Yem Yayınları, Cilt 1,2,3. İstanbul.
- Edward, L.S. (2017). Mersad Berber, Art Historian. Critic and Author. Pera Müzesi Yayınlar Kataloğu. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.
- Eric, J. H.(2012). Devrim Çağı, Bahadır Sina Şener (Çev). Dost Yayınevi. 8. Baskı. İstanbul.
- Evren, G. (2018). Çanakkale ve Verdun Savaşları arasındaki Bağ, Bütün Dünya Dergisi, Başkent Üniveritesi Kültür Yayını. (Makale). Şubat Sayısı. Sayfa 32. Ankara

- Farhang, M. (1983). The Iran-Israel Connection içinde zikredilmiştir, Consistency of U.S. Foreign Policy: The Gulf War and the Iran-Contra Affair içinde de Abbas Alnasrawi ve Cheryl Rubenberg. Belmont. Time Dergisi. (1989). 25 Temmuz.
- Farting, S. (2014). Sanatın Tüm Öyküsü, Hayalperest Yayınları. Gizem Aldoğan (Çev.). Firdevs Candil Çulcu. Editör: Mehmet Üstünipek. Sayfa 54 – 270.
- Fırıncı, M. (2006) Toplumsal Mücadelede Sanatçı Duruşuyla Kathe Kollwitz ve “The End” (Son) Adlı Eserinin Analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi. (Sayı 20. Sayfa 147). İzmir.
- Giray, K. (2016). “Ali Avni Çelebi’nin Yaşamı ve Sanatı.” Dergipark. Sanat Tarihi Dergisi.Cilt 7. Sayı 7. Sayfa 6.
- Giray, K. (1982). Mahmut Cüda, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Giritli, İ. (2015). Fransız İhtilali ve Etkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Cilt 5. Sayı 15.
- Gül, E. (2012). Dünya Bülteni – Tarih Servisi, Köşe yazısı. www.tarihistan.org
- Gülmez, B. (2016). Fransız Devrimi, Açıköğretim Fakültesi Kültür Tarihi Ders Kitabı. Anadolu Üniversitesi Yayınları. 7. Ünite. Sayfa 169. Eskişehir.
- Gürçağlar, A. (2018). Denizin ve gemilerin romantik yorumcusu: Diyarbakırlı Tahsin, www.antikalar.com
- Gürcan, M. (2011).Savaşın Evrimi Ve Teorik Yaklaşımlar, Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi. Doktora Öğrencisi Bilimsel Makale. www.bilgesam.org/images/dokumanlar/
- Gürtunca, M. F. (1994). İnkılaplarım, Okul ve Öğretmen Gazetesinin ilavesi, Ülkü Basımevi, Sayfa 63. İstanbul.
- Güven, S. (2010). Ankara Devlet Resim Ve Heykel Müzesinde 1914 Kuşağı, Müstakil Ressamlar Ve Heykeltıraşlar Birliği ve D Grubu Ressamlar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Sayfa 35. Ankara.

- Hatip, S. M. (2015). Birinci Dünya Harbi Çanakkale Savaşları'na Genel Bakış ve Az Bilinenler: Çanakkale Savaşı Denizde mi Kazanıldı?, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı. (Yıl 13. Sayı 18). Çanakkale.
- Herring, George C. (1996). America's Longest War: The United States and Vietnam, 1950-1975. New York: Mc Graw-Hill Inc. Sayfa 66-68.
- İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, (2015). Cumhuriyet Dönemi Ressamları Resim Sergisi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sanat Galerisi Kataloğu. 07 - 28 Ekim.
- Kahraman, M. E. (2006). Sanat ve Siyaset İlişkisinde Sanatçı Misyonerliği, Akademik İncelemeler Dergisi. (Journal of Academic Inquiries) Cilt/Volume: 11, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2016 (232).
- Kara, D. Toplumsal Olayların Sanata Yansıması, Kendi yazıları. <https://cargocollective.com/devabilkara/>
- Kur-an Ayetleri (Maide Suresi 27. ve 30. Ayetler)
- Lynton, N. (2004). Modern Sanatın Öyküsü, Remzi Kitabevi. (Çev): Prof. Dr. Cevat Çapan – Prof. Dr. Sadı Öziş. Sayfa 123 - 130. İstanbul.
- Müridoğlu , Z. (1992). Zühtü Müridoğlu Kitabı, Nadir Kitap.Yapı Kredi Yayınları. Sayfa 185. İstanbul.
- Nalçacı, E. (2017). Picasso ve Kore'de Katliam, Köşe yazıları, Haziran. www.gunlukkoseyazilari.com
- Nihan, A., Erol, Ş., Kayalıoğlu, S. (2016). 1. Dünya Savaşının Avrupa Resim Sanatına Etkileri, Akademik Bakış Dergisi. Cilt 10. Sayı 19. Sayfa 54.
- Orkun, İ. (2002). Soğuk Savaşı Gözetlerken,. Sayfa 139. İstanbul: Türk Düşünce Hareketi Yayınları
- Özbay, D. (2017). Otto Dix'in "Savaş" Adlı Poliptiği İle Mehmet Ruhi Arel'in "Çanakkale Savaşı" Adlı Triptiğinin Karşılaştırılması Ve Analizleri, Humanitas Dergisi. 5 (9). Sayfa 117-119.
- Özcan, Ş. (2013). "Olaylar Ve Durumlar Arası İlişkisel Eşitsizlik." Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü. (Doktora Tezi). Sayfa 22. Ankara.

- Öztürk, M. (2010). I. Körfez Savaşı'ndan (1990- 91) - 11 Eylül Sürecine Abd'nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri, Akademik Bakış Dergisi. Sayı: 19 ISSN:1694-528X
- Öztürk, M. (2004). Kur'an, Kitab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Hâbil-Kâbil Kıssası, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt 4. Sayı 1. Sayfa 151. Ocak-Haziran.
- Ülman, A. H. (1972). Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. Ankara.
- Pera Müzesi Basın Bülteni, (2017). Mersad Berber - Bir Bosna Alegorisi, İstanbul.
- <https://www.peramuzesi.org.tr/Sergi/Mersad-Berber/205>
- Roberts, J.M. (1970). Savaş: Görünüş ve Gerçeklik, "20.Yüzyıl Tarihi." Arkın Kitap. Sayı 35. Sayfa 78.
- Sabis, A. İ. (1990). Birinci Dünya Harbi, Sayfa 78. İstanbul: Nehir.
- Schama, S. (2016). Power of Art, Amerika Birleşik Devletleri. BBC Televizyonu Belgesel Yayını. TRT çevirisiyle <https://www.belgun.tv>
- Semercioğlu, H. (2017). Bosna Hersek'te Yaşanan Boşnak-Sırp Çatışmasının Analizi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. (Cilt 16, Sayı 63. DOI: 10.17755/esosder.286657).
- Semiz, Y. (2003). 18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Savaşı: Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. (Cilt 1, Sayı 14. Sayfa 242). Konya.
- Semiz, Y. Akgün, B. (2015). Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-Abd İlişkileri, Sakarya Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi, Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (Cilt: 2. Sayı: 1.)
- Shalom, S. (1990). Abd ve İran-Irak Savaşı, (Çev.) Ozan Aksoy. (Makale). Z Magazine (Şubat 1990. Sayfa 53).
- Soner, A. Arap, E. Değirmencioğlu, B. (2014). Unutulan Savaş Kore Savaşı, Ankara Barosu Dergileri. Sayfa 76. Hukuk Gündemi (Makale). Ankara.

- Şafak, Y. (2010). Bosna Savaşı ve Yugoslavya'nın Parçalanması, Kadir Has Üniversitesi. (Yüksek Lisans Tezi). Sayfa 1. İstanbul.
- Şahin, A. Kayalıoğlu, N.S. (2016). 1. Dünya Savaşının Avrupa Resim Sanatına Etkileri, Akademik Bakış, (Cilt 10. Sayı 19).
- Şamsutdinov, A. M. (2007). Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi (1918 -23), Ataol Behramoğlu (Çev). İstanbul:Doğan.
- Şenol, T. (2016) Fransız Resim Sanatının Türk Resim Sanatına Etkisi Üzerine Karşılaştırmalı Örnek Eser İncelemeleri, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. (Cilt 24. Sayı 1. Sayfa 163).
- Tansuğ, S. (1997). Tahsin (Diyarbakırlı), Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 3, 1997: 1730-1731). İstanbul.
- Teber, Ş. (1985). Picasso, Sayfa 38. İstanbul: De Yayınevi.
- Tekinel, T. (2007). Türk Resim Sanatında Çıplak, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). Sayfa 47. Edirne.
- Thompson, J. (2014). Modern Resim Nasıl Okunur, Hayalperest Yayınları. (Çev.) Firdevs Candil Çulcu. Sayfa 83 -148. İstanbul.
- Ulutaş, A. (2006) I. ve II. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). Sayfa 48 - 129. İzmir.
- United States Holocaust Memorial Museum. Avrupa'da II. Dünya Savaşı, (Özetlenmiş Makale). Washington DC. <https://encyclopedia.ushmm.org/>
- Ülman, A. H. (1972). Birinci Dünya Savaşına Giden Yol, Sayfa 124. Ankara.
- Varlık, A. B. (2003). Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım, Avrasya Terim Dergisi. 1 (2): S.115
- Wolf, N. (2005). Dışavurumculuk, Mehmet Tahsin Yalım (Çev). 1. Baskı, Sayfa 36. İstanbul:Remzi Kitabevi.

Yener, T. (1976). Birinci Dünya Savaşı, Yener Yayınları Kùltür Ansiklopedisi. Cilt 3. Sayfa 5. İstanbul:Yener

Zencirci, E. D. (2017). Otto Dix Ve Der Krieg Gravür Serisi, Sanat Dergisi. (Sayı 22. Sayfa 33).

İNTERNET KAYNAKÇASI

<http://peygamberlerinhayati.blogspot.com.tr/2010/10/habil-ile-kabilin-hayati.html>

Erişim Tarihi: 01.08.2017

<http://www.sanatabasla.com/2012/09/11/halka-yol-gosteren-ozgurluk-liberty-leading-the-people-delacroix> Erişim Tarihi: 08.09.2018

<http://marksist.org/icerik/Teori/3259/1918-Kasim-Devrimi-Baska-bir-dunya-mumkundu>

Erişim Tarihi: 06.08.2017

<https://mydailyartdisplay.wordpress.com/2013/04/08/the-war-series-by-george-bellows/>

Erişim Tarihi: 15.11.2017

<http://www.dw.com/en/the-art-of-tragedy-150-years-of-k%C3%A4the-kollwitz/a-39600754> Erişim Tarihi: 30.12.2017

http://www.wikiwand.com/tr/L_D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1_Bat%C4%B1_1_Cephesi Erişim Tarihi: 08.05.2017

https://www.turkcebilgi.com/kore_sava%C5%9F%C4%B1 Erişim Tarihi: 01.08.2017

<http://www.tfaoi.com/aa/9aa/9aa274.htm> Erişim Tarihi: 16.03.2017

<https://www.pafa.org/exhibitions/world-war-i-and-american-art> Erişim Tarihi: 22.08.2017

<https://www.britannica.com/biography/Roger-de-La-Fresnaye> Erişim Tarihi: 01.08.2017

<http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/ispanya-ic-savasi-203> Erişim Tarihi: 17.05.2017

<http://www.bbc.com/turkce/vert-cul-38894572> Erişim Tarihi: 13.03.2017

http://tr.wikipedia.org/wiki/Salvador_Dal%C3%AD Erişim Tarihi: 01.08.2017

<http://www.artnet.com/artists/nancy-spero/biography> Erişim Tarihi: 15.02.2017

<http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=6260> Erişim Tarihi: 21.10.2017

<http://www.tate.org.uk/art/artists/maggi-hambling-1242> Erişim Tarihi: 09.10.2017

<https://www.breastcancercare.org.uk/sites/default/files/files/maggi-hambling.pdf>

Erişim Tarihi: 01.08.2017

<http://www.art.newhall.cam> Erişim Tarihi: 19.07.2017

<http://www.antikalar.com/sami-yetik/> Erişim Tarihi: 23.06.2017

<https://www.thestar.com/news/insight/2016/02/28/looking-back-on-the-gulf-war-through-an-artists-eyes.html> Erişim Tarihi: 25.05.2017

<http://www.zubergallery.com/> Erişim Tarihi: 18.02.2017

https://www.cavaliergalleries.com/artist/Max_Ginsburg/biography/ Erişim Tarihi: 21.04.2017

https://www.absolutearts.com/portfolios/t/themystic/artist_biography.html Erişim Tarihi: 11.03.2018

<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I5.pdf> Erişim Tarihi: 27.05.2016

<https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-f/fresnaye-roger-de-la/roger-de-la-fresnaye-1885-1925/> Erişim Tarihi: 25.07.2017

<http://eksikhikayeler.blogspot.com/2016/03/boris-artzybasheffin-illustrasyonlarında.html>

<http://art-for-a-change.com/blog/2009/07/tom-lea-the-art-of-war.html> Erişim Tarihi: 03.02.2018

http://www.christinekoeniggalerie.com/artist_details/items/spero.31.html Erişim Tarihi: 20.07.2017

https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_Zuber Erişim Tarihi: 29.07.2017

<https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/suriye-7-yilda-ic-savasla-nasil-coktu,tGPr84l3cEGDddDZuMj3yA> Erişim Tarihi: 10.02.2017

<https://teyit.org/?s=tammam+azzam> Erişim Tarihi: 02.09.2018

http://www.christinekoeniggalerie.com/artist_details/items/spero.31.html Erişim Tarihi: 07.06.2018

<http://baselitz.staedelmuseum.de/> Erişim Tarihi: 18.05.2017